

**Dansk Dendrologisk Årsskrift
2016**

Dansk Dendrologisk Årsskrift

Udgivet af

DANSK DENDROLOGISK FORENING

Bind XXXIII

Eget forlag · København

2016

DANSK DENDROLOGISK ÅRSSKRIFT 2016

Forside: Ær, Ahorn (*Acer pseudoplatanus*) på Kastellet's volde i København. Der blev plantet ær på Københavns volde allerede i 1740'erne og frø indsamlet her blev anvendt ved de von Langenske plantninger i de nordsjællandske skove omkring 1770.
Foto: Peter Friis Møller, 1. maj 2016.

Redaktion: Jette Dahl Møller jatted@snm.ku.dk

Grafisk produktion: Leif Bolding

Tryk: ClausenGrafisk

© Dansk Dendrologisk Forening

Botanisk Have, Ø. Farimagsgade 2B, 1353 København K

Tidligere numre af årsskriftet kan købes ved henvendelse til foreningens kasserer

– se www.dendron.dk/boghandel/aarsskrift/

ISSN 0416-6906

Indhold

Peter Friis Møller:

Det fejreste træ. Ær, løn, navr og ahorn

i navn, skov og skrift i Danmark 7

Ekskursion til Hamburg d. 3.-5. juni 2016..... 64

Ekskursion til Sydsverige d. 13. og 14. august 2016..... 78

Formandsberetning for 2015.

Aflagt på generalforsamlingen d. 31. marts 2016 84

*”Det fejreste af skovens træ’r er æren –
Det er man enig om ved visdomsbrønden.
Men omkring livets bord,
Hvor atmosfæren er realistisk,
Ser man mer på lønnen.”*

Det fejreste træ

Ær, løn, navr og ahorn i navn, skov og skrift i Danmark

THE *ACER*-SPECIES IN NAME, WOODLAND
AND WRITTEN SOURCES IN DENMARK

PETER FRIIS MØLLER

Afdelingen for Glaciologi og Klima

GEUS

pfm@geus.dk

Keywords:

Acer-species, Sycamore, Norway maple, Field maple, *Acer campestre*,
A. platanoides, *A. pseudoplatanus*

Tekst overfor:

Grukket 'To Træer' af Kumbel (Piet Hein) 1940'erne.

SUMMARY

The *Acer*-species (Sycamore, Norway maple and field maple) in name, woodland and written sources in Denmark.

The article describes the history of three species of maple – *Acer campestre*, *A. platanoides* and *A. pseudoplatanus* in Denmark, based on studies of particular written sources and geological investigations with coring and sampling in wetlands in woodlands in the southern parts of the country. The geological investigations focussed on sites mentioned in early sources or with *Acer*-indicating place names.

While both *Acer campestre* and *A. platanoides* are documented from the Danish area several thousand years back in time, there are no findings or other evidence for presence of *A. pseudoplatanus*. It has been discussed, often intensely, for 200 years whether this species was native or introduced in Denmark. It was brought by man, but the question was or is: did it also immigrate naturally? If it did, it either became extinct or was reduced to few and small occurrences in the 18th century, where it was planted in a large scale.

One of many problems for the investigation was, that the written sources are using several names synonymously for the species. Even names for other genera e.g. *Platanus* and for a curly birch variety has confusingly been used for the species as well. Since it also is impossible to distinguish the three species by their pollen, and to distinguish wood of *A. pseudoplatanus* from *A. platanoides*, the geological part of the investigation was based on search for macrofossils, e.g. fruits, leaf fragments and bud scales in sediments in small, wet hollows in woodlands in the southern parts of Denmark. Unfortunately the deposits

on all the investigated sites appeared to be so bad preserved due to peat cutting, drainage and decomposition, that it, except for some quite young seeds and leaves, was impossible to find any remnants of the species in the areas.

Acer campestre has a distribution in Europe with its most northern Scandinavian occurrences in Denmark and Scania. It appears to have been the most common and widespread *Acer*-species in the southern part of Denmark until around 1800 AD.

The first documented planting of *A. pseudoplatanus* in Denmark took place shortly after 1600 AD, where the species is mentioned from the King's Park in Copenhagen. Today all three species are widely distributed and common in Denmark, particularly *A. pseudoplatanus* has become one of the most common and widespread tree species in Denmark – so much that it has been considered an invasive species.

Still there is no evidence for occurrence of *A. pseudoplatanus* in Denmark before 1600 AD.

But absence of evidence is not evidence of absence. There are still potential in further investigations of macrofossils and DNA from better preserved sediments in larger and deeper lakes and other wetlands.

INDLEDNING

”Æren er det fejreste træ i skoven” lyder Peder Syvs klassiske ordsprog med en vending hentet fra omkvædet til folkevisen om Hr. Peder og hans fæstemø. Men æren, forstået som *Acer pseudoplatanus*, ahorn, er også det nok mest omtvistede træ i skoven, både når det gælder skovhistorie, oprindelse og udbredelse, og når det drejer sig om hvorvidt den er en gave eller en plage

i skoven. I generationer har det været diskuteret, hvad den skulle hedde på dansk, om den var naturligt indvandret eller indført af mennesker – og i begge tilfælde, hvornår det i så fald var sket. Adskillige forfattere har gennem tiden beskæftiget sig med spørgsmålet, bl.a. C.G. Rafn (1800), Hornemann (1841), M.T. Lange (Lange 1857, 1859), J. Lange (Lange 1851, 1856-59, 1864), Vaupell (1863), Kjølby (1958), Ødum (1968), Nielsen (1978), Vester (1995), Tillisch (2001), Buchwald (2010), Møller (2011) og Bruun (2011).

Buchwald har på baggrund af bl.a. Tillischs artikel og botanikeren Bursers herbarium fra begyndelsen af 1600-tallet (Fig. 9), argumenteret for, at æren er oprindelig og hjemmehørende i Danmark. Han fremfører bl.a., at stednavne som fx Ærskov og Ærø indikerer *A. pseudoplatanus* og konkluderer at ”Ær er dansk. Den har været her i hundredvis af år – måske tusindvis, og længe før von Langen. Alligevel bliver den ofte fejlagtigt betragtet som fremmed og af

Fig. 1. Frugter af de tre Acer-arter. Fra oven: navr (*Acer campestre*), spids-løn (*A. platanoides*) og ær (ahorn, *A. pseudoplatanus*).

nogle ligefrem som en invasiv art” (Buchwald 2010).

Argumentationen er imødegået af Møller (2011), der ikke finder, at der er dokumentation for, at æren skulle have været i Danmark i længere tid eller være indvandret naturligt. I artiklen peges på, at det kan dokumenteres, at ær blev plantet her omkring år 1600, men at der til dato ikke er fundet nogen ældre, subfossile rester af ær i Danmark og Nordeuropa. Desuden fremføres, at stednavnenes og de tidlige kilders ’ær’ mere sandsynligt kunne være navr. Konklusionen i artiklen er, at der, eftersom ”*fravær af bevis ikke nødvendigvis er bevis på fravær*”, burde foretages en målrettet eftersøgning efter frø og andre makrofossiler (samt DNA) af *Acer* i aflejringer fra bl.a. bl.a. Sydfyn, Als og Sønderjylland, navnlig fra lokaliteter, der nævnes i de gamle kilder eller bærer *Acer*-stednavne.

Takket være velvillig støtte fra 15. Juni Fonden kunne en sådan geologisk undersøgelse, suppleret med kildegranskninger igangsættes på GEUS i 2013 i form af projektet: ”Ærens vej til de Danske Skove – hvornår og hvordan kom træarten ær (ahorn, *Acer pseudoplatanus*) til Danmark”.

Ær var i fokus, men løn og navr blev også gransket. Umiddelbart skulle man tro, at det var enkelt at klarlægge de tre arters forekomst i Danmark i tid og rum. Men lige så let som det er at skelne dem fra hinanden i levende live (se tabel 1), eller som frø eller bladrest i sedimenterne, lige så vanskeligt er det, når der er tale om pollen og ved, og når arterne optræder i kilderne. Man skal ikke langt tilbage i tiden eller ned i aflejringerne før uklarheden og forvirringen råder.

Flere forskellige navne benyttes om de samme tre *Acer*-arter (Tabel 3); ikke alene kan navnene omfatte flere arter eller springe fra art til art, men også platan

(*Platanus*), morbærfigen (*Ficus sycomorus*), avnbøg (*Carpinus*) og birk (*Betula*) er hvirvlet ind i et broget og ofte stærkt forvirrende navnespil. Selv hvor de videnskabelige navne anvendes, ser der ud til at kunne rejses tvivl om artsbestemmelsen i visse af 16- og 1700-tallets kilder.

Det har krævet en omfattende granskning, hvis resultater bringes i nærværende artikel. Af praktiske grunde benyttes de tre danske kortnavne: ær for *Acer pseudo-platanus*, løn for *A. platanoides* og navr for *A. campestre*, som professor Eugen Warming i Botanisk Forening i sin tid anbefalede brugt i Danmark (Anonym 1894).

ARTERNE I NUTIDEN – UDBREDELSE OG AKTUELLE STATUS

Løn- eller ahornslægten, *Acer* tæller omkring 130 arter – 129 arter på den nordlige halvkugle og en enkelt, *Acer laurinum*, på den sydlige (van Gelderen et al. 1994). I danske skove og krat findes nu 11-12 arter af denne slægt (Hartvig 2015), men her skal det som nævnt kun dreje sig

om de tre vigtigste arter i Danmark: navr, løn og ær:

Navr, *Acer campestre*

Navr bliver som regel en stor busk eller et lille træ på op til 15-20 meter, men der er flere eksempler på metertykke og op mod 25 m høje træer (Jessen & Mentz 1939, Møller & Staun 2001).

Navr trives på tør til fugtig muld, gerne leret og kalkrig bund. Den er mere varme-krævende og kalkyndende end løn og ær, men tåler både vind og let skygge. Navr er forholdsvis langsomtvoksende og svag i konkurrence med skygetræarter som bøg og ær.

Navr er en sydlig art i Europa med vid udbredelse i Vest-, Mellem- og Sydeuropa og Lilleasien (fig. 3). Ifølge Ødum (1968), fig. 4, har den nordgrænse i Danmark og er udbredt på især det sydlige Sjælland op til omkring Tystrup Sø, Sydfyn, Langeland, Thurø, Tåsinge og det sydøstlige Jylland. Den findes ikke naturligt på Bornholm og i Skåne er der kun en enkelt forekomst (Gertz 1929).

Tabel 1. Oversigt over hovedkaraktertræk hos de tre *Acer*-arter. Tildels efter Møller & Staun (2015).

	Ær <i>A. pseudo-platanus</i> L.	Løn <i>A. platanoides</i> L.	Navr <i>A. campestre</i> L.
Højde	Op til 38 meter	Op til 28 meter	Op til 20 meter
Knopper	Grønne	Røde	Rødbrune, små
Mælkesaft	Nej	Ja	Ja
Bladflige (lapper)	5-7 Spidse, takkede	5-7 Meget spidse, tandede	3-5 Butte
Blomster	Hængende klaser	Oprette halvskeerme	Oprette halvskeerme, fåblomstrede
Blomstringstid	Efter løvspring	Før løvspring	Efter løvspring
Frugtvinkel	Spids, ca. 70°	Stump, ca. 135°	Ingen, ca. 180°
Gammel bark	Flage-afskallende	Furet	Furet-korket
Ung bark	Grå- gråbrun	Rødbrun	Gulbrun
Ved	Hvidligt	Gulligt	Rødgulligt
Kromosomtal	2n = 52	2n = 26	2n = 26

Genetiske undersøgelser fra det europæiske CYTOFOR-projekt tyder på at navr i Nordvesteuropa udgøres af to hovedpopulationer: en vestlig, der er udbredt i Frankrig og Storbritannien og en midteuropæisk, der er udbredt i Tyskland-Italien og dele af Østeuropa (Bittkau & Müller 2003).

De stammer antagelig fra refugier i hhv. Pyrenæerne og Alperne/Balkan. Muligvis er det disse to forskellige bestande, der afspejler sig i de to underarter, der kendes i Danmark: ssp. *leiocarpa* (Opiz) Tausch, med glatte frugter og gult høstløv, der er den almindeligste, og den østligt udbredte ssp. *hebecarpa* DC med hårede frugter og rødligt høstløv (Hegi 1925, Jessen & Mentz 1939, Ødum 1968). Desuden findes en kulturform med stærkt fremtrædende korklister, f. *suberosa* (Dumont) Ragowitz, som især er plantet i haver (Ødum 1968).

I nutidens skove træffes navr især i skovbryn, kystkrat, småskove og stævningskove. Den er således fundet i hhv. 96 % af de langlandske og 12 % af de fynske stævningskove (Staun & Klitgaard 2000) og i

Fig. 2. Navr (*Acer campestre*)

4 % af stævningskovene på Als (Glittrup 1989).

I nutiden har navr ingen større betydning i skovbruget. Den plantes ikke som produktionstræart, men har været benyttet lidt til underplantning af eg og benyttes i skovrejsningernes brynzoner. Derimod er

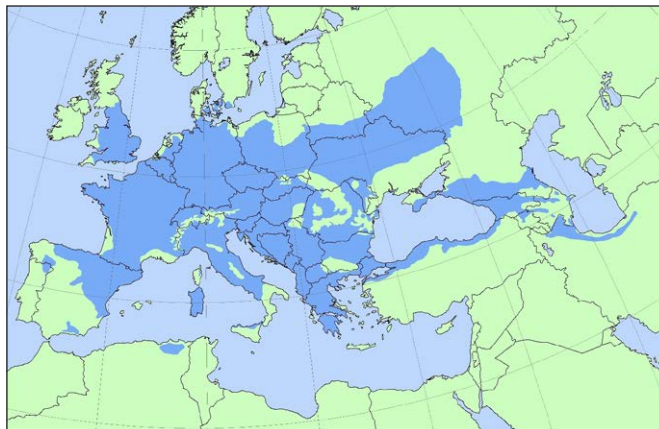

Fig. 3. Navrs (*Acer campestre*) naturlige udbredelse ifølge det europæiske skovgenetiske netværk, EUFORGEN i 2009. Rusanen & Myking 2003. Det faktiske udbredelsesområde omfatter desuden bl.a. Nordengland, Sydsotland og dele af Irland.

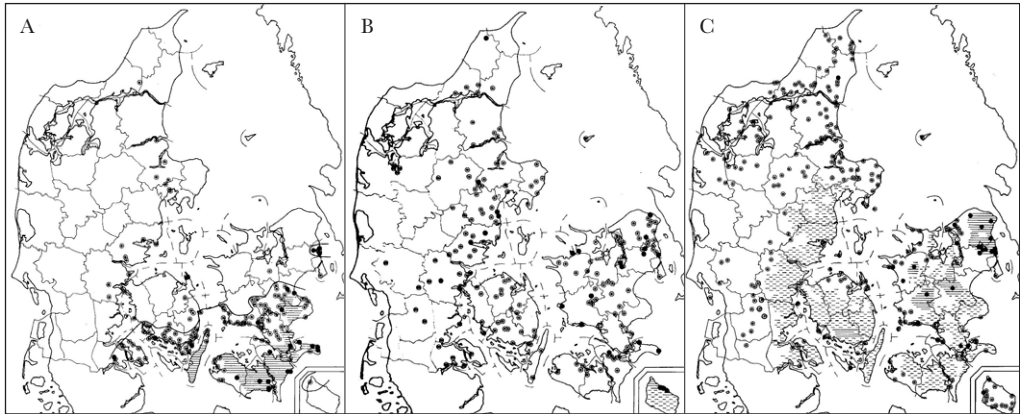

Fig. 4. Udbredelsen af a) navr, b) løn og c) ær i Danmark i 1960'erne efter Søren Odums kortlægning. Fra Odum 1968. Siden da er alle tre arter blevet væsentlig mere udbredte.

den plantet en del i haver som hæk og i parker og levende hegn i hele landet; i stor udstrækning er anvendt udenlandsk materiale, bl.a. fra Tyskland og Italien.

I dag er navr Danmarks næstalmindeligste *Acer*-art og samtidig en af Danmarks mest udbredte træarter; den forekommer i 82 % af Atlas Flora Danicas undersøgelsesruder (Hartvig 2015).

Løn (spids-løn), *Acer platanoides*

Løn bliver ofte et mellemstort til stort træ på op til 20-25 meters højde, men meter-tukke eksemplarer på 30 meter forekommer.

Løn trives bedst på muldbund, gerne frodig-fugtig bund, men ses på spektret fra tør til fugtig, sur til basisk og ret næringsfattig til næringsrig bund. Den vokser generelt langsommere og bliver et mindre træ end ær.

Løn er i Europa en nordlig og østlig, subkontinental art, der, som vist i fig. 6, er udbredt i det sydøstlige Norge, Sverige, Sydfinland og langt ind i Rusland og ned mod det Kaspiske hav. Den er ikke naturlig langs Atlantkysten og på de britiske øer, men blev indført dertil i 1600-tallet (Jones

1945). Mod syd er den en bjergtræart, der går op i omkring 1300 meters højde.

I Danmark (fig. 4b) er løn almindeligst mod øst, især på Bornholm og i Nordsjælland og findes ellers spredt i landet, fx på Nordfalster, i det sydøstlige Jylland, bl.a.

Fig. 5. Løn (*Acer platanoides*).

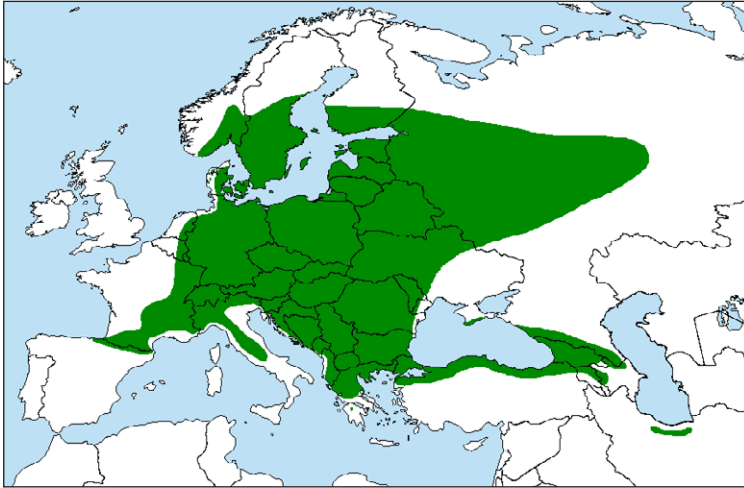

Fig. 6. Løn (*Acer platanoides*) naturlige udbredelse i Europa. Efter Svendsen, K. Det faktiske udbredelsesområde omfatter desuden Vestnorge, Østverige, Vestfinland, størstedelen af England, Nordvesttyskland, Holland, Belgien og Frankrig.

i Bolderslev Skov og Estrup Skov mellem Kolding og Ribe (hvorfra den omtales af Vaupell (1860, 1863) og stadig findes). Den er ikke umiddelbart fundet i stævningsskovene på Als og Langeland, men er registreret i 3 % af de fynske (Staub & Klitgaard 2000). Det er dog meget svært at afgøre om de spredte forekomster er 'oprindelige' eller udtryk for spredning fra plantninger o.l. (Ødum 1968).

Løn dyrkes kun i meget lille omfang som produktionstræart i skovbruget, men indgår flere steder i skovrejsningerne. Den plantes desuden fortsat mange steder i parker, haver, anlæg og som vejtræ. Løn er dog mere udsat for at flække eller miste grene end ær (Møller & Staub 2001).

Den selvstår sig flere steder, ligesom æren, men anses normalt ikke for et større problem.

I dag er løn med forekomst i 70 % af Atlas Flora Danicas undersøgelsesruder Danmarks tredjealmindeligste *Acer*-art. Den har sin tætteste forekomst på Sjælland, især Nordøstsjælland, Østjylland og Bornholm, mens den er ret sparsomt

forekommende i Nordvest- og Vestjylland og den sydlige del af Lolland-Falster (Hartvig 2015).

Ær (ahorn), *Acer pseudoplatanus*

Ær kan både i skov og fritstående blive et stort træ på over 30 meters højde (stedsvis 38 meter) med en tykkelse på op til 2 meter.

Ær er i Mellem- og Sydeuropa først og fremmest en bjergtræart. Mod syd vokser den i 700-1600 meters højde og går i flere tilfælde helt op til trægrænsen.

Ær er den mest bredspektrede af de tre arter; den træffes på fra forholdsvis tør, sandet bund til våd og frodig muldbund og omsat tør. Den kan gro på vådere bund end bøg.

Ærens 'naturlige' udbredelse har længe været stærkt omtvistet, navnlig når det gælder den nordlige del af forekomstområdet. Der er gennem årene publiceret flere forskellige bud (bl.a. Meusel et al. 1965 og 1978, Møller 1965, Rusanen & Myking 2003 og EUFORGEN 2009 (fig. 8)). Men det er også næsten umuligt at

Fig. 7. Ær (*Acer pseudoplatanus*).

afgrænse denne længe og hyppigt plantede og stærkt spredende arts naturlige udbredelse, når der ikke er ét eneste sikkert ældre fund at bygge på. I nutiden er dens faktiske udbredelsesområde væsentligt større end vist på kortene og omfatter bl.a. store dele af Irland og Storbritannien mod vest, Danmark og dele af Vestnorge, Sverige og Finland mod nord og de baltiske lande mod øst.

Genetiske undersøgelser fra det europæiske CYTOFOR-projekt tyder på, at ær i Vest- og Mellemeuropa tilhører i hvert fald tre hovedpopulationer: en vestlig i/ fra Portugal-Frankrig, en midteuropæisk, der er udbredt i Norditalien-Tyskland og Frankrig og en østeuropæisk i Kroatien-Slovakiet-Rumænien (Bittkau & Müller 2003). De undersøgte tre britiske populationer ser ud til at stamme fra fransk materiale, hvilket stemmer med indførselshistorien. Ær i Danmark må helt overvejende

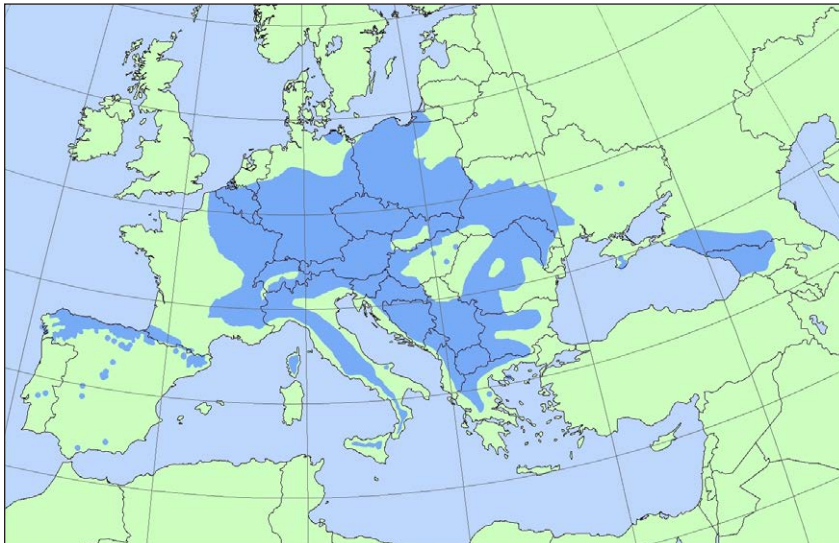

Fig. 8. Ærs (*Acer pseudoplatanus*) naturlige udbredelse ifølge det europæiske skovgenetiske netværk, EUFORGEN i 2009 (Rusanen & Myking 2010). Det er i sagens natur svært at afgrænse en hyppigt plantet og stærkt spredende arts naturlige udbredelse i fortiden – i særdeleshed når der ikke er ét eneste fund af ær fra aflejringer o.l. at bygge på. Derfor skal kort over ærens 'naturlige' udbredelse i Nordeuropa tages med et stort gran salt. Som det fremgår, regnes bl.a. det danske og nordvesttyske område ikke med i denne tolkning. Den faktiske udbredelse i dag omfatter bl.a. hele Danmark, Sydsverige, Vestnorge, Storbritannien og store dele af Irland.

forventes at stamme fra den tyske bestand.

Ær er i dag, med forekomst i 97 % af Atlas Flora Danicas undersøgelsesruder, Danmarks mest almindelige og mest udbredte *Acer*-art. Den er dermed også landets mest almindelige træart og således mere udbredt end både bøg, stilkeg og rødgran (Hartvig 2015). Og den breder sig fortsat voldsomt i skovene, med såvel som uden menneskelig hjælp. Den er nu den fjerde vigtigste løvtræart (tredje vigtigste målt på vedmasse) i de danske skove (efter bøg, eg og birk) og behersker ifølge skovtællingen fra 2015 5 % af det skovbevoksede areal og ca. 9 % af løvskovsarealet (Nord-Larsen et al. 2016), men forekommer som opvækst på et langt større areal.

Den er fundet i næsten 90 % af stævningsskovene på Als (Glittrup 1989) og i hhv. 73 og 40 % af de fynske og lange-landske (Staub & Klitgaard 2000). Kun få danske løvskove er nu uden ær.

ARTERNE I FORTIDEN

Kilder til *Acer*-viden

Vegetationshistoriske undersøgelser er et detektivarbejde, hvor alle relevante kilder og vidnesbyrd så vidt muligt må inddrages og mange forskellige metoder, teknikker og tilgange tages i anvendelse. Det gælder i særdeleshed vedrørende de tre *Acer*-arter:

Levende, nutidige forekomster

Gamle træer og gammelkendte forekomster er stærke vidnesbyrd om en arts historie. Bl.a. Ødum (1968) har lagt stor vægt på at identificere de forekomster, der kunne betegnes som 'naturlige' og 'oprindelige', dvs. dem, der ikke skyldes plantninger og forvildelser. Men med det massive kulturtryk, som skovene i Danmark har været udsat for, med lokal og regional

udryddelse af enkeltarter og af skovvegetation som sådan, vil sådanne forekomster ofte have karakter af relikter, der ikke nødvendigvis repræsenterer det oprindelige eller naturlige udbredelsesområde end sige det potentielle.

Flere steder er de skove, som *Acer*-arterne i givet fald kunne have forekommet i, for længst ryddet. Det gælder bl.a. skovene på Ærø, Drejø og Avernakø.

Skrevne kilder

De mange botaniske, naturhistoriske og skovhistoriske og skovbrugsmæssige værker fra 15-1600-tallet og frem (fx Kylling 1688 og Vaupell 1863), har indlysende værdi, men også ældre taxationer, matrikelopgørelser, regnskaber, indberetninger, love og vedtægter, egnsbeskrivelser (fx Berntsen 1656, Pontoppidan 1763-81, Wilse 1767, Begtrup 1806), ordbøger, sprog- og stednavnestudier og selv folkeviser kan bidrage med væsentlige oplysninger.

Flere kilder om skovene omtaler især de vigtige træarter eg og bøg, ask og lejlighedsvis avnbøg og æble, men bortset fra tjørn og den nøddegivende hassel, sjældent de enkelte arter i den oftest stævnede underskov, der gerne under ét betegnes 'gærdsel'. Mange kilder vil således være tavse om disse marginale arter, og dem, der taler, er i flere tilfælde meget uklare om hvilke arter, der rent faktisk er tale om, bl.a. fordi navnene, som vist i tabel 2, ikke benyttes entydigt.

Mens der ikke er nogen tvivl om arterne i bl.a. Bursers herbarium (fig. 9) og hos Linné (1753), er det som omtalt under 'videnskabelige navne' side xx, mere usikkert hos bl.a. Paulli (1761) og Fleischer (1779).

Kildernes oplysninger skal vurderes og tolkes; det gælder både navne og visse ord. Eksempelvis skal flere af 16-1800-talskildernes brug af 'vildtvoksende' givetvis blot

Fig. 9. Herbarieark med navn, løn og ær fra Hortus Siccus, Joachim Bursers herbarium fra begyndelsen af 1600-tallet. Burser (1583-1639) blev kaldt til Danmark fra sin hjemegn i Sydtyskland af Chr. IV i 1625 for at tiltræde et professorat på Sorø Akademi. Han medbragte sit herbarium, inklusive disse ark med ær, løn og navn og har tilføjet oplysninger om arternes forekomst i Danmark. Da de yngste navne er fra C. Bauhins Pinax fra 1623, kan mærkarterne tidligst være lavet dette år. Oplysningerne om forekomst i Danmark må være tilføjet af Burser selv efter hans ankomst til landet i 1625 og før hans død i 1637. De dokumenterer at alle tre arter fandtes i Danmark i begyndelsen af 1600-tallet, hvad enten de nu var vildtvoksende, plantet eller begge dele. Herbariet blev ført til Sverige i 1658 og overdraget til Uppsala Universitet i 1666. Her blev det i 1740'erne benyttet af Linné i forbindelse med hans videnskabelige beskrivelse af de tre arter (Linné 1753). Foto: Uppsala Universitet.

forstås som 'selvsået', og ikke nødvendigvis som 'oprindelig'.

Navnestoffet, *Acer*-navnene

Navnestoffet er som nævnt centralt og derfor underkastet en nærmere granskning af bl.a. betydning, forekomst, alder, oprindelse, slægtsskab og indikation. Det gælder bl.a. navnene ær, ahorn, løn, navn, valbirk, æretræ, ørtræ, maser, maserholt, men også i flere tilfælde navne fra vore nabolande og andre europæiske navne. Navne på *Acer*-arter fra kilderne er sammenfattet i tabel 2-4.

Stednavne

Stednavne kan rumme værdifuld information, især dem med træartsindikation. De skal dog altid tolkes med stor varsomhed.

Alderen er vigtig, men oftest ukendt; nogle navne kendes tilbage til 1300-tallet, andre kan kun dokumenteres til 1600-tallet (fx Mejers kort 1641) eller 17-1800tallet.

Typiske navneled, der knyttes til *Acer* er: Løn-, Navr-, Ær-, Ære-, Er- og Ærm-. Stedvis træffes flere af disse tæt på hinanden, eksempelvis Lønsy ved Ærskov på Als og Erholm nær Navrkær på Fyn. Hovedkilder er stednavneudvalgets udgivelser (Stednavneudvalget 1933-70), Nordisk Forskningsinstituts database (danmarks-stednavne.navneforskning.ku.dk) og den tilsvarende svenske hos Institutet för språk och folkminnen.

Geologiske og arkæologiske vidnesbyrd

Geologiske og arkæologiske undersøgelser

kan bl.a. bringe mikrofossiler som pollen og makrofossiler som blad- og frørester, trækul og vedfragmenter samt større genstande af træ for dagen.

Acer-arterne er insektbestøvere og har derfor som udgangspunkt en meget lille pollenproduktion, der ikke spredes særlig langt (Huntley & Birks 1983). Muligvis bevares *Acer*-pollenkorn også dårligere end de fleste andre pollen. *Acer* vil derfor som udgangspunkt være stærkt underrepræsenteret i aflejringerne, hvor der sjældent findes over 1/2-5 % (Huntley & Birks 1983, Brewer et al. 2016). Det største problem er dog, at pollenanalysen kun kan belyse *Acer* på slægtsniveau fordi pollen af de tre arter ikke kan skelnes fra hinanden (Beug 2004).

Når det gælder vedrester, er det kun muligt at artsbestemme navr, mens ær og løn ikke kan skelnes fra hinanden (Malmros 2005 og 2011, Bartholin 2014). Der er dog en hel del arkæologiske fund fra hele landet, som er bestemt til *Acer*, navnlig til navr. Udover småting og årer (bl.a. fra jernalderbådene fra Nydam- og Hjørtespriug), der kan være kommet langvejs fra, er der pæle og stolper samt en bærebør (fig. 18), som givetvis er lokale (Christensen 2003, Malmros 2005, 2011).

Det ældste fund af *Acer* i Danmark er ca. 9000 år gamle trækul fra en boplads (Nationalmuseet).

Gennem fund af bl.a. frøvinger (Hartz i Madsen 1902, Jessen 1920, Jensen 1985, Hannon et al. 2000) er det dokumenteret, at løn og navr har vokset i Danmark i mindst 7000 år, mens der til dato ikke er gjort nogen fund af ær. Derfor er eftersøgning af identificerbare makrofossiler (knopskæl, blade og især frø) i aflejringer af tørv og dynd (gytje) i skovene en oplagt vej at følge, udover DNA-analyser.

Udfordringen er i alle tilfælde, at finde små søer, moser og våde lavninger, hvor

aflejnings- og bevaringsforholdene har været gode nok til at bevare vidnesbyrd om vegetationen fra de sidste årtusinder – og hvor aflejringerne ikke siden er blevet fjernet som tørv, ved udgravning til sø eller er blevet udslettet som følge af dræning, opdyrkning og 'koldforbrænding'.

Feltundersøgelser

Projektets undersøgelser blev fokuseret på egne og lokaliteter, der nævnes som voksesteder for ær, (samt æretræ, ørtræ, valbirk, løn eller navr) i kilder fra 16-1700-tallet, eller hvor der findes *Acer*-indikerende stednavne. Derfor blev undersøgelserne rettet mod Sydfyn (bl.a. Erholm, Hundstrup, Skjoldmose, Langkildegård Skov, Mullerup Skove, Vester Skerninge Præsteskov, Smørhaver og Ungersbjerg Skov ved Mullerød, Helnæs Skov, Dueredsvænge og Sinebjerg Skov), det østlige Sønderjylland (Nørreskov, Oleskobbel, Ærskov og Lønsy på Als) samt Herlufsholmområdet (Rådmandshave) på Sjælland. I de 12 skovområder blev umiddelbart konstateret, at ær i nutiden forekommer i alle 12, navr i 9 og løn i 2.

Bl.a. Ærø, Drejø og Avernakø måtte helt opgives på grund af totalt fravær af bevarede, brugbare vådområder og aflejringer.

I alt ca. 120 vådområder i og nær disse skove blev prøveboret og i de mest lovenede blev der udtaget ialt ca. 25 stk. indtil 100 cm lange kerner med et 10 cm halvcylinderbør ('russerbør'). Kernerne blev skivevis vandsigtet til undersøgelse for makrofossiler, navnlig rester af *Acer* (fig. 10). Generelt måtte desværre konstateres, at bevaringsgraden af aflejringerne var særdeles ringe som følge af århundreders tørvegravning og de seneste 100-200 års omfattende udgrøftning og afvanding. De tilbageværende organiske aflejringer var

Fig. 10. Eftersøgning af spor efter *Acer*-arter ved boring i aflejringer i søer, moser og våde lavninger. Som led i undersøgelsen blev over 120 vådområder ransaget for egnede aflejringer. Her et vådområde nær kysten i Nørreskov på Als i maj 2013. Bemærk æren i baggrunden. Trods aktuelt høj vandstand, var det, som næsten alle præget af dræning og tørvegravning. Det samme var problemet ved eftersøgningen af aflejringer på bl.a. Ærø og Avernakø.

Fig. 11. Frugten af de geologiske undersøgelser: et frø af ær, *Acer pseudoplatanus* fra en aflejring i Ærskov på Als, som dog ved C-14 analyse viste sig at være under 50 år gammelt.

stort set overalt stærkt præget af udtørring og forstærket omsætning og nedbrydning.

Udover et enkelt, få årtier gammelt frø af ær (fig. 11), lykkedes det ikke, ved denne undersøgelse at finde bevarede makrofossiler af *Acer*-arter i aflejringerne. Der er således stadig ikke fundet geologiske vidnesbyrd om ærs eventuelle forekomst i Danmark i ældre tid.

ACER-NAVNE GENNEM TIDERNE

De tre *Acer*-arter optræder under et utal af forskellige navne, både videnskabelige og folkelige i Europa. Identifikation vanskeliggøres af, at navne udvikler sig med tiden, får nye betydninger og endda springer til andre arter. Her skal ses nærmere på nogle af de navne, der har været benyttet gennem tiden:

Videnskabelige navne

Nutidens videnskabelige navne på de tre arter er givet af Linné i 1753 (Linné 1753), men trækker linjer via senmiddelalderens og renæssancens botanikere til værker fra den klassiske, græsk-romerske oldtid, bl.a. Theophrastos (o. 372-288 f. Kr.), Ovid (43 f.-18 e.Kr.) og navnlig Plinius den Ældre (23-79 e. Kr.).

Arterne omtales og navngives, som anført i Tabel 2, på grundlag af klassiske kilder af flere af 15-1600tallets førende europæiske botanikere, bl.a. Tragus, Caspar Bauhin, Parkinson og vor hjemlige Peder Kylling, men det er ikke altid helt let at identificere hvilke arter, der rent faktisk er tale om, selv i de illustrerede udgaver (fig. 12 og 13).

På trods af at den tyske botaniker Joachim Bursar, der i 1625 trådte i kongens tjeneste, medbragte sit herbarium med korrekt bestemte eksemplarer af de tre

Tabel 2. Videnskabelige navne anvendt for de tre *Acer*-arter i 15-1700-tallet. I flere tilfælde er der en vis tvivl om identifikationen, bl.a. i forhold til løn. Hos Tragus, Hieronymus Bock (1539,1572) er *Acer* = navr (Maßholder), mens *Platanus* (Ahorn) omfatter både platan og ær. Parkinson (1640) beskriver og illustrerer ær og navr, således at der næppe er nogen tvivl om disse arter, mens det ikke helt gælder for løn. *Platanus* er beskrevet i en selvstændig slægt hos både L'Obel, Bauhin og Parkinson. Sidstnævnte beskriver og illustrerer også begge platanarter som selvstændige arter (*Platanus orientalis verus* og *Platanus Occidentalis aut Virginensis*).

Forfatter	Ær <i>A. pseudoplatanus</i> L.	Løn <i>A. platanoides</i> L.	Navr <i>A. campestre</i> L.
Boch, H. (Tragus) 1539, 1546 1572	Platanus Ahorn	Platanus Leinbaum	Acer Maßholder (kleiner milchahorn)
Dodonaeus (Dod, Dodon) 1554 og senere	<i>Acer majus/or?</i>		<i>Acer minor</i> (Kleine Acer) (Cleyne acer)
L'Obel (Lob) 1591	<i>Acer maior</i>		<i>Acer minor</i>
Bauhin, C. 1623, 1671	<i>Acer montanum candidum</i> Bauh. <i>Acer major</i> Lob. <i>Platanus</i> Trag.	<i>Acer montanum tenuissimis et acutis foliis</i> Bauh.	<i>Acer campestre et minus</i> Bauh. <i>Acer minor</i> Dodon
Burser 1600-1625	<i>Acer montanum candidum</i> Bauh. <i>Acer major</i> Lob.	<i>Acer montanum enuissimis et tacutis foliis</i> Bauh.	<i>Acer campestre et minus</i> Bauh. <i>Acer minor</i> Dodon
Parkinson (Parkinsonus; Park) 1640	<i>Acer majus latifolium</i> <i>Sycamor</i> us falso dictum	<i>Acer montanum</i>	<i>Acer minus sive vulgare</i>
Kylling 1688	<i>Acer montanum candidu</i> C.B. <i>Acer majus latifolium</i> Park. <i>Pseudo-Platanus</i> J.B		<i>Acer minus campestre</i> C.B. <i>Acer minus fructo rubro</i>
Linné (Linnaeus; L.) 1753	<i>A. pseudoplatanus</i> <i>Acer montanum candidum</i> Bauh. <i>Acer majus</i> Dod	<i>A. platanoides</i> <i>Acer montanum tenuissimis et acutis foliis</i> Bauh. <i>Acer major</i> Cam. <i>Acer montanum, orientalis platani foliis atrovirentibus</i> Pluk	<i>A. campestre</i> <i>Acer campestre</i> & <i>minus</i> Bauh. <i>Acer minus</i> Dod.

Fig. 12. Navr, *Acer campestre* – Maßholder – blev af den tyske botaniker Hieronymus Bock (Tragus; 1498-1554) anset for at være den 'Acer', der omtales i de klassiske, romerske kilder. Bock udgav i 1539 en 'Kreutterbuch', der udkom i flere udgaver og blev illustreret med træsnit af David Kandel fra 1546. Illustrationen her er fra en farvelagt udgave fra 1572. Foto: Bayerische Staatsbibliothek.

Fig. 13. Ahorn = *Platanus* Trag. Mens navn (Maßholder) hos Bock er identisk med de klassiske, romerske kilders 'Acer', omfatter *Platanus* (Ahorn) både platan og ær: "Der schön Ahorne oder Waldeschern/und Bucheschern heisset zu Latein Platanus und das wild geschlecht darvon nennet man auch Leinbaum". 'Leinbaum' bruges almindeligvis kun om løn. Illustrationen er fra en farvelagt udgave af Bocks 'Kreutterbuch' fra 1572. Foto: Bayerische Staatsbibliothek.

arter og Linné i 1753 (bl.a. på grundlag af dette herbarium) satte sagen i system, var der stadig uklarhed i de danske botaniske kilder.

Både Johan Paulli (Paulli 1761) og Fleischer (1779) omtaler (angiveligt) *A. Pseudo-Platanus*, men deres beskrivelse af det omtalte træ passer bedst på *A. platanoides*, jfr. Tabel 1.

Paulli skriver således at det "...har bark, der er guulagtig, og derhos glat, men efterdi denn gjerne brister fra hinanden, saavel paa Stamme som Grene, saa bekommer den mange Sprækker, og derfor seer hvas og rynket ud" og

blomstrer i maj måned før og mens træet får løv. Blomsterne beskrives dog som hvidgrønne og siddende druevis. Fleischer (1779) skriver tilsvarende, at det blomstrer i april, før løvspring.

Den tyskfødte G.C. Oeder (1728-91), der var hovedmanden bag Flora Danica, nævner i sin Nomenclator Botanicus fra 1769 kun '*A. pseudoplatanus*' som artsnavn i den dansk-linnéiske (latinske) navneliste for både løn, navn og ær (valdbirk), mens både *A. campestre* og *A. platanoides* nævnes i den svenske og alle tre arter i den tyske navneliste.

Danske navne

Som nævnt anvendes adskillige forskellige navne for *Acer*-arterne, og hvad der øger forvirringen og skaber uklarhed om kilderne: ofte synonymt eller i flæng.

I tabel 3 er oplistet de navne, som nævnes i floraer og andre, især botaniske og forstlige værker.

Også på andre sprog, navnlig på tysk og i tyske dialekter, findes et utal af folkelige navne, hvoraf nogle enkelte er optegnet i tabel 4.

I det følgende vil en række af de vigtigste danske navne blive underkastet en nærmere granskning:

Navr

Navnet navr (eller naur, nafvr, nafuer, naver o.l.) optræder første gang i litteraturen som *'den kløvrbladede nafver'* – den kløverbladede navr – i renæssancedigteren og Ærøboen Anders Christensen Arrebos *Hexaëmeron* fra omkring 1630 (cit. Fra Rørdam 1857). 'Navr' indgår i en række stednavne på bl.a. Sjælland, Falster, Fyn, Langeland, Ærø, i Skåne og et enkelt sted i Østjylland (Randers), men ikke umiddelbart i Sydøstjylland.

På Sjælland optræder således bl.a. Navre Kier ved Glostrup i 1682 og Nafverbjergsmarch ved Kirke Skensved i 1682. På Fyn ses Neverkær (Næffver Kier) i 1682, på Ærø Nevre, Neverøed, Nevrebjerg ved Rise i 1734 og på Langeland Nevresmose ved Snøde. I Jylland ses Nevermose ved Voldum syd for Randers. I Skåne optræder Navrød (Naffweryd) i 1506, Naverskärr, Nafwers Måse i 1770 og Naveskog, Nafret i 1785.

'Nævrí' er betegnelse for en bevoksning af navr (Stednavneudvalget 1958).

Fritzbøger (1992), der undersøgte bl.a. stednavnestoffet i 15-1700-tallet i hhv. Sydvestsjælland (Antvorskov og Korsør

Len), Falster og Koldinghus Len (Kolding-Vejle) fandt at 'navr' i 1682 indgik i ca. 8 marknavne i Sydvestsjælland, i ca. 12 marknavne på Falster og at arten i 1731 nævnes fra omkring 15 skove på Falster, mens det ikke indgår eller nævnes i Koldinghus (Fritzbøger 1992). I 1682 nævnes forekomst af 'nauer' og 'nauever' i to af Langelands skove (Staun 2005).

De mest udførlige efterretninger om navr stammer fra Sydsjælland og Lolland, og der er næppe tvivl om, at det her drejer sig om *A. campestris*: I 1680 omtales en sag om skovtyveri af tre 'naurtræer' og i et andet dokument fra 1702 nævnes 'nafir' blandt underskovens træarter (Munk 1969). Navr nævnes også fra underskoven i Frejlev Skov på Lolland i 1722 (Antoniewicz 1944, s. 96) og 'Naurtræer' i en instruks for skovfogeder under Krenkerup på Lolland fra 1733 (Jørgensen 1940). Den nok bedste kilde til brugen af denne træart i 1700-tallet er dokumenterne fra en retssag i 1779. Fæstebonden Hans Andersen Stær i Viemose under Petersgård på Sydsjælland havde hugget og stynet nogle navr-træer på sit fæstemål og blev derfor sagsøgt af den nye ejer af dette frasolgte krongods. Af retsprotokollen fremgår – her citeret fra Munk (1969) – at bønderne udmærket *"kendte det slags træ som kaldtes navr"* og at de bl.a. brugte navr til hjulfølge, selvom det var opfattelsen at *"Bøg er meget bedre til hjultømmer, men bønderne maa hjælpe sig med hvad de kan faa"*. I følge et andet vidne *"duede navr ikke til andet end til vogntømmer, sparrer og deslige – og til brænde"* (Munk 1969, s. 121).

Flere andre og senere kilder nævner ligeledes navrs anvendelse til hjul- og vognbygning (bl.a. Rafn 1800 og Brüel 1900) og til fint snedkerarbejde (bl.a. Wilse 1767). Brüel beskriver veddet som meget sejt, temmelig vanskeligt at spalte, med

Tabel 3. Kronologisk oversigt over danske navne for *Acer*-slægten og de tre arter som er anvendt i hovedsagelig botaniske og forstlige værker og navnelister gennem tiden. Bursers navne er dog de (tyske) navne, som han har anført på herbariearkene.

Noter: 1) Løn bruges som dansk navn for *Platanus* og måske de store *Acer*-arter. 2) Omtalen af ”Store (ahorn) med løn blade” under løn gælder antagelig platan. 3) Trods det latinske navn gælder omtalen primært *A. platanoides*.

Forfatter	Slægt <i>Acer</i>	Ær <i>A. pseudoplatanus</i> L.	Løn <i>A. platanoides</i> L.	Navr <i>A. campestre</i> L.
Tursen 1561			1)	Massholder træ
Burser 1600-1625 (<1639)		(Ahorn)	(kun latin)	(Massholtter)
Kylling 1688		Valdbirk, Naur, Æretræ, Løn		Det lille slags Naur Valdbirk, Naur med rød Frugt
Moth ca. 1700	Ahorn	Store ahorn	1), 2)	Lille ahorn
Paulli, J. 1761		3) Løn, Naur, Æretræ, den store løn	3)	Den lille Naur
Pontoppidan 1763		Wald-Birk, Naur, Løn		Det lille slags Naur
Wilse, J.N. 1767				Løn, Ære-Træet
Müller, O.F. 1767	Acer	Løn, Valdbirk; Naur		
Oeder, G.C. 1769		Lönn, Valbirk, Naur		
Fleischer 1777		Bierg-Ahorn	Det spidsbladede Ahorn eller Løn	
Fleischer 1779		Ahorn 3)	Ahorn 3)	
Hornemann 1796	Løn	Valbirk Løn, Løn, Valbirk, Naur, Æretræ	Tandbladet løn Løn	Buskagtig løn
Schäffer 1799	Løn	Almindelig Løn, Valbirk Løn	Tandbladet Løn	Mark Løn
Rafn, C.G. 1800	Løn	Valdbirk Løn, Valdbirk, Løn, Naur, Æretræ, Ahorn, Stor og hvid Ahorn	Tandbladet Løn Løn	Mark Løn, Naur, liden Naur, liden Ahorn
Langstedt 1801	Valbirk, Valbirktræ	Den hvide Bierg-Valbirk; den uægte Løn; Naur, Æretræ	Løn; Løn-Valbirken; Valbirken med Lønblade	Navr; Lille Naur; Æretræet
Hornemann 1806	Løn	Valdbirk Løn, Valdbirk, Løn, Naur, Æretræ	Tandbladet løn Løn	Buskagtig løn, Naur, Liden Ahorn
Hornemann 1821	Løn	Valbirk Løn, Waldbirk, Løn, Naur, Æretræ	Tandbladet løn Løn	Buskagtig løn, Naur, Liden Ahorn
Hornemann 1841		Valbirk Løn	Tandbladet Løn	
Lange, J. 1851	Løn	Valbirk	Tandbladet Løn	Naur
Lange, J. 1856-59	Løn	Æretræ, Valbirk	Tandbladet Løn	Naur

Lange, M.T. 1857		Valbirk (?)		Naur
Vaupell, 1860	Løn eller Ahorn	Valbirk-løn el. Ær	Tandbladet Ahorn	Naur
Rostrup, E. 1860	Ahorn	Valbirk-Ahorn	Tandbladet Ahorn	Naur-Ahorn
Vaupell 1863	Løn	Valbirk-Løn, Løn	Svensk Løn	Naur
Lange, J. 1864	Løn	Æretræ, Valbirk	Tandbladet Løn	Naur
Jenssen-Tusch, H. 1867	Lön; I Slesvig, Sundeved og Angel: ahorn	Lön, naur, valdbirk, valbirk, æretræ, ær (i Torning Len 1815), ahorn	Lön	Naur, navr, navre, lille naur, liden ahorn, korsbær (Als)
Trap 1873		Ær, Æretræ, Valdbirk, Ahorn, Løn		
Rostrup 1878	Ahorn	Æretræ, valbirk	Løn	Navr
Lange, J. 1886-88	Løn	Æretræ, Valbirk	Tandbladet Løn	Naur
Warming; E. 1894 (Anonym 1894)	Løn	Ær	Løn	Naur
Hauch & Oppermann, 1898-1902	Ahorn	Æretræ	Tandbladet Løn	
Brüel 1900	Løn eller Ahorn	Æretræet, Valbirk	Tandbladet Løn	Navr
Raunkiær, C. 1906	Løn	Ær, Æretræ, Valbirk	Tandbladet løn	Navr
Raunkiær, C. 1914	Løn	Ær, Æretræ, Valbirk	Tandbladet løn	Navr
Møller, B. 1916		Ahorn, Ær, Valbirk	Tandbladet Løn	Navr
Warming 1916-18	Løn	Ær, Æretræ, "Valbirk"	Spidsløn, Løn, Tandbladet løn	Navr
Petersen 1920	Løn, Ahorn	Æretræ, Ær	Spidsløn	Naur
Raunkiær, C. 1922	Løn (note: kaldes ogsaa Ahorn)	Ahorn, Ær, Æretræ, Valbirk	Spids løn	Navr
Raunkiær, C. 1934	Løn (note: kaldes ogsaa Ahorn)	Ahorn, Ær, Æretræ, Valbirk	Spidsbladet løn	Navr
Gram, Jensen & Mentz 1937	Løn eller Ahorn	Ær (eller Sykamoreløn)	Spids-Løn	Naur
Jessen & Mentz 1939	Løn	Ær	Løn el. Spidsbladet løn	Navr
Wegge, Helms & Neergaard 1941	Løn	Ær eller Ahorn	Tandbladet Løn eller Spidsløn	Navr
Møller, C.M. 1965		Ær eller ahorn	Løn	
Ødum 1968		Ær	Spids-løn	Naur
Rostrup & Jørgensen 1975	Løn	Ahorn, ær	Spids-løn	Navr
Hansen (red.) 1981-1999	Løn	Ahorn, ær	Spids-løn	Navr
Jensen, H.A., Arnklit, F. & Jensen, J. 2003	løn	ahorn	spidsløn	navr
Frederiksen, Rasmussen & Seberg 2006	Løn	Ahorn, Ær	Spids-løn	Navr

lille svind, ofte smukt masret og at det benyttes til møbler, instrumenter, pløkke, trædrejeri og til parketgulve, samt at ved det betales med ualmindelig gode priser (Brüel 1900, s. 160).

Trods retsdokumenternes udførlighed, var der ingen af sagens parter eller vidner, der i 1779 omtaler den klassiske anvendelse af navn til udskæring og fint snedkerarbejde. Om det er udtryk for, at bønderne rent faktisk ikke anvendte navn til disse formål, eller er en taktisk fortielse af et vigtigt økonomisk aspekt, lader sig ikke opklare.

Højesteret slog ved dommen i 1779 fast, at navn var et underskovstræ – og frikendte bonden i søgsmålet. Denne afgørende sontring mellem over- og underskov blev dog uaktuel kort efter som følge af de store land- og skovreformer.

Som vist i tabel 3, bliver 'navn' i en del tidlige kilder anvendt som synonym for flere *Acer*-arter.

Moth (1700) nævner også 'naur' med henvisning til 'birk', og 'naur' og 'valbirk' som synonymer for hvad, der i hans beskrivelse er avnbøg. Botanikeren Oeder nævner 'naur' som dansk navn for *A. pseudo-platanus* og 'nafwer' som et svensk (skånsk) navn for *A. campestre* (Oeder 1769). Dansk Ordbog (Videnskabernes Selskab 1793), nævner '*Naver, Acer campestris*' som synonym for 'ahorn'.

Fra omkring 1850 bruges navnet ret entydigt for *A. campestre*, akkurat som i dag (Tabel 3).

Løn

'Løn' er det mest udbredte *Acer*-navn i Norden og fælles for både dansk, norsk (lønn), svensk (lönn) og islandsk (hlynur). Det er utvivlsomt gammelt i sproget.

'Løn-' indgår i stednavne over stort set hele landet, også i Sønderjylland (samt i Skåne, Sverige og Norge). I Danmark

er der således over 100 navne med 'løn' (som dog ikke alle er træ-navne). De ældste eksempler ses i kilder fra 1300-tallet, fx Lønholt (Lønholtæ) i Nordsjælland i 1348 og i Skåne fra 1398, og ses ellers især i 1500-tallet og frem, bl.a. ses flere Løn-navne på Mejers kort fra 1641. Kun Bornholm er umiddelbart uden 'løn'- eller andre *Acer*-navne.

'Løn' optræder som trænavn i kilderne fra 1500-tallet og frem. Første gang i 1561 i en latin-dansk ordbog, men kun som dansk navn for *Platanus* (Tursen 1561). Det samme er tilfældet os de to andre af 1500-tallets danske ordbogsforfattere (Smith og Hingelberg) samt hos Colding (1622 og 1626). Træarten platan har næppe været kendt af folk i 1500-tallet, men i datidens udenlandske værker, bl.a. Bock (1539) omfattede 'platanus' både ær og løn og platan (fig.13). Også Moth (1700) anvender 'løn' som dansk navn for platan (*Platanus*) og hans beskrivelse af træet viser, at det vitterlig er platan (*Platanus*), som han omtaler.

I sin biavlslbog nævner Esaias Fleischer *A. platanoides* som "*det spidsbladede Ahorn eller Løn*" og *A. pseudo-platanus* som '*Bierg-Ahorn*' (Fleischer 1777), mens han i skovdyrkningslæren omtaler 'løn' som hhv. det danske navn for *Platanus* og det norske navn for 'ahorn' (Fleischer 1779).

Topografen J.N. Wilse, der i 1767 udgav en beskrivelse af Fredericia og omegn med en grundig beskrivelse af floraen og de træarter, som findes i skovene i byens omegn skriver: "*Løn, her Ære-Træet kaldet, Acer campestris;...*" (Witse 1767, s. 152).

I Skovforordningen af 1781 nævnes løn sammen med ahorn, elm, ask, røn, lærk og fyr som de træarter, der skal sås i de kongelige skove, '*naar ingen Olden falder*' (Fallesen 1838).

Fig 14. Lønneblomster.

Begtrup (1806) nævner både ”den lille Ahorn” og ”løn” i omtalen af de lollandske skove.

Ofte bruges ’løn’, som det fremgår af Tabel 4, som synonym for flere eller alle *Acer*-arterne, herunder som dansk navn for *A. pseudoplatanus*, bl.a. af Schäffer (1799) og Koch (1892).

Æretræ (samt Ørtræ)

’Æretræ’ (eller ’Ærtræ’, ’Eretræ’ o.l.) er, som det fremgår af tabel 3, et hyppigt anvendt navn fra sidst i 1500-tallet over Kylling (1688) og frem til 1930’erne. Første gang det optræder er i 1596, hvor biskoppen over Fyn, Jacob Madsen (1538-1606) efter et besøg i Viby Kirke på Hindsholm nord for Kerteminde den 10. maj, skriver i sin visitatsbog: ”*Groer paa Kirkegorden et Træ, heder Ære Træ*” (her citeret fra Idom 1929).

Navnet optræder også i en forpagtningskontrakt fra 1705 for Langkildegården i Lunde Sogn nord for Svendborg, hvor der omtales ”... æretræ til egen fornøden vogntømmer...” (Langkilde 1948). Ordet ’ørtræ’, som topografen Arennt Berntsen benytter ved sin omtale af underskovstræerne i skovene på Fyn (Berntsen 1656, s. 98), er formodentlig samme art som ’æretræ’.

Moth (1700) nævner både Æretræ og Ære-træ; i begge tilfælde med henvisning til ’Løn’, der hos ham er dansk navn for platan (*Platanus*).

Wilse skriver i sin topografi om Fredericia: ”*Løn, her Ære-Træet kaldet, Acer campestris; ...*” (Wilse 1767, s. 152).

Fleischer (1779) anfører, at der på Fyn findes ”*et Slags*” af ahorn, som de der kalde Æretræ, i Norge kaldes det Løn” og senere samme side ”*at Bladene paa Lønnen*

[= Platan] *ere ikke saa dybt indskaarne paa Takkerne, som paa Æretræet,...*" (Fleischer, 1779 s. 60).

'Æretræ' nævnes (som eneste *Acer*-navn) af den fynsk fødte sprogforsker, Rasmus Rask (1782-1832), der dokumenterede de fynske bønders sprog i begyndelsen af 1800-tallet (Rask 1938).

Kylling (1640-96), der var født i Assens og blev udnævnt til kongelig botaniker i 1682, kunne kende det hjemmefra. Ordbogsforfatteren Mathias Moth (1647-1719), der også var født på Fyn havde nær forbindelse med både Kylling og Peder Syv.

Meget tyder således på, at 'Æretræ' oprindelig især blev brugt på Fyn og i det sydøstlige Jylland.

Ær

'Ær' ses kun sjældent brugt i de ældre kilder. Kylling (1688), der ellers for de fleste træarter anfører både et kortnavn og et – trænavn, fx henholdsvis 'bøg' og 'bøgetræ' og 'ask' og 'asketræ', nævner kun 'Æretræ'. Et af de få, tidlige eksempler på 'ær' er i en vedtægt for Kværndrup By på Fyn fra 1709: "... skal enhver være pligtig at høfde og frede både ofverskouf og underskouf på hans mål findis, og ingenlunde uden forlof hugge eller fælde noget træ, eg, bøg, ask, ær og deslige træer, ... " (Bjerge & Søgaard 1904, s. 416). Måske var navnet ikke almindeligt brugt, eller også har man på skrift valgt 'æretræ' for at undgå misforståelser.

I Dansk Dialektleksikon (Molbech 1841) omtales 'ær' som et sønderjysk navn. Tilsvarende finder Jenssen-Tusch (1867) kun navnene 'ær' og 'ærtræ' for *Acer* i Slesvig, Sundeved og Angel og med en reference fra 1815 'ær' som artsnavn for *A. pseudoplatanus* i Tørninglen (dvs. syd for Ribe).

I etymologisk ordbog fra 1893 nævnes 'ær' som 'træ; næsten glemt vel *Contractum* af

et germansk ahir- = latin Acer, se Ahorn' (Jessen 1893).

Viggo Sørensen, der arbejder med Jysk Ordbog oplyser: "*Der kan ikke herske tvivl om, at betegnelsen ær (for løn el. ahorn) har været mest brugt i de østsonderjyske dialekter. Inden for et område afgrænset (ca.) Hejlsminde – Gram – Tøftlund – Bylderup – Padborg (og inkluderende Als) har Jysk Ordbog hele 12 ældre kilder (personer født i perioden ca. 1800 – ca. 1870) + 3 yngre, der meddeler betegnelsen. ... Angelordbogen og Fjordeordbogen (begge fra det gamle danske Sydslesvig) har ikke ordet med trods gammelt kildemateriale.*" (Sørensen 2010).

Selvom 'ær' også skulle være blevet anvendt på Sydfyn, Ærø og Avernakø (Trap 1873, Lange 1932 og 1939, Ømålsordbogens seddelkartotek), er der påfaldende nok ingen af de fynske botanikere: J.W. Hornemann (1770-1841), Johan Lange (1818-98), Morten Thomsen Lange (1824-75) og Emil Rostrup (1831-1907) som nævner, endsige bruger dette navn.

Første gang 'ær' ser ud til at optræde på tryk i et botanisk værk, er hos Vaupell (1860), mens det end ikke nævnes i klassikeren, 'De danske Skove' (Vaupell 1863). Det ser ud til først for alvor at blive taget i brug sidst i århundredet, navnlig af Eugen Warming (Anonym 1894).

'Ær' ser dog ud til at indgå i en række sydøstjyske og fynske stednavne. I det sønderjyske område kendes mindst 16 ær-navne, bl.a. Ærbjerg på Løjtland (Eerbergh i 1456 og 1641 på Mejers kort) og ved Nordborg på Als ('Erbierrig' i 1589), 'Erholm' ved Åbenrå ('Erdholm' i 1609 og 'Erholm' 1641 på Mejers kort), 'Ærskov' (1770'erne), 'Ærfælde' og 'Ærm'. Fra Fyn bl.a. 'Erholm' (1560, 'Ærholm' i 1772) og 'Ærstubbe' (1682). 'Ærø' er også, men mere tvivlsomt udlagt som et ær-navn, se boks side 45.

Det afgørende spørgsmål om hvad 'ær' og 'æretre' oprindeligt var for en træart, diskuteres nærmere side 46ff.

Valbirk

'Val(d)birk' (eller Waldbirck, Walbirk, Walbergh) optræder i kilderne fra omkring år 1600 og frem. Det er, som det fremgår af tabel 4, et af de hyppigst benyttede navne for *Acer*, navnlig for ær indtil op i 1930'erne.

Umiddelbart skulle man tro, at ordet var et indlån fra tysk: et 'Wald-birke' – 'skovbirk', der er blevet til 'Val(d)birk'. Problemet er blot, at ordet slet ikke findes

Fig.15. Botanikeren Peder Kylling omtaler i 1688 'Valdbirk/Naur med rød frugt – *Acer minus fructo rubro*' fra Herlufsholm, som formodentlig er en varietet, han selv har iagttaget. Da 'A. minor' eller 'minus' hos 15-1600tallets botanikere som regel er navn, kunne der være tale om en påfaldende rødfrugtet navn som denne på Ormo i september 2010. Afstanden mellem Ormo og Herlufsholm er ca. 19 km. Muligheden for at der pga. bladformen kunne være tale om kvalkved, *Viburnum opulus*, har været overvejet, men denne art omtales hos Kylling som '*Sambucus aquatica*'.

på tysk. Tillisch skriver, at valbirk var "den anerkendte nordiske betegnelse" for ær (Tillisch 2011, s. 3). Navnet optræder i Danmark, Norge (valbjørk) og Sverige (valbjörk), men det er kun i Danmark, at dette navn anvendes for ær.

En nøjere granskning viser, at navnet er knyttet til masurbirk i Norge (Pontoppidan 1753, Bassøe 1796). Således skriver sidstnævnte: "Birk inddeles her i Fjeld-Birk, Enge-Birk og Vald-Birk, og voxer paa sine Steder i temmelig Mængde, dog er Vald-Birk ikke almindelig ... Af Valdbirken gjøres Öl-Kander, Snus-Daaser og andre Smaating, som holdes i Priis efter Træets og Arbejdets Smukhed" (Bassøe 1796, s. 126). I tredje udgave af sin flora skriver Hornemann under omtalen af birk: "Den tykke Bul ved Roden eller Knuderne paa Stammen, ..., bruges under Navn af Valdbirk til Tobaksdaaser, Tollekniveskafter og Dreierarbeide. Roden er mere gul marmoreret og bruges paa samme Maade." (Hornemann 1821, s. 967).

I Det Kongelige Kunstkammer (nu på Rosenborg) findes flere fornemme norske krus og genstande fra 16-1700 tallet af 'valbirk' (Gundestrup 1991). På norsk er 'valbjørk' stadig slet og ret masurbirk og værdsættes fortsat til husflid.

I arkivalier vedrørende indsamling og køb af frø til de Gram-Langenske plantninger fra 1765-76, skelnes der mellem 'ordinair birk' og valdbirk, således at der i flere tilfælde optræder både ahorn, birk og valdbirk i listerne. Eksempelvis modtages i 1773 en sending på bl.a. "... 4 pund Valdbirk Frøe, 4 pund ordin. Birke Frøe og 22 pund lønne Frøe" fra Norge til planteskolerne i Danmark (Rtk. 333.459).

'Valbirk' må dog have været udbredt og velkendt i Danmark allerede før år 1600. I de danske bibler fra 1607 og 1642 frem til og med 1931 står der i skriftstedet Esajas 44.14 om afgudsdyrkeren, der laver sig

et gudebillede af træ: ”*Han planter Valdbirk*”. Den danske oversætter, biskop H.P. Resen vidste tydeligvis hvilken træsort, der var mest værdsat til udskæringsarbejder i Norden.

’Valbirk’ knyttes tidligt sammen med *Acer*, givetvis på grund af masurdannelsen hos især nav. Colding (1626) skriver slet og ret: ”*Acer = Valbirck eth tree*”. Moth (1700) omtaler ’valbirk’ og ’aur’ som synonymmer for én af fire arter af ahorn (*Acer*), der dog ifølge hans beskrivelse er avnbøg.

’Valbirk’ blev tilsyneladende et alment handels- og snedkernavn for masurtræ af flere forskellige træarter, herunder *Acer*-arter. I Meyers varekatalog anføres om ’Valbirk’: ”*botanisk betegnelse for æren, se ahorn. Tidligere også betegnelse for masret birke-, ahorn- og elletræ. I de seneste årtier har betegnelsen masurbirk vundet hævd som navn for det meget masrede birketræ*” (Glahn 1952).

Forstavelsen val- udlægges gerne som ’vælsk’, dvs. udenlandsk (ODS 1952). Men det virker mere sandsynligt, at det her har betydningen knudret, filtret, ligesom i det nordiske navn for Den Gordiske Knude: Valknuden – den som Alexander den Store løste med sit berømte sværdhug. ’Valbirk’ er således ’knudret birk’, dvs. masurbirk.

Denne flertydige brug af ’valbirk’ som betegnelse for masurbirk, for ær (og andre *Acer*-arter, især navr) og som handels- og snedkernavn for masret ved af flere arter, har givet anledning til store misforståelser op gennem århundrederne, bl.a. hos Hornemann (1793, 1806, 1821) og senest hos bl.a. Tillisch (2001), Weidema & Buchwald (2006) og Buchwald (2010), der fejlagtigt opfatter bl.a. 1700-talskildernes norske ’valbirk’ som ær.

Ahorn

’Ahorn’ optræder i dansksprogede kilder fra omkring år 1700. Det er tydeligvis et

indlån fra tysk og er sandsynligvis bragt hertil af de mange tysktalende i kongeriget og i dansk tjeneste i 16-1700-tallet. Det står således anført på Joachim Bursers herbarieark fra begyndelsen af 1600-tallet, se fig. 9c.

Kylling (1688) benytter det ikke, mens Mathias Moth bruger ’ahorn’ som hovednavn for *Acer*-arterne i sin ordbog. Han skriver: ”*Ahorn ... Er et anseeligt, hoit træ. Har glatagtigt bark, blødt træ; udbreder sine grene vidt; har store, brede, kantede blade, lig vinblade, men blødere og glattere, og på en lang og rød stilk. Nedhengende hvide og urtagtige blomster, i klasetal. Derefter kommer lang frugt, to på en stilk, tyk ved stilken, og siden flåd; deri er en liden hvåd kærne. Acer major. Deraf er fire slags bekendt. 1. Store Ahörn, som her er beskreven. 2. lille Ahörn, 3. store med Løn blade. 4. med kærvede blade. Som kaldes Valbirk...*” (Moth 1700; citeret fra www.mothsordbog.dk). Sidstnævnte art er hos Moth dog avnbøg.

Første gang ’ahorn’ anvendes i en trykt dansk tekst er tilsyneladende hos Esaias Fleischer (1732-1804), der i 1777 udgav en vejledning i biavl og i 1779 den første skovdyrkningslære på dansk. I 1777 omtaler han ær som ’Bierg-Ahorn’ og løn som ”*det spidsbladede Ahorn eller Løn*”, mens han i 1779 skriver: ”*Paa dansk kalde vi det Ahorn...*”. Selvom Fleischer (1779) skriver, at han er opmærksom på, at nogle tyske skribenter skelner mellem op til tre arter af ahorn: Ahorn, Lehne og Massholder, finder han at det er tidsspilde at beskæftige sig med spørgsmålet og vil kun ”... *tale om, hvad der angaar de 2de Slags deraf, som almindelig voxer her i Norden, og det under det meest bekjendte Navn Ahorn*” (Fleischer 1779, s. 60). I beskrivelsen af arten fremhæver han at den ”*blomstrer i April, førend det endnu har faaet Løv...*” (s. 61), hvilket jo kun gælder løn.

Dette på trods af, at meget tyder på, at han havde alle tre arter groende i sin nærhed på Jægerspris, hvor han tiltrådte som inspektør i 1774, og hvorfra han i sin bog tilbød ahornfrø til interesserede.

'Ahorn' bruges som fællesnavn for ær og løn i dokumenter fra den langenske periode, 1763-1776, både på tysk og dansk, også selvom det fremgår, at der hentes frø af 'norske lønne' i Norge.

Senere skelnes der i flere tilfælde mellem de to arter. Både ahorn (ær) og løn hører således, sammen med elm, ask, røn, lærk og fyr til de træarter, som skovforordningen af 1781 foreskriver sået i de kongelige skove, '*naar ingen Olden falder*' (Fallesen 1838).

Begtrup nævner i omtalen af Lolland: "den lille Ahorn", der givetvis er navn (Begtrup 1806 s. 724).

'Ahorn' er bl.a. med i Dansk Ordbog fra 1793 (Videnskabernes Selskab 1793) og i Dansk Haand-Ordbog fra 1813 (Molbech 1813). I førstnævnte står der under 'Ahorn': '[af Lat. *Acer* eller *Acernus*.] *Et slags Træ, som og kaldes Navr, Acer campestris*' og i sidstnævnte: '*Navr-Træ*'.

Hundrede år senere, i 1893 står der i etymologisk ordbog: "*Ahorn. Tysk...*" (Jessen 1893).

Som det fremgår af Tabel 3 er botanikerne forholdsvis længe om at benytte navnet 'ahorn'; Det nævnes blandt de danske synonyme af Rafn (1800) og af Vaupell (1860), mens hverken Hornemann (1793, 1806, 1821), Schäffer (1799), Vaupell (1863) eller Lange (1851, 1856, 1864 og 1886) nævner det. Emil Rostrup ser ud til at være den første botaniker, der benytter 'Ahorn' som hovednavn i en dansk flora (Rostrup 1860).

Mange, især forstfolk brugte heller ikke navnet 'ahorn'. Eksempelvis anvender Koch kun 'løn' og 'æretræ' i sin artikel om

Brahetrolleborg (Koch 1892), til gengæld nærmest i flæng om *A. pseudoplatanus*.

Fra sidst i 1800-tallet og op i nutiden har det jævnlige været på tale at udfase det tyskklingende 'ahorn' til fordel for 'ær', især efter 1864 (Anonym 1894) og i tiden efter 1940. Den sydfynske skovrider Jørgen Abell, valgte således, i protest mod den tyske besættelse i 1940, kun at bruge 'ær' (Staun 2010).

Dette til trods er 'ahorn' i dag nok det hyppigst brugte navn om ær samt om *Acer*-slægten, og det navn, som Plantenavnudvalget anbefaler (Jensen et al. 2003).

Maser, Maser-træ

'Maser' og maser-navne optræder i talrige kilder i Nord- og Vesteuropa og bruges ofte som navn for *Acer*, navnlig for navn.

Den ældste, trykte danske kilde er Jon Tursens latinsk-danske ordbog (Tursen 1561), hvor 'massholder træ' anføres som dansk navn for *Acer*. Fra andre danske 1500-talskilder kendes desuden 'mazzaltre', 'masenholt' (maszenholltt) og 'massil-træ' (Kalkar 1886-1907).

'Maser' nævnes også som synonym for 'valbirk' i Matthias Moths ordbog (Moth 1700).

I dag kendes 'maser'-navne først og fremmest fra tysk, hvor 'massholder' er det næstalmindeligste navn for navn. Tilbage i tiden og på de tyske dialekter kendes adskillige lignende navne, fx masseller, massalter, massern, masserle og maszholder (Tabel 4). Lignende navne findes i kilder fra det meste af Nordvesteuropa, bl.a. 'maser-tree' på engelsk og 'masarn' på walisisk som navne for navn, og 'maes-hout' på flamsk (Prior 1870). Og ikke mindst optræder det som 'mausur' (møsur) i de islandske håndskrifter. I Thorfinn Karlsefnes saga berettes om nordboernes rejser til Vinland i de første tiår af

1000-tallet. Om plantevæksten i Vinland anføres bl.a.: ”...*Þar voru þau tré er mösur hétu, ok höfðu þeir af þessu öllu nokkur merki, sum tré svá mikil, at í hús voru lögð.*” – der vare også de træer, som kaldes masur, ...; *some træer vare så store, at de bleve brugte til bjælker i huse.*” I Erik den Rødes Saga berettes videre om Karlsefni, der sælger sin udskårne huspryder (húsnótr) til en sydlænding (tysker) for en ½ mark guld: ”...*en Karlsefni vissi eigi, hvað tré var; en þat var mausur, kominn af Vinlandi*” (her citeret fra Magnusson et al. 1838) – ’... *men Karlsevne vidste ikke hvad træ det var, men det var masurtræ fra Vinland*’. Der kan være tale om ved af *Acer rubrum* fra Newfoundland i Canada, hvor den stadig gror, eller måske sukkerløn, *A. saccharinum*, der også er kendt for masret ved (fugleøjetræ (Braggs 1999, Glahn 1952)). På islandsk benyttes stadig både ’mösurr’ og ’möpull’ samt ’hlynur’ som navne for *Acer*/løn.

Der er en tydelig lighed mellem trænavnet ’maser’ og navnet på vikingetidens og middelalderens kostbare drikkeskål: møsurbolli, maser/ mösur /mazer, som omtales flere steder i de islandske håndskrifter som konge- og høvdingegave (Magnusson et al. 1838) og i talrige kilder fra hele Nordeuropa. I Danmark optræder i 1286 ”*et Kar af Mazur-Træ, ventelig Valdbirk, ”vas mazurinum”, foret med sølv...*” (Suhm 1809). Ordet mazer eller macer lever stadig på engelsk og der er bevaret flere af disse fra 13-1600tallet og frem, lavet af navr (Rackham 1980).

Udnyttelsen af *Acer*-ved til prydstande og møbler er kendt tilbage til den græsk-romerske oldtid. Bl.a. omtaler Plinius den Ældre fremstilling af særdeles kostbare borde af rod- og knoldved fra en art, der sandsynligvis er navr (Billerbeck 1824, Daubeny 1863). Veddet i sådanne

romerske bordplader er faktisk artsbestemt til navr (Bragg 1999).

I Meyers Vareleksikon anføres om navr: ”*Roden giver ofte meget smukt masrede stykker*” (Glahn 1952). Brüel beskriver veddet af navr som meget sejt, temmelig vanskeligt at spalte, med lille svind, men også med ringe varighed. Det er ofte smukt masret og benyttes til møbler, instrumenter, pløkke, trædrejeri og til parketgulve og anfører at veddet betales med ualmindelig gode priser (Brüel 1900 s. 160).

Der er næppe tvivl om, at navnet sigter til masurdannelser i veddet (Adelung 1801). I ODS anføres om maser: ”*træ med maserdannelser, specielt om navr, Acer campestre, samt som især botaniker- eller håndværkerbetegnelse, ”dels om knoldformet hypertrofisk dannelse, der forekommer på visse træers (især forsk. Ahornarters) stamme eller grene, og hvis ved p.gr. af sin ejendommelige struktur anvendes til fine snedkerarbejder (jfr. Fugleøjetræ); dels om dette veds (masrede) struktur (med vredne og bøjede fibre) eller om malet efterligning heraf.*” (ODS 13, 1932).

Masurtræ har således i årtusinder været højt skattet og særdeles værdifuldt – og er det fortsat.

Maple

’Maple’ og afledninger heraf ses ikke i dansksprogede kilder. Navnet er sandsynligvis beslægtet med de gamle saxiske ord, ’mapulder’ og ’matuldro’, de oldislandske ’möpurr’ og ’möpull’, det plattyske ’mappeldorn’ og de tyske ’mäppel’ og ’meppel’ (Mitzka 1950). ’Maple’ er i dag det engelske navn for *Acer*, men dækkede oprindeligt kun navr, den eneste hjemmehørende *Acer*-art i Storbritannien. Navnet er kendt fra omkring år 1366 i formen ’mapul’- eller ’mapeltreow’, men er givetvis ældre (Prior 1870). Navnet indgår også i talrige stednavne i England (Rackham 1980).

Fig. 16. Gammel bark af hhv. ær (*Acer pseudoplatanus*), platan (*Platanus x hispanica*) og morbærfigen (*Ficus sycomorus*). Gammel bark af de tre arter minder meget om hinanden. Ær (og løn) og platan ligner desuden hinanden meget i bladform. Ikke underligt at ær og løn fik navnene hhv. *pseudoplatanus* – 'falsk platan' og '*platanoides*' – 'platanlignende' og at krydsningen mellem de to platanarter også bærer synonymet '*acerifolia*' – ahornbladet.

Platan

Platan er i flere sammenhænge knyttet sammen med *Acer*-arterne, bl.a. fordi den tyske botaniker Hieronimus Bock (Tragus; 1539,1572) og flere andre opfattede de klassiske skrifteres '*Platanus*' som 'Ahorn'. Lighedstrækkene på bladene og for ærens vedkommende også barken (fig. 16), var sikkert medvirkende til at 'platan'-navnet blev hængende ved de store *Acer*-arter. Det præger både de videnskabelige navne, hvor ær er *A. pseudoplatanus*, 'falsk eller uægte platan' og løn, *A. platanoides* er 'platanlignende', og de folkelige navne i flere af vore nabolande (Tabel 4).

I 1500-tallets ordbøger og hos Moth (1700) oversættes det latinske *Platanus* ved 'løn', svarende til opfattelsen hos bl.a. Bock. Det gælder dog også Fleischer (1779), der skriver om "*det saa ypperlige Platanus, som man almindelig paa Dansk kalder Løn.*" (Fleischer 1779, s. 66). Platan blev tilsyneladende først plantet i Danmark i 1700-tallet i byer og parker, men næppe i skovene (Lange 1994).

Sykamore

'Sykamoreløn' som synonym for ær på dansk nævnes tilsyneladende kun af Gram, Jensen & Mentz (1937), men i England er 'sycomor' eller sycamor' slet og ret hovednavnet for ær – også selvom Parkinson (1640) utvetydigt skriver, at The great Maple (æren) af mange fejlagtigt kaldes for 'the Sycomore tree'. Navnet findes ligeledes på fransk: 'sycomore' og som 'sicomoro' i ældre spanske kilder. Også på svensk er sykamor eller sykamor-lönn et ofte brugt navn for ær (Tabel 4).

'Sykamor' er antagelig en forvanskning af det hebræiske 'shiqmah' eller det græske 'sykomorea', navnet på den afrikansk og mellemøstligt udbredte morbærfigen, *Ficus sycomorus*. Denne figen optræder flere steder i Bibelen og ifølge Prior blev dens navn hæftet på *A. pseudoplatanus* af den franske oversætter Jean Ruel, (Ruellius; 1474-1537) fordi denne *Acer* gav samme dybe skygge (Prior 1870). Navnet er af samme grund blevet benyttet for platan.

Tabel 4. *Acer*-navne anvendt i Danmarks omegn. Listen omfatter både gamle og nye navne og er langtfra komplet. Navne, der må anses som hovednavne i nutiden, er fremhævet med fed. Især findes mange navne på tysk, eksempelvis oplister Holl (1833) 47 for ær, 33 for løn og 49 for navr, og Mitzka (1950) flere hundrede. Kilder: bl.a. Fleischer 1779, Langstedt 1801, Holl 1833, Perger 1858, Jønsen-Tusch 1867, Jessen 1882. Stage 1999, Naturhistoriska Riksmuseet (Den virtuella Floran).

	Slægt <i>Acer</i>	Ær (Ahorn) <i>A. pseudoplatanus</i> L.	Løn (Spids-løn) <i>A. platanoides</i> L.	Navr <i>A. campestre</i> L.
Norge	Lønn	Platanlønn Spisslønn	Lønn	Naverlønn
Sverige	Lönn	Tysklönn Sykomorlönn Sykomor	Lönn	Naver-lönn
Tyskland	Ahorn	Bergahorn Gemeine Ahorn Sykomoren-ahorn Urle, Arle, Aerle, Ehre, Ehrenbaum, Ehrenholz, Einhorn Ohre, Aehre, Aerle, Aernbaum	Spitzahorn Grosser milchahorn Leinahorn Leinahre Lehne Linboum, Lenne Lonen-holt Löne, lön, län	Feldahorn Massholder Masernholz, maszholder Masalter, mazzaltre Maseller, Maserle, Gemeiner ahorn Kleiner milchahorn Aehre, Agerl
England	Maple	Sycamore Great maple Scottish maple Mock-plane Scottish plane Plane Tree	Norway maple Mountain maple	Field maple Common maple English maple Wood maple Mapel-treow Mapulder
Skotland		Plinntriin, Plane-tree		
Holland	Esdoorn	Gewone esdoorn	Noorse esdoorn	Veldesdoorn Spaanse aak
Frankrig	Érable	Érable sycomore Faux Platane, Grand Érable Érable de montagne	Érable plane Érable platane Plane, Plaine Faux sycomore	Érable champêtre Le petit érable
Polen	Klon	Klon jawor	Klon zwyczajny Klon pospality	Klon polny Paklon

Fleischer skriver at ”*Det saa kaldte vilde Figentræ og Sycomorus, hvorom der tales i Krønik XXVIII, v.28 (dvs. i Bibelen) holdes og for en Art af vor Ahorn;...*” (Fleischer 1779, s. 66).

Platanus, *Acer* og *Ficus* er slet ikke beslægtet, men har dog de gamle træers afskallende bark til fælles (fig. 16).

NAVNEENS OPRINDELSE

En del af navnene kan samles i tre hovedgrupper: efter sprogligt slægtskab med hhv. ’*Acer*’ og ’Løn’ og efter evnen til masureddelse i veddet.

I flere sprogområder (bl.a. dansk, tysk, fransk og russisk) findes der både ’løn’- og ’ær’-navne, uden at der dog er grundlag for at opfatte det som udtryk for en klar og bevidst skelnen mellem arterne.

Acernavnene

Flere af navnene er tydeligt beslægtet med det latinske trænavn *'Acer'*, som bl.a. benyttes af Ovid og nævnes af Plinius den ældre. Det gælder *'ahorn'* (tysk) via de tidligt germanske *'ahira'*, *'ahura'* (Nielsen 1982) og formerne *'ahir'*, *'aher'*, *'ahor'*, samt *'ær'* og *'æretre'*.

Slægtskabet til *Acer* ses på flere romanske sprog, fx *'acero'* (italiensk), *'arce'* (kastiliansk) og *'auró'* (katalansk), men givetvis også i de slaviske, som fx *'javor'* eller *'javor'* (tjekkisk, slovakisk, slovensk, kroatisk, serbisk, russisk) eller *'javir'* (ukrainsk) og selv de finsk-ugriske navne: *'vaher'* (estisk), *'vaahtera'* (finsk) og *'juhar'* (ungarsk).

Mitzka (1950) nævner formerne *'nahorn'* og *'nauan'* og *'iper'*/*'neper'* som *Acer*-navne fra tysk område, men ellers synes *'navr'* at være et specifikt dansk (og dermed også skånsk) navn. Det nutidige svenske navn, *naver-lönn* skyldes formodentlig et indlån fra skånsk, idet de eneste naturlige forekomster i det nuværende Sverige findes i Skåne. Ligeledes må det norske *naverløn* formodes at stamme fra dansk. Oprindelsen til ordet angives at være uvis i flere ordbøger (bl.a. ODS 1933 og Nielsen 1982), men slægtskabet med *Acer*-navnene synes åbenbar.

Acer-navnet har gamle rødder; måske i det indoeuropæiske *'ac'* eller *'ak'*, som også findes i *'aks'* (og måske også *'okse'* og *'økse'*). Betydningen er antagelig *'spids'* eller *'skarp'*, hvad der i så fald kan sigte til de karakteristiske delte, hvasse blade eller måske til frugterne.

Lønnenavnene

Det nordiske *'løn'* har et tydeligt fællesskab med navnene på andre nord- og østeuropæiske sprog, bl.a.: *'klon'* (polsk), *'klen'* (russisk), *'klion'* (hviderussisk), *'klevas'*

(litauisk), *'klava'* (lettisk) og *'clene'* (gammelfransk; Oeder 1769).

Gamle tyske navne som bl.a. *'lonne'*, *'lenne'*, *'limboun'*, *'leinbaum'* (og *'lön'* og *'län'* i Holsten (Mitzka 1950)) har utvivlsomt samme rod. Og måske kan det græske navn *Glinon* eller *Gleinos* og det makedonske *Klinotrachon*, som Theophrastos og Plinius den Ældre anfører, også knyttes til denne gruppe.

Oprindelsen er usikker, men en mulighed kunne være *'platansporet'*: at der er tale om et gammelt navn for den mere udbredte platan, som blev givet videre til især de store *Acer*-arter (*løn*, *ær*). Platanen (*Platanus orientalis*) blev ifølge Plinius den Ældre indført til Grækenland på grund af dens brede krones skyggeevne. Den fik navnet *'Platanos'* – *'bred'* – og, da den blev bragt videre af romerne, det latinske navn *Platanus*. Men den havde selvfølgelig et navn på hjemegnen i Lilleasien. Dens persiske navn er *'chinar'* eller *'chenar'*, et navn som også er taget ind i tyrkisk: *çinar* og russisk: *činar* (Cooper 2011). Dette navn har givetvis, ligesom *'acer'*, indoeuropæiske rødder. *'Chinar'* eller et beslægtet navn kan have udviklet sig videre i Nord- og Østeuropa, hvor *'ch-*' har udviklet sig til *'cl-*' eller *'kl-*' i *'clenar'*, *'klen'* og *'hl'* i det germanske *'hluniz'* eller *'hlunja'* og det nordiske *'hlynur'* og videre til *'l'* i *'løn'*.

Masurnavnene

Masurnavne knytter an til veddet og især det højt værdsatte masrede ved (masurtræ). Som beskrevet under *'maser'* side 29f, har masret ved af bl.a. navn i årtusinder været højt værdsat til bl.a. udskæringsarbejder, drikkekruzer, finsnedkeri, møbler og finér.

Gruppen omfatter talrige masur- og mass-navne, inklusiv det islandske *'mösur'*, men tilsyneladende også *'maple'* (ifølge

Fig. 17. Ær med masurdannelser eller lignende i veddet, der kan gøre kævlen særdeles værdifuld til specialformål. Sådanne dannelser er antagelig en af grundene til at navnet 'valbirk' kunne springe fra masurbirk til navr og ær. Udover navr kan både løn og ær udvikle forskellige former for masret ved, herunder fugleøjetræ og vimmerved. Langkildegård Skov. 2012.

Fig. 18. Navr optræder flere steder i det arkæologiske materiale. Her i form af en bærebør af navr bundet sammen med hasselvidjer. Den blev anvendt ved bygningen af Sydhøjen i Jelling, hvor den blev efterladt i højfylden og på ny kom for dagen ved udgravningen i 1941 og senere dateret til 960'erne. Udstillet på museet i Jelling. 2011.

Prior 1870) og den gammeltyske variant mapulder og det islandske 'möpull', der ligesom både mösurr og hlynur anvendes som navne for *Acer*/løn.

'Valbirk' hører med i gruppen. Det er tydeligvis en nordisk (norsk) betegnelse for masurbirk, men har i Danmark været anvendt som navn for masret ved af andre træarter, navnlig af *Acer* (navr) og er på et tidspunkt blevet hæftet specifikt på ær.

Masurdannelse er beskrevet fra både navr, ær, løn og birk og kan i nogen grad træffes hos de fleste træarter (Bragg 1999) – fig. 17.

Selve ordet 'maser' ('macer'/maser/mazer) menes afledt af eller beslægtet med det latinske 'macula', dvs. 'spætter' eller plettet, ligesom i ordet 'mæslinger' (ODS 13,1933).

ARTERNE I FORTIDEN

På baggrund af undersøgelserne og kilderne tegner der sig et billede af de tre arter:

Navr, *Acer campestre*

Navr har tilsyneladende været i Danmark i mindst 6-7000 år. Den er dokumenteret ved makrofossilfund (frøvinger, kviste) fra Sjælland (Hannon et. al. 2000) og det sydlige Skåne (Jessen 1920, Jensen 1985) og fra en række arkæologiske fund af ved fra Sjælland og Jylland. Bl.a. er en del af pælene i fiskegårdsanlægget ved Oleslyst nær Halsskov fra tidlig bondestenalder (ca. 5500 før nu) artsbestemt til navr (Christensen 1997). I Jylland er en bærebør, der blev anvendt ved bygning af Jellinghøjene i 900-tallet og efterladt i højfylden, lavet af navr (fig. 18).

I 1600-tallet bevidner Burser at navr (fig. 9a) stadig findes i Danmark ('Dania') og Kylling (1688), at den findes: "Paa mange Stæder udi Skovene".

I 1767 beskrives den af Müller som "ikke ualmindelig i de fynske skove, på øen Møn og det østlige Sjælland" (*In sylvis Fionia, insula Monæ ac Australis Sielandiæ haud infrequens*) (Müller 1767). Samme år nævner

Fig. 19. Stor navr i Præstens Skov ved Vester Skerninge på Sydfyen. Diameteren er i brysthøjde er 78 cm. November 2011.

J.N. Wilse den fra skove og hegn omkring Fredericia: ”Løn, her Ære-Træet kaldet, *Acer campestris*...” (Wilse 1767, s. 152).

I 1700-tallet og langt ind i 1800-tallet vidner kilderne om, at navr blev brugt til vognbygning og fint snedkeri (Brüel 1900, Langkilde 1948, Munk 1969, Rafn 1800) og at den var udbredt og flere steder almindelig på Als, i Sydøstjylland, Sydfyn, Lyø, Ærø, Langeland, Sydsjælland, Lolland-Falster og Møn, men at den var sjælden nordover på Sjælland og i Jylland (bl.a. Hornemann (1796, 1806, 1821), Rafn 1800, Lange (1857, 1859), Vaupell (1860, 1863).

Vaupell skriver således: ”*Nauren har i Danmark sit Hjem i Kystskovene fra Als til Møen, men aftager stærkt mod Nord; den optræder enten som Busk i Underskoven eller som et Træ i Høiskoven og opnaar der en Høide af omtrent 40 fod (13 m)*”. Fra Nørreskoven på Als nævner han 54 fod (17 m) høje træer af navr (Vaupell 1860, 1863 s. 45). Og fortsætter: ”*Som Underskov under Egen træffe vi den paa Laaland ... Paa Falster er den heller ikke sjelden, ... Det samme gælder om Møen. I det sydlige Sælland har Nauren havt en stor Udbredning, saaledes i de Petersgaardske Skove, Stensby Skov og Viemose*”. Han anfører at ”*Taxationen for 1819 angiver 14.000 Bøge og 3080 Naur i Stensby Skov, som er 583 Tdr. Land stor og 2000 Naurer i Viemose, 742 Tdr. Land stor*.” (Vaupell 1863 s. 45). ”*Paa Øerne ved Holstenborg er Nauren meget almindelig og opnaar en Størrelse af $\frac{3}{4}$ Favn (141 cm); men længere mod Nord bliver den sjelden*”. Nordover i Jylland nævner Vaupell: Merringgaard i Bjerge Herred, Skanderborg, Haraldslund, Randers og ”*Munkehoved ved Mariager, som er Træets Polargrændse. Træerne, som indtage denne Post, ere faa i Antal og af en daarlig Væxt. Det største, som maaler 2 Fod (63 cm) fra Roden, 30 Tommer (78,5 cm) i Omfang (25 cm i diameter), er sygeligt*

Fig. 20. Navr og ær i gammel stævnings-skov på Sydfyn. Stævningsdrift har været særdeles udbredt i skovene, både mens bønderne havde retten til underskov og græsning i store dele af landet og i de skove bønderne overtog efter omkring år 1800. Alle tre *Acer*-arter skylder villigt fra stoddet, men navr har uden tvivl størst konkurrencefordel af driftsformen. Stævning kan dog foregå så hyppigt, at den begrænser eller ligefrem forhindrer blomstring og frøsætning og dermed yderligere spredning. Sinebjerg på Horneland.

og Grenene mosgroede; kun de unge Træer ere frodige.” (Vaupell 1863, s. 46).

Navr tåler græsning og bid bedre end løn og ær, og kan med sin tykkere og mere korkede bark givetvis også bedre modstå lette bundbrande end disse og bøg (Møller 2010). Den indgik i høj grad i stævningsdriften. Topografen Begtrup skriver fx: ”*Af Aunbøg, den lille Ahorn og Løn, gives en stor Mængde i de lollandske Skove, men samme opfredes ikke, da Bønderne hugge dem til*

Fig. 21. Gammel, metertyk navr i parken ved Skjoldemose på Sydfyn. Hovedbygningen er opført i 1662.

Gjærdsel” (Begtrup 1806, s. 724). Navr har helt tydeligt en konkurrencemæssig fordel i stævningsskov (Best 1998), hvor den ud over at tåle stævningen ikke vil være i fare for at blive udkonkurreret af højt voksende skygetræarter. Det ses stadig i nutidens stævningsskove på bl.a. Langeland.

Navr blev anvendt i de von Langenske plantninger i Nordsjælland 1765-76. og ved opgørelsen i 1776 fandtes der 1200 navr i planteskolerne og kulturerne (Lütken 1899, Jørgensen & Nielsen 1964), men ellers har den kun haft lille interesse i de sidste 100 års skovbrug.

Siden omkring år 1800 har den forstlige virksomhed med fokus på højskovsdrift, ophør af stævningsdrift og ensretning med nåletræ, bøg, eg, ask og ær, uden tvivl været med til at indskrænke den. Den

er givetvis blevet mindre hyppig i skovene som følge af aktiv borthugst og hård konkurrence. Navr kan vokse i egeunderskoven, men har nu sine største forekomster i de tilbageværende stævningsskove, kystkrat og græsningsskove samt i brynene.

Udviklingstendensen skildres allerede af Vaupell 1863, 170-171: ”*Navr forekommer i Underskoven under Egene i de Egne af Danmark, hvor den hører hjemme. I Langebæk og Viemose fandtes førhen mange Navr, men i de senere Aar have de givet Plads for Hasselen, som Skovdyrkingen begunstiger*”.

Der er ingen tvivl om, at navren i Danmark er i den nordligste del af sit udbredelsesområde. Det er dog også tydeligt, at nordgrænsen ikke er statisk, men er påvirket af bl.a. klimatiske ændringer gennem tiden.

Både arkæologiske fund, stednavnestof,

kilder og forekomster underbygger, at navn har haft en væsentlig større udbredelse og forekomst i oldtiden, middelalderen og op i 1800-tallet. Udbredelsen ser ud til at have omfattet en stor del af Skåne, Sjælland, Lolland-Falster, Langeland, Ærø, Fyn, Als og Østjylland op til Mariager og formodentlig endnu længere. Den kunne også have forekommet på Bornholm, hvorfra den i så fald er forsvundet sporløst pga. kulturtrykket, ligesom bl.a. bog.

Udnyttelse af roden på grund af masurevdedet kan have medvirket til at udrydde den lokalt.

Kulturtryk i forening med ugunstige klimaforhold under 'Den Lille Istid' (ca. 1400 – 1850) kan højst tænkerligt have indskrænket den mod nord, således at Vaupells angivelse af en '*Polargrøndse*' ved Mariager i midten af 1800-tallet, sikkert kan tages som udtryk for forholdene på dette tidspunkt. Alligevel var navn frem til ind i 1800-tallet og stedvis endnu længere, efter alt at dømme langt den almindeligste *Acer*-art i en stor del af Danmark. Det område, som Ødum (1968) afgrænser som 'naturligt' (fig. 4a) er tydeligvis alt for lille.

Forholdene har ændret sig. Siden de meteorologiske målinger blev indledt i 1870, er gennemsnitstemperaturen i Danmark steget nogenlunde jævnt fra 7° til 8½° i 2015 og nedbøren tilsvarende øget fra 650 til 750 mm (DMI 2016). Atlas Flora Danicas kortlægning (Hartvig 2015) viser, at de ændrede og stadig ændrende klimaforhold i forening med skovrejsning, plantning i læhegn, have og park på ny har givet navren mulighed for at rykke nordover og ekspandere geografisk, således at den nu tilsyneladende har lagt hele landet ind under sit udbredelsesområde.

Løn, *Acer platanoides*

Løn er dokumenteret ved makrofossilfund

(frøvinger, kviste) fra Fyn og Sjælland fra Atlantisk og Subboreal Tid (Warming 1916-19, Jessen 1920, Jensen 1985, Hannon & al. 2000) og må formodes at været indvandret for mindst 7000 år siden.

Stednavnestoffet med de mange trærelaterede 'løn'-navne fra 13-1500tallet og frem må formodes især at sigte til denne art, ligesom i Sverige og Norge, men det kan stedvis også dække over 'navn'.

I 1600-tallet bevidner Bursers påskrift på herbariearket (fig. 9b) indenfor perioden 1625-37, at løn findes på Sjælland ('*in Seelandia*'), men hvor og af hvilken oprindelse kan ikke afklares. Det samme gælder lønnen på Jægerspris i 1770'erne, hvor den både blomstrede, satte frø og spredte sig (Fleischer 1779). Den kan også være plantet samtidig med ær i 1740'erne.

I 1765-1774 indgik løn sammen med ær i de Gram-Langenske plantninger i Nordsjælland, hvor ca. 1000 ha blev tilkultiveret. Der blev bl.a. benyttet løn fra Norge (Lütken 1899, Jørgensen & Nielsen 1964, Tillisch 2001).

I Skovforordningen af 1781 er løn (og ær) nævnt blandt de arter, der kan benyttes, når der ikke er olden (Fallesen 1836). I 1801 plantes der således 'ahorn' og 'norske løn' i Ganløse Ore ved Farum (Lütken 1899). Generelt har arten, pga. mindre tilvækst og lavere værdi kun i lille omfang været anvendt i skovbruget. Til gengæld er den ofte plantet som pryd-, park- og vejtræ og har selvsået sig mange steder.

I 1796 anfører Hornemann, at løn forekommer '*Hist og her i skovene*' (Hornemann 1796), mens Rafn oplyser, at den er "*Almindelig i Skove og Plantager*" (Rafn 1800, s. 593). I 1806 har Hornemann revideret opfattelsen til: "*Hist og her i Plantager*" og oplyser, at han "*aldrig har fundet den paa andre Steder end hvor den var plantet*". I 1821 skriver han at han "*aldrig har funden den*

Fig. 22. Løn er pga. sin smukke blomstring og høstfarve plantet mange steder som vej- og parktræ. Her i Søndermarken i København.

vildvoxende i Danmark” (Hornemann 1821, s. 436) og i 1840 mere direkte, at: ”... *Rafn tager Feil, naar han siger at dette Træ, ..., findes vildvoxende i vore Skove. ... Acer platanoides har jeg aldrig funden paa andre Steder; end der hvor den er indført ved Forst-Cultur.*” (Hornemann 1841). I *Flora Danica* (red. J. Steenstrup & J. Lange) anføres i 1858, at løn kun sjældent forekommer vildtvoksende, men at den plantes hyppigt i skove og lystanlæg (cit. Fra Kjølbj 1958).

Vaupell skriver at den ”forekommer temmelig almindelig paa Bornholm, hvor den voxer i Selskab med Eg, Ask, Alm og Avnbøg. I Sælland optræder den i Kulaas Skov i Odsherred, i Aagerup Skov ved Svendstrup og i Egevang ved Bregentved, i Jylland i Estrup Skov mellem Kolding og Ribe.” (Vaupell 1863, s. 46). Sidstnævnte sted findes den stadig.

Løn har bortset fra på Bornholm tydeligvis allerede været sjælden som vildtvoksende i 17-1800tallet, og måske allerede i 15-1600tallet. Mange af forekomsterne skyldes åbenbart frøspredning fra plantninger.

Ær, *Acer pseudoplatanus*

Ærens eventuelle forekomst i Danmark er fortsat et åbent spørgsmål; der er stadig ikke nogen fund af ældre makrofossiler (frø, bladrester o.l.) eller DNA-undersøgelser, som tyder på tidlige forekomster af arten. Som nævnt har vedrester dog ikke kunnet bidrage til at belyse spørgsmålet, da det ikke er muligt at se forskel på ær og løn.

Den tidligste dokumenterede forekomst af ær i Danmark er fra begyndelsen af 1600-tallet, idet det fremgår af den registrant over planter i den i 1606 grundlagte Kongens Have ved Rosenborg, som botanikeren Otho Sperling udarbejdede i 1642, og den af Simon Paulli publicerede oversigt (Paulli 1653), at der både var ær (*Acer latifolium*. *Platanus* Tragi) og navn (*Acer tenuifolium*, *campestre* Dod) i haven på dette tidspunkt. På nogenlunde samme tidspunkt, indenfor perioden 1625-37, har Joachim Burser på sit herbarieark med ær (fig. 9c) noteret, at den findes i Danmark (Dania) og i 1688 anfører Peder Kylling, at den findes ”*Ved Herlofsholm/i Fyen*” (Kylling 1688).

I 1740’erne plantes der bl.a. ær ved Jægerspris (Fig. 23), Sorø Akademi (1747) og på Københavns og Fredericias volde (Tillich 2001).

I 1765-1776 indgik ær og løn i de Gram-Langenske plantninger i Nordsjælland, hvor ca. 1000 ha blev tilkultiveret. Ved opgørelsen af plantetallet i de langenske plantninger og planteskoler i 1776 udgjorde ahorn (dvs. ær og løn) i alt 69.894

Fig. 23. Stor, gammel ær (*Acer pseudoplatanus*) i Slotshegnet ved Jægerspris. Den er formodentlig plantet i 1740'erne og er dermed en af de ældste, nulevende ær i Danmark. I 2015 målte den 155 cm i diameter.

stk., svarende til ca. 1 % af det samlede plantetal (Lütken 1899, Jørgensen & Nielsen 1964). Men stort set overalt hvor ær blev plantet i de nuværende skove, findes arten endnu (Fig. 24).

Der blev brugt ær fra især tyske, men også fra danske frøkilder (Lütken 1899, Jørgensen & Nielsen 1964, Tillisch 2001). De danske frøkilder var parktræer o.l., plantet tidligere i 1700-tallet, bl.a. de nævnte på Københavns volde, men også materiale fra Haderslev og Kolding Amter og Slesvig, uden at det er klarlagt præcis hvorfra (Tillisch 2001). Det kunne måske være godset Nygaard ved Haderslev Fjord, hvor Rafn (1800) senere nævner, at arten forekommer.

Men da en ær allerede er fertil som 15-30 årig (Møller & Staun 2001, 2015), har plantninger fra 1740'erne været leveringsdygtige.

Muligvis forekom ær endnu tidligere i skove på Als. August Niemann beskriver Als Nørreskov i 1820 og oplyser, at skoven mest består af bøg, hvoraf størstedelen er 80-100 år og de ældste stammer 120-180 år gamle. Men at de ældste bøge ”og ligeledes enkelte gamle aske og ahorn ofte stod omringet af ung opvækst af bl.a. ahorn” (*”Das älteste, und eben so einzelne alte Eschen und Ahorne, stehen oft von jungem Anwachse umringt”* (Niemann 1820, s. 516)). Det er dog uklart om de nævnte ahorn er jævnaldrende med de ældste bøge, dvs. 120-180 år, eller blot fx 50-100 år gamle.

Niemann oplyser, at omkring en fjerdedel af skoven er plantninger af eg og bøg, der *”angiveligt er en hollandsk gartners værk”* (Niemann 1820). I følge Mager fandt disse plantninger sted omkring 1687 (Mager 1937), men det oplyses ikke om der også blev plantet ær ind på dette tidspunkt. I 1820 udbredte den sig tydeligvis meget stærkt under de frodige forhold uden

Fig. 24. Stor ær i Nørreskov ved Farum, hvor ær blev anvendt i de von Langenske skovkulturer i 1760'erne. Her står nu flere generationer af ær.

græssende husdyr; Niemann omtaler tæt og meget påtrængende opvækst af ahorn (ær) og ask, og at ahorn (ær) er hyppig i skoven og træffes i hele, næsten rene bestande.

De ældste ær, der kan dokumenteres fra Als Nørreskov stod i afdeling 41 og var ifølge driftsplanen fra 1956 180 år gamle, dvs. fra 1776 (Tillisch 2001). Disse træer er væk i dag, men arten er stadig stærkt tilstedeværende i skoven. Den nævnte afdeling blev i projektet ransaget særlig grundigt for egnede aflejringer, men de var desværre for medtagne af dræning og omsætning.

Tilsvarende blev der i Åbenråskovene i 1984 fældet en ær med 210 årringe, dvs. fra omkring 1774 (Tillisch 2001).

I andre dele af Sønderjylland, bl.a. i Bolderslev Skov forekommer æren ikke,

og i Draved Skov blev den først indplantet sidst i 1800-tallet (Møller 2000).

Omkring år 1800 forekom æren ifølge Hornemanns flora: ”*Hist og her i Skove og Plantninger, ved Hunstrup i Fyen, Herlufsholm i Sielland og i det Slesvigske i Sundevit almindelig*” (Hornemann 1796). I udgaven fra 1806 skriver han ”*Hist og her i Skove og Plantager, f. Ex. ved Herlufsholm, paa Kjøbenhavns Vold, i Skoven ved Hunstrup og Skjoldemose i Fyen; ikke sielden paa Als*” og i 1821: ”*Hist og her i Skove f. Ex. ved Herlufsholm; ved Hunstrup og Skjoldemose i Fyen; ikke sielden paa Als*”. Rafn anfører tilsvarende: ”*Ikke sjelden i Skove, Plantager og Alleer; f. Ex ved Klampenborg i Dyrehaven, ved Jægerspris; Mullerup i Fyen, Nygaard ved Haderslev, i Philosophgangen i Kiøbenhavn, paa Esplanaden og Volden. Vild i Skovene paa Als*” (Rafn (1800, s. 583f.).

I Flora Danica anføres om ær i 1818: *In sylvis prætertim Fionie* – I skove, især på Fyn (cit. Fra Buchwald 2010).

Jordreformerne fra 1770'erne og skovforordningerne af 1781 (for de kongelige skove), 1784 (for hertugdømmerne) og 1805 (for alle, især de private skove) indebar store forandringer, som var til fordel for bl.a. ær i de tilbageværende skove.

1781-forordningen havde dekretet brug af bl.a. ær, når der ikke er olden (Fallesen 1836), siden førte indfredning, ophør af husdyrgræsningen og stigende forstlig indsats i både kongelige og private skove op gennem 1800-tallet, til en yderligere udbredelse af ær. Talrige kilder beretter om plantninger af ær, både ved skovrejsninger og nyplantninger i skov og ved efterbedring i bøgekulturer (Weismann 1900, Hauch & Oppermann 1898-1900 og Hauch 1922). Og stort set overalt, hvor ær etableres, breder den sig.

I midten af 1800-tallet var status ifølge Vaupell 1863, s. 44-45: æren ”... har

paa Als den frodigste Væxt og er næst Asken det Træ, som mest udbreder sig i Bøgeskoven; ligeledes er Træet almindeligt ved Lyksborg, i Sundevad og Nord for Aabenraa Fjord i Løit Sogn, men i Nordslesvig er sandsynligvis dets Nordgrændse. Jeg har nemlig ikke seet det vildtvoxende i Skovene i Haderslev Amt, ligesaa lidt som paa noget sted i Jylland. Til den anden Side kunne vi forfølge denne Lønart over det sydlige Fyen, hvor den er almindelig, over Thorseng, Langeland til Laaland, Falster og Sydsjælland. Paa dette Strøg forekommer dette smukke Træ i mange Skove, som staae paa en frugtbar Jordbund, og griber ofte stærkt om sig, hvor der opstaar Aabninger i Skoven; alligevel er det tvivlsomt om Lønnen her overalt er vildtvoxende eller maaske oprindelig dyrket.”

Der er noget af et spring fra Hornemanns angivelse af to voksesteder på Fyn omkring år 1800 til artens status på øen 50 år senere ifølge Vaupell og M.T. Lange. Sidstnævnte fandt i 1857, at æren på Sydfyn og øerne i det sydfynske øhav ”... *udgjør en væsentlig Bestanddel af næsten alle Skove og utvivlsomt her er vildtvoxende.*” (Lange 1857, s. 216). Det er dog ikke et indtryk alle kilder giver; eksempelvis nævner hverken Koch (1892) eller nogen af de kilder, som han anfører og citerer, at der skulle forekomme ær (af Koch kaldt løn) i Brahetrolleborgs eller Holstenhuus skove førend den aktivt plantes ind i perioden 1866-83 og senere. Dette synes bekræftet af bevoksningslisterne i godsarkivet på Brahetrolleborg og af det tidspunkt, hvor *Acer*-pollenkurven stiger i Nørresø i skoven (Odgaard et al. 1995). Ligeledes fremgår det af Weismann (1900) og Hauchs (1922) beskrivelser af de fynske skove, at det flere steder er ret sent, at æren kommer ind, men at den til gengæld, også der, breder sig stærkt. Det gælder også på Langeland (Staun 2005); fx bliver den først plantet

Fig. 25. Æren selvår og spreder sig hurtigt og meget voldsomt på ikke for fattig bund i skovene og på opgivne marker. Æropvækst er ofte dominerende i underskoven, både i bøgeskove, i aske- og egeskove og i lyse granskove. Ærens berømte eller berygtede spredningsevne og frodige eller voldsomme fremvækst beskrives også af mange forfattere fra 1700-tallet og frem, bl.a. Fleischer (1779), Niemann (1820), Vaupell (1863). Hauch & Oppermann (1898-1902) skriver side 354: *"hvor Forholdene fuldt ud tiltaler den, breder den sig og vokser over al Maade, med en Bladfylde og en Evne til at undertrykke Naboerne som næppe noget andet Træ"*. Og Jørgensen & Nielsen (1964): *"Særligt aggressiv er æren, som vi har valgt at kalde 'von Langens fodspor' "*. Andre har af samme grund valgt at kalde den *"von Langens pest"* (Møller & Staun 2001, 2015). Med denne evne har ordene 'bearring' og 'foræring' fået ny betydning.

i Longelse Bondegårdsskov i 1954 og i Skovsgaards Skove i 1960'erne.

Billedet er det samme på Sjælland. Fx fandtes ær ikke i Petersgårdskovene førend den aktivt blev plantet ind efter 1860 (Tillich 2001). I Allindelille Fredskov ankom den først i begyndelsen af 1900-tallet

Fig. 26. Gammel navr i Ærskov nær Lønsy på Als. Træet er præget af gentagne stævninger og styninger og rækker utvivlsomt langt tilbage i tiden. Både navr og ær forekom i skoven og brynet.

- og har siden bredt sig voldsomt (Møller 2013). Det samme gælder i Suserup Skov, hvor den først kom ind sent i 1900-tallet.

Sammenfattende skriver Hauch & Oppermann (1898-1902, s. 353): *"Medens v. Langen i betydelig Udstrækning har dyrket Æretræ, er det i øvrigt først efter 1860 blevet kultiveret almindeligt i vore Skove, hvor man en Tid har tillagt det stor Værdi som Middel til at forøge Bøgeskovens Indhold af Gavntre."*

Priserne på æreved var gennemgående gode sidst i 1800-tallet, selv for små dimensioner. Koch på Brahetrolleborg anfører priser, der er op mod dobbelt så høje som for bøg og andre træarter (Koch 1892). Alligevel var holdningerne til æren delte; nogle forstfolk brugte den aktivt i

Ærens Ø?

'Ærø' er blevet udlagt som et ær-navn, givet i pagt med Øhavets mindre øers trænavne: Birkholm, Egholm, Illum (taks), Bågø (bøg). Tolkningen bringes til torvs allerede i 1873 i Trap Danmark, hvor der i forbindelse med en omtale af Ærøskøbings segl anføres: "Muligvis har man ved Valget af det Særtegn for Byen havt Hensyn til en Udledning af Ærøes Navn af den Træart, som endnu i Folkemunde kaldes Ær eller Æretræ (Valdbirk, Ahorn, Løn, *Acer pseudoplatanus*), som voxer vildt i vore Skove" (Trap 1873, s. 314f). Tolkningen opretholdes af Tillisch (2001) og skærpes af Buchwald (2010) og Weidema & Buchwald (2007-10), der skriver: "...Ærø, where the name means "A. pseudoplatanus Island". Stednavneforskerne er dog mindre skrâsikre og nævner slet ikke træartsmuligheden i deres udlægning af 'Erri', der måske sigter til den før landvindingen meget bugtede og fligede nordkyst (Stednavneudvalget 1958).

Det udelukker dog ikke, at en senere tids folkeetymologiske tolkning kan have kædet øens navn sammen med træarten ær. Og måske endda have givet motiv til Ærøes (Erris) landsegel fra 1442. Dette (se ovenfor) viser to særprægede træer med tydeligt trekoblede, butlappede blade: æretræer, eller, for at citere renæssancedigteren og Ærøboen Anders Christensen Arreboes Hexaëmeron fra omkring 1630 (cit. Fra Rørdam 1857): træer af 'den kløverbladede nafver' – den kløverbladede navr.

I 1400-tallet har der utvivlsomt vokset navr, måske endda i stort omfang på Ærø. Men om der også var *A. pseudoplatanus*, er uvist – og vil næppe kunne eftervises. Skovene blev stort set udslettet i midten af 1600-tallet og øen beskrives som helt skovløs i 1775 og 1806 (Begtrup 1806) – og de aflejringer, der kunne berette om fortiden, er også ødelagt. Eneste vidnesbyrd er navr-stednavne nær Rise, og beskrivelser fra 1800-tallet: I 1834 nævner Jens Hübertz (1794-1855) i sin topografi om Ærø: "... *Acer Pseudoplatanus*, løn; *A. campestre*, i Gjerder ved Lille Rise..." (Hübertz 1834, s. 112) og i 1857 nævner M.L. Lange med en lærer Bødsen som kilde, ligeledes begge arter fra øen (Lange 1857).

Ærøboerne har nu haft en særlig forkærlighed for ær; således nævner skovrider Koch på Brahetrolleborg, at ærøboerne anså det for en æressag at gå med træsko af æreved (Koch 1892).

Optegnelser i Ømålsordbogens seddelkartotek bekræfter denne anvendelse i tidsrummet ca. 1870-1930'erne. Det anføres bl.a. at Ærøboerne foretrak æretræ frem for det tunge bøgetræ og det lette og varme, men vandsugende elletræ. Æretræskoene blev lavet på Ærø, Drejø og Birkholm af æreved, som blev købt på Fyn.

Det ser dog ud til at være et nyere fænomen. Botanikeren J.W. Hornemann, der er født og opvokset på Ærø, nævner slet ikke ær, men kun el som træskotræart i sin økonomiske plantelære (Hornemann 1796, 1806, 1821). Man kunne få det indtryk, at der er tale om udslag af en lokalpatriotisk modedille sidst i 1800-tallet. Måske fordi ær og Ærø på dette ømål udtales ens: Ære.

Ærøes (Erris) landsegel fra 1442.

kulturerne, andre opfattede den som uønsket og bekæmpede den stedvis indtil omkring 1930 (Møller 1965, Tillisch 2001).

Æren udbredtes efterhånden gennem brug i skove og plantager, haver og parker, som vejtræ og stedvis som læhegnstræ til hele landet – og breder sig videre i skove og landskab med sin legendariske evne til selvsåning og ’masseudbredelse’ på ikke for fattig bund i hele landet (Fig. 25).

Efter det store stormfald i 1967 fik den yderligere et ryk fremad fordi mange, mere eller mindre nødtvungent valgte den enkle og billige løsning: at genrejse den faldne skov med den æropvækst, der allerede var på arealet, eller ved at indplante arten på arealerne.

Ær har stort set overalt hvor den slår rod på ikke for fattig jord, vist sig særdeles livskraftig og ekspansiv. Den kan hurtigt erobre opgivne arealer, som det ses på Vorskø (Dal & Fabricius 2005) og i utallige skove og på arealer, der er udlagt til naturlig tilgroning. Æren har det – mildest talt – med ikke at slippe et areal, som den først én gang har slået sin rod i. Det ses bl.a. i Nordsjælland, hvor den findes stort set overalt hvor den blev bragt ind i 1700-tallet og senere (Fig. 24).

DISKUSSION

Ær er hovedtemaet for undersøgelsen, og derfor fokuseres på dels hvad de tidlige kilders ’ær’ egentlig var for en træart og dels på hvornår og hvordan ær kom hertil, herunder hvorfor det skete så sent, når nu løn og navr havde været her i op mod 9000 år.

Navnene

Det fællesnordiske ’løn’ er utvivlsomt gammelt i sproget. Det er det mest udbredte *Acer*-navn i stednavnestoffet og forekommer over hele landet. Det har sandsynligvis

først og fremmest været brugt om *A. platanoides*, men er også benyttet som et generelt *Acer*-navn samt som navn for platan, sandsynligvis fordi de store *Acer*-arter blev opfattet som de klassiske kilders ’*platanus*’.

’Navr’ optræder i Østdanmark og forekommer også i stednavnestof på Fyn, Ærø, Langeland og Nordøstjylland, men ikke i Sydøstjylland. Det er især brugt for *A. campestre*, men også om andre *Acer*-arter.

’Ær’ (og ’æretre’) er sprogligt beslægtet med bl.a. både ’*Acer*’, ’*ahorn*’ og ’*navr*’, men virker yngre i dansk end ’løn’ og ser indtil 1800-tallet ud til at være geografisk begrænset til Sydøstjylland og Fyn. Navneforvirringen gør det svært at udrede, men umiddelbart kan der opstilles fire hypoteser vedrørende ’ær’ (og ’æretre’):

1. Det er et gammelt navn for *Acer*.
2. Det er et middelalderligt indlån fra tysk/plattysk.
3. Det svarede i Sydøstjylland og efterhånden også på Fyn til det østdanske ’navr’.
4. Det er et specifikt navn for *A. pseudoplatanus*, der derfor benyttes hvor denne art har forekommet.

Ad 1)

Kortformen ’ær’ træffes først og fremmest i Sydøstjylland, på Als og på Sydvestfyn. Det lader ikke til at være blevet benyttet øst for Storebælt før sidst i 1800-tallet, og medmindre ’ær’ skjuler sig i stednavne, der almindeligvis ikke opfattes som *Acer*-navne, heller ikke i navnestoffet på Langeland og øst for Storebælt. I modsat fald kunne det hvile i navne som Eerarp, Er-rerop eller Erup fra 1500-tallet i Skåne, eller Erme- eller Ærmelund ved Dyrehaven (hvor Vaupell oplyser om gamle navr), der i så fald kunne være beslægtet med de sønderjyske ’Ærm’-navne.

Ad 2)

Dansk har siden middelalderen optaget et utal af tyske og plattyske ord, som i større eller mindre grad har fortrængt nordiske. Det samme kunne gælde træartsnavnene 'ær' og især 'æretre'. De kunne stamme fra dialekter, hvor lignende navne findes, fx 'ær', 'ehre', 'ähre', 'öre' og 'ire' eller fra 'ehrenbaum' (tabel 4). Sidstnævnte kunne i så fald være blevet til 'æretre' og kortformen opstået i pagt med dansk (i modsætning til tysk) tradition for enstavelses-trænavne. Under alle omstændigheder optræder kortformen i stednavnestoffet – hvis ellers tolkningen er korrekt.

Man kan få det indtryk, at 'ær'/'æretre' var under etablering som *Acer*-navn og i 1500-tallet måske i nogen grad var ved at fortrænge 'løn'.

Ad 3)

Navneforvirringen gør det svært at vide med sikkerhed hvilke arter, der rent faktisk er tale om i de tidligste kilder og i stednavnene. Lange (1959) konkluderede om 'ær': ”*som fællesnavn for de almindelige arter er ordet ret udbredt i Sønderjylland og Sydslesvig. Oprindelig må Ær gælde A. platanoides.*”

Wilse er dog en utvetydig kilde fra Fredericiaområdet. Han skriver: ”*Løn, her Ære-Træet kaldet, Acer campestris; ...*” og beskriver i øvrigt veddet og dets brug (Wilse 1767, s. 152). For ham er 'løn' tydeligvis hovednavnet og 'æretre' et lokalnavn for 'navr'. Navrs anvendelse til vognbygning nævnes så hyppigt i kilderne, at det '*æretre til egen fornøden vogntømmer*', der omtales i 1705 (Langkilde 1948), sandsynligvis også er navr. Det kan virke nærliggende at tolke 'ær' som et lokalnavn for især navr og finde det bestyrket af, at dette navn tilsyneladende ikke ses i Sydøstjylland.

Ad 4)

Ær-stednavnene er tolket meget håndfast som *A. pseudoplatanus*-navne af bl.a. Tillisch (2001) og Buchwald (2010) og taget som bevis for artens fortidige udbredelse, men dette er som nævnt højst usikkert. Mere tyder på, at det er et sent (i middelalderen) tilkommet *Acer*-navn i Sydøstjylland/på Fyn, som især er brugt om den mest udbredte *Acer*-art: navr, og først senere er blevet hæftet på *A. pseudoplatanus*, da denne bliver plantet i Danmark, tilsyneladende først for alvor i 1800-tallet.

Bl.a. Tillisch er noget skeptisk overfor navnet 'ær' og konkluderer: ”*Det kan diskuteres, om det var en dialekt, der blev ophøjet til rigssproget, og om det overhovedet er rigssprog eller måske snarere en slags ”skovmands-lingo”* (Tillisch 2001, s. 3), men der er dog, som nævnt dækning i kilderne.

Uanset oprindelse er 'ær' almindeligvis blevet opfattet som mere 'dansk' end det tyskklingende 'ahorn', og omtales gerne som 'det rigtige' danske navn for *A. pseudoplatanus* (Anonym 1894, Kjølbj 1958, Møller & Staun 2001, 2015). Efter 1864 var der således stærke fortalere for at ud fase 'ahorn' til fordel for 'ær', bl.a. Eugen Warming (Anonym 1894) og ligeledes efter 1940. Den sydfynske skovrider Jørgen Abell, valgte således, i protest mod den tyske besættelse, kun at bruge 'ær' (Staun 2010).

Det er egentlig morsomt hvis man i bestræbelserne for at undgå 'ahorn' fra 1700tallet, der var ved at afløse det nordiske 'løn', insisterer på at bruge et andet, muligvis også tysk indlån, blot fra 13-1400tallet, der måske især blev brugt om navr, som navn for *A. pseudoplatanus*.

Indvandret eller kun indført?

Ær er blevet indført til Danmark utallige gange, akkurat som der gennem tiden

er indført frø og plantemateriale af stort set alle andre træarter, som træffes i Danmark. Spørgsmålet er blot om æren allerede fandtes, dvs. var naturligt indvandret i landets skove, da det skete første gang.

Dette har som nævnt i indledningen været genstand for en hel del debat gennem tiden.

Burser og Kylling er vore botaniske kronvidner til ærens forekomst i Danmark i 1600-tallet.

Der er næppe grundlag for at rejse tvivl om Kyllings artsbestemmelse, men det er værd at bemærke, at han om forekomsten af netop denne art blot anfører: ”Ved Herlofsholm/i Fyen”, mens han om navr skriver ”Paa mange Stæder udi Skovene”. Også ved træer som bøg, ask, lind, eg og hassel anføres: ”i Skovene”. Det kan tolkes som, at der i ærs tilfælde blot var tale om selvsåede forvildelser fra plantninger i haver, på kirkegårde og ved gamle klostre og herregårde fx ved Herlufsholm og ved Hundstrup og Skjoldemose på Fyn – ligesom for flere af de typiske havearter, som han omtaler.

I 1859 finder M.T. Lange, der har fat i både Bursers herbarium og Kylling, grundlag for at skrive: ”(*Acer pseudo-platanus*), hvis Indfødsret har været omtvivlet, er ved Kyllings og Bursers Vidnesbyrd sikkert som hjemmehørende her i de sidste 200 Aar. Den omtales ogsaa som vild af flere senere Forfattere, og man finder den nu meget udbredt i de fynske Skove – uden at den plantes –, netop der, hvor de ældre omtale den som almindelig.” (Lange 1859, s. 25).

Dette er dog dybest set blot en konstatering af, at æren har været i området siden 1600-tallet, har sået sig i skovene og derved har vundet indfødsret. Nøjagtig ligesom Rafn (1800) nok af samme grund konstaterer, at Valbirken (dvs. æren) ”kan ansees som et indenlandsk Træ, uagtet det mere

sydlige Tyskland og Schweiz angives for dens hjemstavn” (af Burser og Linné).

M.T. Langes storebror, den berømte fynske botaniker Johan Lange boede fra 10-årsalderen i Vester Skerninge og havde et særdeles godt kendskab til den fynske flora. Han har i førsteudgaven af sin flora fra 1851 markeret *A. pseudoplatanus* med tegnet for ”Indført og nu akklimatiseret” og anfører: ”... har sandsynligviis ikke sit oprindelige Hjem i Danmark” (Lange 1851). I 2. udgaven (Lange 1856-59) har han udeladt denne oplysning, men genindsat den i 3. udgaven (Lange 1864): ”Forekommer alm. plantet i Alleer og Lystskove, udbreder sig med Lethed og angives allerede af Kyll(ing) som voxende i Skove, men sandsynligviis er den ikke oprindelig indenlandsk.” I 4. udgaven (Lange 1886-88) er sidste del ændret til: ”..., men maaské dog ikke oprindelig indenlandsk”. Det ser ud til at det er Kyllings angivelse, der har bragt J. Lange i tvivl. Men det sker på grundlag af et fejlцитat. Kylling skriver netop ikke noget om at den ’voxer i skove’.

Hvis æren vitterlig var almindelig i de fynske skove omkring år 1800, er det påfaldende at Fyns – og landets – førende botaniker på det tidspunkt, J.W. Hornemann (1770-1841), der voksede op på Sydfyn, i sine tre floraer (Hornemann 1793, 1806 og 1821) viser sig at have et ret dårligt kendskab til denne art. I floraen fra 1796 passer hans beskrivelse af veddet slet ikke på ær, men ser ud til at gælde masurbirk (’valbirk’). Han nævner desuden kun ét voksested for ær på Fyn: Hunstrup. I 1806 skriver han at ”barken er grå, på de ældre brunagtig rød”, hvad der vidner om, at han næppe kan have set en ældre ær, med dens meget karakteristisk afskallende bark (fig. 16). Han føjer Skjoldemose til som voksested for ær på Fyn og anfører ”ikke sjælden på Als”. Hans oplysning om at den er ”hyppig i det sydlige Norge” er direkte forkert og

Fig. 27. Årgamle stodskud af ær. Ær skyder meget viligt fra stødet. Ordsproget ”Æren er som Træet, naar det engang afhugges, kand det aldrig grønnes igen” passer i praksis ikke på æren (og andre *Acer*-arter) – medmindre der også er tale om et meget højt græsningstryk

drejer sig om løn og/eller masurbirk (valbirk). I 1821 er hans artsbeskrivelse mere korrekt, men stadig angives samme udbredelse på Fyn.

Det var Hornemann, der forestod arbejdet med Flora Danica 1801-40, dvs. da der i bemærkningerne til stikket med ær i 1818 blev anført: ”*In sylvis prætertim Fionie*” – I skove, især på Fyn.

Men ét er de forskellige skribenters holdninger, natursyn og opfattelser, noget andet er de faktuelle forhold vedrørende ærens forekomst og, set i forhold til løn og navn, meget sene ankomst.

Klimaforhold kunne være en forklaring. Men efter en hurtig vurdering af ærens faktiske udbredelse og vokse- og spredningsevne i nutiden, i bjergene såvel som nordpå, sammenholdt med oplysninger om dens fertilitet siden 1700-tallet, må det konstateres, at artens basale, klimatiske fordringer er opfyldt i hele landet og også må have været det forhen, selv midt under ’den lille istids’ barskeste perioder i 1600-tallet. Dens tilsyneladende fravær

eller begrænsede forekomst må derfor skyldes andre forhold.

Der kan opstilles i hvert fald tre mulige scenarier:

1. Den indvandrede naturligt, men blev udryddet af kulturtrykket og formåede ikke at genindvandre og etablere sig på ny.
2. Den indvandrede naturligt senest i 1600-tallet og forekom i området Als – Sydøstjylland- Sydfyn og Ærø, blev indskrænket og holdt i ave af kulturtrykket, men overlevede stedvis, fx på Als. Og fik først mulighed for at ekspandere som følge af indfredning og græsningsophør omkring år 1800.
3. Den nåede ikke at indvandre fordi dens naturlige vandring mod nord efter istiden ikke var afsluttet før mennesket bragte den hertil senest i 1600-tallet.

Ad 1)

Dette ville ikke være nogen usædvanlig skæbne. I store dele af landet blev selv vækstkraftige træarter som bl.a. lind, bøg, taks og skovfyr, såvel som skoven som sådan, udryddet lokalt og regionalt, som følge af bl.a. græsning, hård hugst og afbrænding i forening – samt egentlig skovrydning og opdyrkning.

Hugst alene har dog næppe kunnet udrydde ær (eller andre *Acer*-arter). Ær tåler gentagne stævninger og har med sin skyggeevne og hurtige vækst nogle konkurrencefordele (fig. 27-28), både i den stævnede underskov og i de udbredte stævnings-skove. Den ville have kunnet trives både med skiftet til højskovsdrift og med fortsat stævningsdrift, som i bøndernes egne skove på bl.a. Als, Fyn og Langeland (Staun & Klitgaard 2000, Møller 2010).

Det faktum, at løn, bortset fra på Bornholm, ser ud til at være (blevet) ret sjælden i skovene i 17-1800tallet og måske tidligere, mens navn i hovedtræk har holdt skansen,

kunne dog tyde på at forholdene, givetvis pga. kulturtrykket har været ugunstige for tyndbarkede, storbladede *Acer*-arter.

Græsning og navnlig foreningen af hugst (stævning) og hårdt græsningstryk vil have været problematisk, men her må ær formodes at have kunnet klare sig i samme omfang som bl.a. ask og elm – i fald den havde været her.

Ad 2)

Dette er den mulighed, som bl.a. Tillisch (2001) og Buchwald (2010) argumenterer for og ser bekræftet i bl.a. ær-stednavne og Bursers og Kyllings angivelser fra 1600-tallet - og som også er blevet gransket i projektet.

Ær er blevet indført til Danmark, ligesom der gennem tiden er indført frø og

plantemateriale af stort set alle andre træarter i landet. Det kan dokumenteres, at ær forekommer plantet i Danmark i Kongens Have i begyndelsen af 1600-tallet, ligesom også Bursers bevidner, at den var i landet. Men det er ikke usandsynligt, at der har været endnu tidligere, udokumenterede plantninger rundt omkring ved herregårde, klostre og kirker, herunder at det omtalte 'Ære træ' i 1596 på Nordfyn vitterligt var en ær og ikke en navr.

I Skotland blev der plantet ær allerede i 14-1500-tallet, både ved slotte, huse og i skov, bl.a. i stævningsskov (Smout 1997). I England forekom den flere steder i haver og parker i bl.a. London i anden halvdel af 1500-tallet (Lyte 1578, Gerard 1599, Jones 1945, Rackham 1980). Men i Sverige indføres den tilsyneladende først

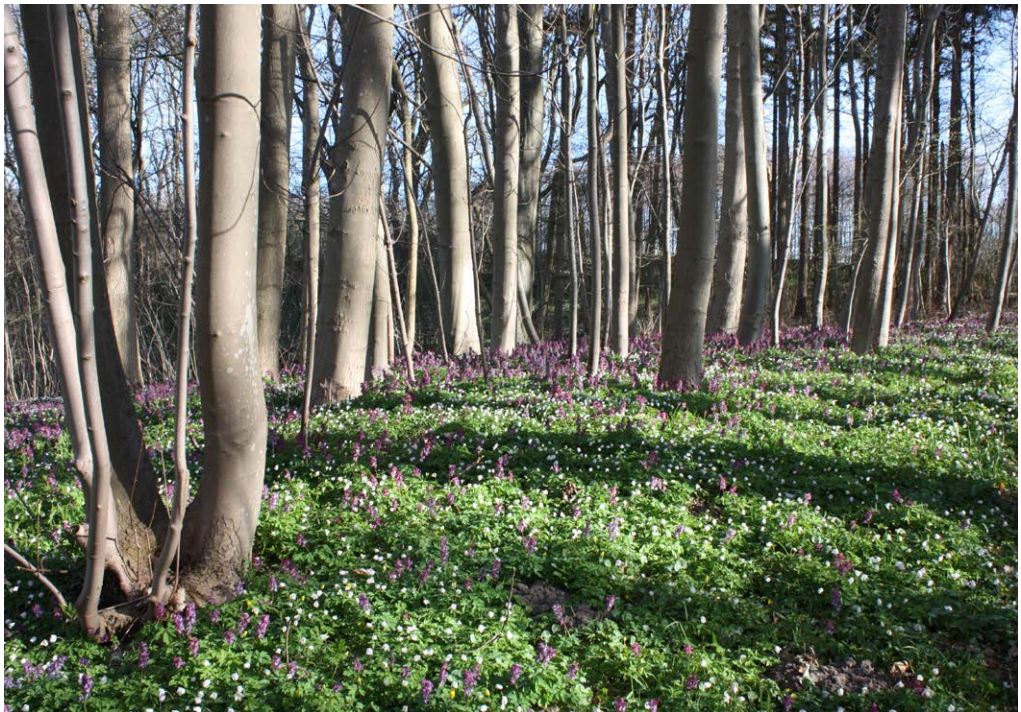

Fig. 28. Ær i gammel stævningsskov på Sydfyn. Æren indgår i mange stævningsskove. Flere forfattere i slutningen af 1700-tallet, bl.a. Hornemann (1796), og Schäffer (1799) anbefalede ligefrem ær til stævningsdrift pga. dens hurtige genvækst. Hornemann skriver således bl.a. ”Til Hugster kan den anvendes, da den voxer temmelig hurtig” og ”Efter 15 Aar kan den hugges”, dvs. stævnes. Sinebjerg på Horneland.

omkring 1770, fra Holland (Retzius 1806).

Det store spørgsmål er blot, om den var i Danmark i forvejen, dvs. allerede var indvandret naturligt. Hvis det var tilfældet, ville det mest sandsynligt være sket i Sydøstjylland, især Als og måske Sydfyn og de senere skovryddede øer Ærø, Drejø og Avernakø. På Als er der ær i 1700-tallet og muligvis allerede sidst i 1600-tallet. Der beskrives frodig og omfattende opvækst omkring år 1800 (Mager 1938, Hornemann 1806, Rafn 1800).

Ad 3)

Dette virker som den enkleste forklaring. Ær havde tydeligvis ikke udfyldt sit potentielle udbredelsesområde der, som nævnt, efter alt at dømme, rent klimatisk også i 1600-tallet har omfattet hele Danmark. Klimatisk set virker det næsten som om ærens nordgrænse i princippet sættes af trægrænsen, ligesom i de mellemeuropæiske bjerge, dvs. langt oppe i Skandinavien.

Det må på denne baggrund undre, at den med sin nærmest invasive evne ikke kom noget tidligere, ligesom løn og navr eller har gjort sig mere gældende i skovene. Det må så skyldes spredningsmæssige forhold eller at denne bjergtræart af kulturhistoriske, konkurrencemæssige eller af andre årsager ikke selv evnede at trænge frem i lavlandet og krydse Østersøen – ligesom heller ikke hvidel, rødgran, lærk og ædelgran nåede hertil af sig selv.

Hvis ær af den ene eller anden årsag har været her tidligt, ser det ud til at være i et ret begrænset område og i givet fald mest sandsynligt på Als, i Sydøstjylland og evt. på Sydfyn og øerne syd for. Derfor blev disse egne undersøgt i projektets geologiske del for om muligt at finde aflejringer med vidnesbyrd herom. Det lykkedes at finde et ret nyaflejret frø af ær, men ingen ældre makrofossiler, som kunne

Fig. 29. Ær blomstrer ofte fra 10-15års-alderen og har som regel stor og årlig frostsætning.

belyse ærens og de øvrige arters tidlige forekomst. Men: stort set overalt var aflejringerne stærkt påvirket af tørvegravning, opdyrkning og dræning – og eventuelle vidnesbyrd udslettet.

KONKLUSIONER

- 'Løn' er det gamle nordiske *Acer*-navn, som indgår i mange stednavne i hele landet.
- 'Ær' og 'æretre' optræder især i Sydøstjylland og på Fyn og flere forhold tyder på at navnene er dannet ved middelalderligt indlån fra tysk. Muligvis blev navnene især brugt om navr i denne del af landet og først sent knyttet specifikt til *A. pseudoplatanus*.
- 'Ahorn' er uden tvivl et indlån fra tysk omkring år 1700, som bruges om alle *Acer*-arterne, navnlig ær og løn og til sidst især om ær.

- Løn og navr er dokumenteret med makrofossilfund fra det danske område i op mod 7000 år, mens der til dato stadig ikke er fundet sikre vidnesbyrd om forekomst af ær før i begyndelsen af 1600-tallet, men det kan ikke udelukkes, at det var tilfældet, fx på Als. Æren har dog forekommet så tæt på Danmarks grænser, at det givetvis ville være et spørgsmål om tid førend den ville indvandre af sig selv.
- *Acer*-arter er kun svagt repræsenteret i de pollenanalytiske undersøgelser. Lav pollenproduktion og muligvis dårlig bevaring er en del af forklaringen og arterne er givetvis underrepræsenterede, men udover pollendiagrammerne vidner andre kilder om, at deres andel af skoven generelt må have været lille.
- Navr har haft en væsentlig større forekomst og udbredelse i Danmark i oldtiden og i historisk tid. Trods en vis tilbagegang pga. kulturtryk og de klimatiske forhold under 'den lille istid', ser navr således ud til at have været den mest almindelige *Acer*-art i Østjylland, det fynske område og på Sydsjælland og Lolland-Falster langt ind i 1800-tallet.
- Forholdene i Danmark (og store dele af Storbritannien og Skandinavien) er særdeles gunstige for ær. Dens masseudbredelse i skovene ser ud til at blive indledt lokalt i takt med at arten indbringes og fremmes stærkt, både direkte og indirekte af skovbruget fra slutningen af 1700-tallet og frem.
- Der synes ikke at være noget, der rent klimatisk skulle have forhindret ær i at vokse i store dele af Danmark, heller ikke under 'den lille istid'. Det må have været andre forhold, typisk indvandringsmulighederne, herunder kulturtrykket, der har begrænset den.
- I forhold til i både midten af 1800-tallet

og 1900-tallet har både løn, navr og ær øget deres geografiske udbredelse i Danmark som følge af plantning og selvsåning. Atlas Flora Danicas kortlægning (Hartvig 2015) viser, at alle tre arter i dag er vidt udbredt i Danmark, fra nord til syd og øst til vest. De kan gro og så sig i hele landet.

- Ær er isoleret set den mest succesrige træart i Danmark. Fra en efter alt at dømme meget beskedne og sandsynligvis kulturbetinget forekomst i 1600-tallet, er den siden 1700-tallet blevet udbredt og almindelig i hele landet. Ær spiller i dag en fremtrædende rolle i de danske skove. Den er den fjerde vigtigste løvtræart efter bøg, eg og ask, og er den træart, som breder sig mest og hurtigst. De sidste mindst 100 års stigende nedbør og gennemsnitstemperatur, det forøgede kvælstofnedfald og senest askesygen har givetvis også fremmet den, således at ær i dag er Danmarks geografisk set mest udbredte træart.
- Ærens indtog indebar mange steder en stærk forrykkelse af konkurrenceforhold og livsbetingelser i skovene og arten kan med sin store spredningsevne og udprægede skygge være et stort problem i bl.a. urørte skove, egekrat og andre steder, hvor lysåbne forhold ønskes opretholdt. Men naturen er dynamisk, og indvandring af træarter har flere gange ført til store ændringer.

Afslutning

Det er stadig stort behov for at forstå de mekanismer og sammenhænge, der har styret naturudviklingen, ikke mindst ærens og de andre (træ)arters indvandring, spredning og udbredelse efter istiden.

Arbejdet med at klarlægge *Acer*-arternes saga er ikke afsluttet. Tilbage står muligheden for at bore i større og dybere

Det fejreste træ

Det ofte citerede folkeviseomkvæd og ordsprog *'Æren er det fejreste træ i skoven'*, der kendes i håndskrifter fra ca. 1560-90 (Ollrik 1899-1904), er godt nok en noget usikker kilde til ærens saga. Men trods sin poetiske karakter har vendingen en dobbelthed, et ordspil på ære, ær og 'æretæ', som må have virket og givet mening allerede dengang linjen blev digtet og sunget som omkvæd i riddervisen 'Hr. Peder lærer sin Fæstemø' i 14-1500tallet og da Peder Syv hundrede år senere lod den indgå i sin ordsprogssamling (Syv 1682-88).

Visen optræder på et tidspunkt, hvor trænavnene 'ær' og især 'æretæ' kan formodes at have været i brug i dele af landet, og hvor grundlaget for ordspillet var til stede med indlånet fra tysk af ordet 'ehre' – ære – i dansk.

Der må i givet fald være tale om et skovtræ med et navn, som var kendt i datiden; et træ, der havde en vis udbredelse og som ikke blot var fagert, men det fagreste træ i skoven.

Men hvilken *Acer* kunne da kaldes den fejreste? Den vi nu kalder ær – og som, hvis den overhovedet var i landet, ikke kan have været særlig udbredt i skovene? Lønner den blomstrer gyldent om foråret eller om efteråret, når den står gul i høstfarver? Eller er det navn, der som det eneste træ kan stå gylden sent på efteråret, langt ind i november, mens alle andre har mistet løvet?

En del kunne tyde på at det oprindelig var navn, der blev kaldt 'ær' og 'æretæ' – og dermed bogstaveligt talt var – og er – *'det fejreste træ i skoven'*.

'Det fejreste træ i skoven'? Navn i høstfarver i november.

søbassiner og inddrage DNA-analyser. Meget gerne som led i et projekt, der på grundlag af prøvetagning i velbevarede aflejringer over hele landet indsamler materiale med henblik på DNA-analyser af i princippet alle danske (træ)arter, forenet med pollen- og makrofossilanalyser og gode dateringer. Gerne nogle af de i forvejen velundersøgte søer med tykke gytjelag, og især stejlbrikkede søer, hvor højbundsskoven har stået tæt på 'arkivet'.

TAK

Først og fremmest tak til 15. juni Fonden, som med bevillingen til projektet 'Ærens vej til de danske skove – hvornår og hvordan kom træarten ær (ahorn, *Acer pseudoplatanus*) til Danmark' gjorde det muligt at foretage undersøgelserne og dykke ned i kilderne.

GEUS og i særdeleshed Peter Rasmussen og Michail Giannitopoulos samt Karin Gleie takkes for storartet samarbejde og hjælp med feltarbejdet og undersøgelserne af de indsamlede prøver.

Naturstyrelsen og skovejerne, især Erik Andresen (Lønsy), Ulrik Bräuner (Smørhaver), Jørgen Mex-Jørgensen (Langkildegård) og Lars Ulrich (Skjoldemose) takkes for stor imødekommenhed og tilladelser til kørsel og undersøgelser i skovene.

Claus Malmros (Nationalmuseet), Thomas Bartholin, Viggo Sørensen (Jysk Ordbog), Lektor Karen Margrethe Pedersen (Ømålssamlingen, KU) og Skovfoged Leo Vindahl Olsen, Als takkes for stor hjælp og gode oplysninger og Erik Buchwald for mange gode drøftelser. Og ikke mindst tak til skovrider Henrik Staun (1922-2015) for storartet og lærerigt samarbejde og vedvarende interesse for sagen.

KILDER

Adelung, J.C. 1808. Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart mit beständiger Vergleichung der übrigen Mundarten, besonderes der Oberdeutschen. 3. Del. Wien.

Anonym. 1894. Referat af diskussionsmøde om botaniske Termini i Botanisk Forening d. 24. Februar 1894. Botanisk Tidsskrift 19: XLIII.

Antoniewicz, W. von. 1944. Frejlev Skovs Historie. København.

Bartholin, T. 2012, 2015. Mdtl. Opl. Til PFM om vedbestemmelse af *Acer*.

Bassøe, H. 1796. Forsög til Bidrag for det Topographiske Selskabs Samlinger. Topografisk Journal for Norge. Bd. 5, hæfte 17, II.

Bauhin, J. 1619, 1650-51. Historiae plantarum generalis novae et absolutis Prodromus. Ebroduni.

Bauhin, C. 1623, 1671. Pinax Theatri Botanici sive Index ...etc. Basel.

Begtrup, G. 1805. Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark. Bd. 4: Lolland og Falster.

Berntsen, A. 1656. Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed. Kiøbenhavn.

Best, J.A. 1998. Persistent Outcomes of Coppice Grazing in Rockingham Forest, Northhamptonshire. P. 63-72 i: Kirby, K.J. & Watkins, C. The Ecological History of European Forests. CAB International.

Beug, H.-J. 2004. Leitfaden der Pollenbestimmung für Mitteleuropa und angrenzende Gebiete. Verlag Dr. Friedrich Pfeil. München.

- Billerbeck, J. 1824. *Flora Classica*. Leipzig.
- Bittkau, C. & Müller-Starck, G. 2003. Upubliceret materiale fra CYTOFOR-projektet: *Acer campestre* og *Acer pseudoplatanus*.
- Bjerge, P. & Søegaard, T.J. 1904-6. Danske Vider og Vedtægter eller gamle landsbylove og byskræer. Kjøbenhavn.
- Bock, H. (= Tragus). 1546. Kreutterbuch. Darin Unterscheid, Wiirckung und Namen der Kreuter, so in teutschen Landen wachsen... etc. Strassburg.
- Bragg, D.C. 1999. The birdseye figured grain in sugar maple (*Acer saccharum*): literature review, nomenclature, and structural characteristics. *Can. Journal For. Res.* 29: 1637-1648.
- Brewer, S., Giesecke, T., Davis, B.A.S., Finsinger, W., Wolters, S., Binney, H., de Beaulieu, J., Fyfe, R., Gil-Romera, G., Köhl, N., Kunes, P., Leydet, M. & Bradshaw, R.H. 2016. Late-glacial and Holocene European pollen data. *Journal of Maps*. Published online august 2016.
- Bruun, H.H. 2011. Oprindeligt, vildtvoksende eller invasiv i Danmark – æren og alle de andre. *Urt* 35,4: 160-164.
- Brüel, G.P.L. 1900. Bidrag til det praktiske Skovbrug. N.C. Roms Bog- og Stenrykkeri. Kjøbenhavn.
- Brøndegaard, V.J. 1979. Folk og Flora. *Dansk Etnobotanik*. Bd. 2, s. 350-356. Rosenkilde og Bagger.
- Buchwald, E. 2010. Ahorn eller ær – dansk eller invasiv? *Urt* 34/3:78-85.
- Burser, J. 1600-1639. *Hortus Siccus*. Herbarium. Evolutionsmuseet, Uppsala Universitet.
- Christensen, C. 2003. Træartsbestemmelse af Hjortespringbådens padleårer. Nationalmuseets Forskning 2002. Nationalmuseet.
- Christensen, K. 1997. Træ fra fiskegærder – skovbrug i stenalderen. P. 147-156 i Pedersen, L., Fischer, A. & Aaby, B. (red.) 1997. *Storebælt i 10.000 år. Mennesket, havet og skoven*. Storebæltsforbindelsen A/S.
- Colding, P.J. 1622. *Etymologicum Latinum*. Rostock. www.renæssancesprog.dk.
- Colding, P.J. 1626. *Dictionarum Herlovia-num*. Kjøbenhavn. www.renæssancesprog.dk.
- Cooper, B. 2011. Russian words for forest trees: a lexicological and etymological study. *Australian Slavonic and East European Studies*, 24,1-2.
- Dal, T. & Fabricius, P. 2005. *Vorsø Skov VI*. Registrering af vedvegetationen i skovene og udvalgte prøveflader på Vorsø 2002. Skov & Landskab.
- Daubeny, C. 1865. *Essay on the trees and shrubs of the ancients: being the substance of four lectures delivered before The University of Oxford*.
- Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. 1919-54. *Ordbog over det danske sprog (ODS)*. Bd. 1, 13, 14, 26, 27. Gyldendal.
- DMI. 2016. www.dmi.dk
- EUFORGEN. 2009. Distribution maps. www.euforgen.org/documents/Maps/PDF/Acer_pseudoplatanus.pdf og [Acer_campestre.pdf](http://www.euforgen.org/documents/Maps/PDF/Acer_campestre.pdf).
- Fallesen, L.S. 1836. *Chronologisk Samling af de kongelige Forordninger og aabne Breve, Forst- og Jagtvæsenet i det egentlige Danmark angaaende*. Kjøbenhavn.

- Feilberg, H.F. 1904-11. Bidrag til en ord-bog over det jyske Almue-mål. 3. bind, R-Å.
- Fleischer, E. 1777. Udførlig Afhandling om Bier og en for Dannemark og Norge nyttig Bie-Avls Anlæg. Kiøbenhavn.
- Fleischer, E. 1779. Forsøg til en Under-visning i Det Danske og Norske Skov-Væsen. Kiøbenhavn.
- Frederiksen, S., F. N. Rasmussen & Seberg, O. (red.). 2006. Dansk Flora. Gyldendal.
- Fritzbøger, B. 1989. Skove og skovbrug på Falster 1652-1685, Odense.
- Fritzbøger, B. 1992. Danske skove 1500-1800. En landskabshistorisk undersøgelse. Landbohistorisk Selskab. 345 pp.
- Fritzbøger, B. 1993. Dansk skovbrug 1710-33. Indberetninger til overjæger-mester Frederik von Gram. København.
- Fritzbøger, B. 1994. Kulturskoven. Dansk skovbrug fra oldtid til nutid. - Gyldendal. 440 pp.
- Gelderden, D.M. van, de Jong, P.C. & Oterdoom, H.J. 1994. Maples of the World. Portland. Timber Press.
- Gerard, J. 1599. Catalogus Arborum, fruticum ac Plantarum tam indeginarum, Qvam exoticarum, in horto Johannis Gerardi Ciuis & Chirurgi Londinensis hascentium. Londini Ex officina Arnoldi Hatfield, impensis Ioannis Norton.
- Gertz, O. 1929. Naverlönnen vid Lindholmen. Skånes Natur. Skånes Naturskyddsförenings Årsskrift 1929.
- Glahn, M.E. (red.). 1952. Meyers vareleksikon. 6. udg.
- Glittrup, S. 1989. Stævnings-skove på Als. Plan- og Fredningsvæsenet. Sønderjyllands Amt.
- Gram, K. Jensen, H. & Mentz, A. 1937. Nytteplanter. Gyldendal
- Grimm, J. & Grimm, W. 1854-61. Deutsches Wörterbuch. Leipzig. www.woerterbuchnetz.de.
- Hannon, G., Bradshaw, R. & Emborg, J. 2000. 8000 years of forest dynamics in Suserup Skov, a seminatural Danish woodland. Global Ecology & Biogeography. 9: 101-114.
- Gundestrup, B. 1991. Det Kongelige danske Kunstkammer 1737. København.
- Hansen, K. (red.). 1999. Dansk Feltflora. Gyldendal
- Hartvig, P. 2015. Atlas Flora Danica. Gyldendal. Bd. 2: 455-458
- Hauch, L.A. 1922. Danmarks trævækst. III Fyen med de omliggende øer og Lolland-Falster. Gyldendalske Boghandel.
- Hauch, L.A. & Oppermann, A. 1898-1902. Haandbog i Skovbrug. Nyt Nordisk Forlag. Kjøbenhavn.
- Hegi, G. 1925. Illustrierte Flora von Mittel-Europa. V,1:274-288.
- Heide, F. 1919. Ærø Skoves Historie. Tidsskrift for Historisk Botanik, I:73-88.
- Holl, F. 1833. Wörterbuch Deutscher Pflanzten-Namen. Erfurt.
- Hornemann, J.W. 1796. Forsøg til en dansk oekonomisk Plantelære. Et Priisskrift. Kjøbenhavn.
- Hornemann, J.W. 1806. Forsøg til en dansk oekonomisk Plantelære. Et Priisskrift. 2. Opl. Kjøbenhavn.
- Hornemann, J.W. 1821. Forsøg til en dansk oekonomisk Plantelære. Et Priisskrift. 3. Opl. Kjøbenhavn.

- Hornemann, J.W. 1841. Forsøg til en Fortegnelse over vildvoxende, men i ældre Tider indførte Planter i Danmark, samt om dem, hvis Oprindelse er uvis. Naturhistorisk Tidsskrift 1840-41, p. 121-122.
- Huntley, B. & Birks, H.J.B. 1983. An Atlas of past and present pollen maps for Europe: 0-13 000 years ago. Cambridge University Press.
- Hübertz, J.R. 1834. Beskrivelse over Ærø. Et historisk, topographisk forsøg. Genoptrykt 2005 af Ærøskøbing Kommunes Lokalhistoriske Arkiv.
- Idom, A.R. 1929. Den fynske biskop Mester Jacob Madsens Visitatsbog. Udgivet af Historisk Samfund for Odense og Assens Amter.
- Institutet för språk och folkminnen. 2016. www.sprakochfolkminnen.se/sprak/namn/ortnamn/skansk-ortnamnsdatabas/sok-i-databasen.html
- Jensen, H.A. 1985. Catalogue of late- and post-glacial macrofossils of Spermatophyta from Denmark, Schleswig, Scania, Halland and Blekinge dated 13.000 B.P. to 1538 A.D. – Danmarks Geologiske Undersøgelse. Serie A. Nr. 6.
- Jensen, H.A., Arnklit, F. & Jensen, J. 2003. Anbefalede plantenaevne. Plantedirektoratet. Gads Forlag.
- Jenssen-Tusch, H. 1867. Plantenaevne i forskellige evropæiske sprog. Første afdeling: Nordiske plantenaevne. Kjøbenhavn.
- Jessen, C. 1882. Die deutschen Volksnamen der Pflanzen, Verlag von Philipp Cohen. Hannover.
- Jessen, G. 1893. Dansk Etymologisk Ordbog. Kjøbenhavn.
- Jessen, K. 1920. Moseundersøgelser i det nordøstlige Sjælland. Med bemærkninger om Træers og Buskes Indvandring og Vegetationens Historie. Danmarks Geologiske Undersøgelse. II.række, 34: 1-243.
- Jessen, K. & Mentz, A. 1939. Vilde Planter i Norden. III. Bind. Gads Forlag. København.
- Jones, E.W. 1945. Biological flora of The British Isles: Acer. Journal of Ecology 32: 215-252.
- Jørgensen, C. 1940. Instruktion for Skovfogder under Krenkerup. Lolland-Falsters Historiske Samfunds Aarbog for 1940: 144-147.
- Jørgensen, E.L. & Nielsen, P.C. 1964. Nordsjællands skove gennem 200 år. Den Gram-Langenske forstordning. Rhodos.
- Kalkar, O. 1886-1907. Ordbog til det ældre danske sprog 1300-1700. Bind 2-4. København.
- Kjølby, V. 1958. Ær (*Acer pseudoplatanus* L.). Dansk Skovforening.
- Koch, 1892. Brahetrolleborg Skovdistrikt 1786-1886. Tidsskrift for Skovvæsen, 4:89-222.
- Kongens Kunstammer. www.kunstkammer.dk
- Kylling, P. 1688. Viridarium Danicum sive Catalogus ... Plantarum indigenarum in Dania. Hafniæ.
- Lange, A. 1932. Fynske plantenaevne og folkeminder om planter. Fynsk Hjemstavns Forlag.
- Lange, A. 1939. Nogle noter til "Fynske plantenaevne og folkeminder om planter". Fynsk Hjemstavns Forlag.

- Lange, A. & Seeberg, C. 1927. Nogle Sønderjydske Planter, deres Navne og Stilling i Folkloren. Tønder.
- Lange, J. 1851. Haandbog i Den Danske Flora. Kjøbenhavn.
- Lange, J. 1856-59. Haandbog i Den Danske Flora. Anden omarbejdede Udgave. Kjøbenhavn.
- Lange, J. 1864. Haandbog i Den Danske Flora. Tredje forøgede udgave. Kjøbenhavn.
- Lange, J. 1886-88. Haandbog i Den Danske Flora. Fjerde omarbejdede og forøgede udgave. Kjøbenhavn.
- Lange, J. 1959. Ordbog over Danmarks plantenaevne. Bd. 1. Munksgaard.
- Lange, J. 1994. Kulturplanternes indførselshistorie i Danmark. Jordbrugsforlaget.
- Lange, M.T. 1857. Den sydfyenske Øgaards Vegetation, en floristisk Skitse. Videnskabelige Meddelelser fra Naturhistorisk Forening. Kjøbenhavn. 1857: 199-272.
- Lange, M.T. 1859. Om forandringen af Danmarks Plantevæxt i de sidste to Aarhundreder. Jacob Lunds Forlag.
- Langkilde, H.P. 1947. En fynsk slægtsgård og dens beboere indtil udskiftningen. Fynske Årbøger. 1947 s 256-286.
- Langstedt, F.L. 1801. Allgemeines botanisches Repertorium zum gemeinnützigen Gebrauch für ieden Kenner und Liebhaber dieser interessanten Wissenschaft. Erster Band. A-F. Nürnberg.
- Linné, C. (Linnæi, C.). 1753. Species Plantarum. Tomus II. Holmiæ.
- L'Obel. 1591. Icones Stirpium seu plantarum tam exoticum, quam indegenarum... Tomus II.
- Lütken, C. 1899. Den Langenske Forstordning. København.
- Madsen, V. 1902. Beskrivelse til Geologisk Kort over Danmark. Kortbladet Nyborg, Danmarks geologiske Undersøgelse. I Rk. Nr.9.
- Mager, F. 1937. Entwicklungsgeschichte der Kulturlandschaft des Herzogtums Schleswig in Historischer Zeit. Kiel. Bd. 2.
- Magnusson, F., Rafn, C.C, Bredsdorff, J.H., Pingel, C. & Asmussen, J.J. 1838. Grønlands historiske Mindesmærker. Det Kgl. Nordiske Oldskrift-Selskab. Kjøbenhavn.
- Malmros, C. 2005. Træartsbestemmelse, teknik og ressourcer. S. 459-467 i: Nielsen, I. (red): Viborg Sønderø 1018-1030. Arkæologi og naturvidenskab i et værkstedssområde fra vikingetid. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, 52.
- Malmros, C. 2011. Mdtl. Opl. Til PFM om bestemmelse af Acer ved og fund af navr.
- Meusel, H., Jäger, E. & Weinert, E. 1965, 1978. Vergleichende Chorologie der zentraleuropäischen Flora. Fischer Verlag. Jena. Elektronisk udgave på: www2.biologie.uni-halle.de/bot/ag_chorologie/choro/map.php
- Mitzka, W. 1950. Der Ahorn. Untersuchungen zum Deutschen Wortatlas. Giesener Beiträge zur deutschen Philologie. 91:1-80.
- Molbech. 1813. Dansk Haand-Ordbog. Kiøbenhavn.
- Molbech. 1841. Dansk Dialekteleksikon. Kiøbenhavn.
- Moth, M. ca. 1700 (skrevet ca. 1686-1719). Ordbog, håndskrevet. www.Mothsordbog.dk

- Munk, H. 1969. Hasselskoven. En skov- og landbrugskulturhistorisk studie fra Sydsjælland i 1600-1700. Frederikssund.
- Müller, O.F. 1767. Flora Fridrichsdalina sive methodica descriptio Plantarum in Agro Fridrichsdalensis simulque per Regnum Daniae crescentium cum ... ac Speciebus pluribus in Dania nuper detectis. Argentorati.
- Møller, B. 1916. Træer og buske i Danmarks Skove. Hagerups Forlag.
- Møller, C.M. 1965. Vore skovtræarter og deres dyrkning. Dansk Skovforening. Kjøbenhavn.
- Møller, P.F. 2000. Natur og forskning i Draved Skov i fortid, nutid og fremtid. Sønderjysk Månedsskrift 4-2000: 81-93.
- Møller, P.F. (red.) 2010. Skovene. Gyldendal.
- Møller, P.F. 2011. Ær i Danmark – oprindelig eller indført? *Urt* 35/3: 120-129.
- Møller, P.F. 2013. Plejeplan for Allinde-lille Fredskov.
- Møller, P.F. & H. Staun. 2001 og 2015. Danmarks træer og buske. 1. udg. Politikens Forlag, 2. udg. Koustrup & Co.
- Naturhistoriska Riksmuseet. 2015. Den virtuella Floran: linnaeus.nrm.se/flora/di/acer/a/acer/acerpse.html.
- Naturstyrelsen 2012: Ahorn. www.naturstyrelsen.dk/Naturbeskyttelse/Artsleksikon/Planter/Froeplanter/Traeerogbuske/Loevtraeer/Ahorn.htm
- Nielsen, A.B. 2009. Urskovslandskabets åbenhed og sammensætning og græsnin-gens betydning i Atlantisk tid belyst med palæobotaniske metoder. *Geus rapport* 2009/23.
- Nielsen, N.Å. 1982. Dansk etymologisk ordbog. 3. udg. Gyldendal.
- Nielsen, P.C. 1978. Fremmede træarter i Danmark indtil omkring år 1800. *Dansk Dendrologisk Årsskrift* V,1:7-45.
- Niemann, A. 1820. Forstwirtschaftliche Beschreibung des Amtes Norburg oder der Norderharde auf Alsen. *Vaterländische Waldberichte* 4, V: 513-526.
- Nord-Larsen, T., Johannsen, V.K., Riis-Nielsen, T., Thomsen, I.M., Suad-icani, K., Vesterdal, L., Gundersen, P. & Jørgensen, B.B. 2016. Skove og Plantager 2015. Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning. Københavns Universitet.
- Nordisk Forskningsinstitut. 2016. danmarksstednavne.navneforskning.ku.dk
- Odgaard, B., Møller, P.F., Rasmussen, P., Wolin, J. & Anderson, N.J. 1995: Brae-trolleborg Nørresø. Palæolimnologisk undersøgelse og oplandsanalyse. DGU Kunderapport nr. 48.
- ODS 1919-55. Ordbog over det Danske Sprog. Det Danske Sprog- og Litteratur-selskab. Gyldendal. I teksten af pladshen-syn refereret som ODS, bind nr. og udgi-velsesår, fx ODS 16 (1936).
- Oeder, G.C. 1769a. *Nomenclator Botanicus, Continens Plantarum in Terris dani-cis Sponte nascentium nomina vernacular in linguis Gallica, Anglica, Germanica, Suecica, Danica, etc.* Hafniæ.
- Oeder, G.C. 1769b. *Nomenclator Botanicus. Zum Gebrauche bey der Flora Dani-ca.* Copenhagen.
- Olrik, A. 1899-1904. Danmarks Gamle Folkeviser. 7. del: 558-563.

- Oppermann, A. 1887-89. Bidrag til det danske Skovbrugs Historie 1786-1886. Tidsskrift for Skovbrug 10:1-356.
- Parkinson, J. 1640. *Theatrum Botanicum; The Theatre of Plants. Or, an Herbal of a Large Extent: Containing therein a more exact History and declaration of the Physicall Herbs and Plants....etc..* London.
- Paulli, J. 1761. Dansk Oeconomisk Urtebog hvori endeel vilde Væxter og Urter beskrives og deres Nytte vises. Kiøbenhavn.
- Paulli, S. 1648. *Flora Danica. Det er: Dansk Urtebog.* Kiøbenhavn.
- Paulli, S. 1653. *Viridaria Varia.* Kiøbenhavn.
- Perger, A.R. v. 1858. Studien über die deutschen Namen der in Deutschland heimischen Pflanzen. Denkschriften der mathem.-naturw. Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaft. XIX: 3-70. Wien.
- Petersen, O.G. 1920. Forstbotanik. Gyldendalske Boghandel. Nyt Nordisk Forlag.
- Pontoppidan, E. 1753. Det første Forsøg paa Norges Naturlige Historie. Forestillende Dette Kongeriges Luft, Grund, Fjellde, Vande, Væxter ...etc. Kjøbenhavn.
- Pontoppidan, E. 1763-81. Den Danske Atlas eller Konge-Riget Dannemark. Kjøbenhavn.
- Prahl, P. 1888-1890. Kritische Flora der Provinz Schleswig-Holstein, des angrenzenden Gebiets der Hansestädte Hamburg und Lübeck und des Fürstentums Lübecks. I. und II. Teil. Kiel.
- Prior, R.C.A. 1870. On the popular names of British Plants, being an explanation of the origin and meaning of the names of our indigenous and most commonly cultivated species. 2. Udg. Williams and Norgate. London.
- Racham, O. 1980. Ancient Woodland, its history, vegetation and uses in England. Arnold. London.
- Rafn, C.G. 1800. Danmarks og Holsteens Flora. Systematisk, physisk og oekonomisk bearbejdet, et Priisskrift. Anden Deel. Kiøbenhavn.
- Rask, R. 1938. De fynske Bønders Sprog. Bearbejdet og udgivet af P. Andersen. Udvalg for Folkemaal's Publikationer. Serie A. Nr. 2. Schultz Forlag.
- Raunkiær, C. 1906. Dansk Ekskursions-Flora. Anden udg. Gyldendalske Boghandel. Nyt Nordisk Forlag.
- Raunkiær, C. 1914. Dansk Ekskursions-Flora. Tredje udg. Gyldendalske Boghandel. Nyt Nordisk Forlag.
- Raunkiær, C. 1922. Dansk Ekskursions-Flora. Fjerde udg. Gyldendalske Boghandel. Nyt Nordisk Forlag.
- Raunkiær, C. 1934. Dansk Ekskursions-Flora. Femte udg. Gyldendalske Boghandel. Nyt Nordisk Forlag.
- Retzius, A. J. 1806. *Försök til en Flora Oeconomica Sveciæ.* Lund.
- Rietz, J.E. 1862-67 (genoptryk 1962). Svensk dialektlexikon: Ordbok öfver svenska allmogespråket. Gleerups Forlag.
- Rostrup, E. 1860. Vejledning i Den Danske Flora. Philipsens Forlag. Kjøbenhavn.
- Rostrup, E. 1878. Vejledning i Den Danske Flora. 5. meget forøgede opl. Philipsens Forlag. Kjøbenhavn.

- Rostrup, E. og Jørgensen, C.A. 1975. Den Danske Flora. 20. udg., 2. opl. V.A. Hansen. Gyldendal.
- Ruden T. 1954. Om valbjørk og endel andre unormale veddannelse hos bjørk. Meddelelser fra Det norske Skogforsøksvesen 12: 451-505.
- Rusanen, M. & Myking, T. (2010). *Sycamore. Acer pseudoplatanus*. Technical guidelines for genetic conservation and use. www.euforgen.org.
- Rørdam, H.F. 1857. Mester Anders Christensen Arrebos Levnet og Skrifter. Anden Del. Kjøbenhavn.
- Schäffer, M.G. 1799. Anviisning til Skovdyrkningen og Plantagevæsenet i Danmark. Kiøbenhavn.
- Simmons, H.G. 1895. Ueber einige botanische Beobachtungen aus dem östlichen Schleswig-Holstein. Botanisches Centralblatt 62/2: 210-214.
- Smout, R.C. (ed.). 1997. Scottish woodland History. Scottish cultural Press.
- Smith, W., Wayte, W. & Marindin, G.E. (Eds.). 1890. A Dictionary of Greek and Roman Antiquities. John Murray. London.
- Stace, C. 1999. Field Flora of the British Isles. Cambridge University Press.
- Staun, H. 2005. Skove og skovbrug på Langeland. Meddelelser fra Langelands Museum.
- Staun, H. & Klitgaard, O.L. 2000. Stævningskove på Fyn og Langeland – oversigt og status. Dansk Skovbrugs Tidsskrift, 85:53-104.
- Staun, H. 2010: Mdtl. Opl. Om ær til PFM.
- Stednavneudvalget 1933-44, 1958, 1969, 1970. Danmarks Stednavne. Bind 3-7 og 13-15 (sønderjyske og fynske stednavne).
- Suhm, P.F. 1809. Historie af Danmark. 10. Tome; fra Aar 1241 til 1286. Kjøbenhavn.
- Syv, P. 1682-88. Aldmindelige Danske Ord-Sproge og korte Lærdomme. Bd 1-2. Kjøbenhavn.
- Sørensen, V. 2010: E-mail til pfm om træarten ær i Jysk Ordbog
- Thaarup, F. 1794. Veiledning til det danske Monarkies Statistik.
- Thaarup, F. 1795. Versuch einer Statistik der Dänischen Monarchie. Kopenhagen.
- Tillisch, E. 2001. Æren trænger sig frem 50 år efter Abell. Dansk Skovbrugs Tidsskrift, 86:1-96.
- Trap, J.P. 1873. Statistisk-Topografisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark. 2. udg. Fjerde del. Amterne Odense, Svendborg og Maribo.
- Trap, J.P. 1957. Danmark. 5. udg. Svendborg Amt, Bind V, 2.
- Tursen, J. 1561. Vocabularius rerum. København. Genoptryk 1975 v. Akademisk Forlag.
- Vaupell, C. 1860. De vildtvoxende Træers Udbredning i Danmark. Tidsskrift for Naturvidenskab. 2,2:153-189.
- Vaupell, C. 1863. De danske Skove. Kjøbenhavn.
- Vester, H, 1995. Æren – ven eller fjende? Skoven 4/1995:173-175.
- Videnskabernes Selskab. 1793. Dansk Ordbog udgiven under Videnskabernes Selskabs Bestyrelse. Første Tome. A-E. Kiøbenhavn.

Warming, E. 1916-19. Dansk Plantevækst. 3. Skovene. Udgivet af Dansk Botanisk Forening. Gyldendalske Boghandel. Nyt Nordisk Forlag.

Wegge, P., Helms, J. & Neergaard, V. 1941. Lærebog for Skovfogedelever. Tredje udg. V. Smith, C., Sabroe, A.S. og Neergaard, T. J.H. Schultz Forlag. København.

Weidema, I. & Buchwald, E. 2006-10. NOBANIS – Invasive Alien Species Fact Sheet – *Acer pseudoplatanus*. Online database of the North European and Baltic Network on Invasive Alien Species. www.nobanis.org

Weismann, C. 1900. Skove og Skovbrug paa Fyn i det nittende Aarhundrede, Odense.

Weismann, C. 1931 (1985). Vildtets og Jagtens historie i Danmark. - C.A. Reitzels Forlag. 2. udg. som fotografisk optryk af førsteudgaven i 1985 på Forlaget Skippershoved. 564 pp.

Wilse, J.N. 1767. Fuldstændig Beskrivelse af Stapel-Staden Fridericia. København. Fotografisk optryk 1976. Rosenkilde og Bagger.

Ødum, S. 1968. Udbredelsen af træer og buske i Danmark. Botanisk Tidsskrift, 64 (1): 1-118.

Ømålsordbogens seddelkartotek. Københavns Universitet.

Desuden er anvendt upublicerede dokumenter fra Rentekammerarkivet på Rigsarkivet, bl.a. 333.459.

Fig. 30. Lon i blomst.

EKSKURSION TIL HAMBURG 3.-5. juni 2016

3. juni. Turen, som var tilrettelagt af Dansk Dendrologisk Forenings kasserer Carl Jensen, havde to opsamlingspunkter: Silkeborg og Fredericia banegård. Alt forløb planmæssigt og i de tidlige formiddagstimer var alle turens 20 deltagere fastspændte i bussens sæder! – Og der var sørget for morgentraktament og kaffe.

Dagens første stop var **Botanischer Garten, Klein-Flottbek**, hvor Angela Niebel-Lohmann viste rundt i den meget velholdte og frodige have. Siden 2012 kaldes haven **Loki-Schmidt-Garten**, efter Loki Schmidt, der var en fremtrædende miljøforkæmper og gift med forbundskansler Helmuth Schmidt. Hun arbejdede også i særlig grad for bevarelse og pleje af Botanisk Have, Hamburg.

Haven rummer en videnskabelig samling af planter og en meget pædagogisk, taksonomisk samling udplantet i bede efter Takhtajans systematik, som giver et godt overblik over planternes slægtskab og udvikling. Endvidere er der et plantegeografisk område og et område med 'nytteplanter' i bredeste forstand. Vores guide, Angela Niebel-Lohmann er forsker/underviser ved universitetet. Hun fortalte indledningsvis om en historisk bevoksning af mistelten, der stammede fra botanisk have i Meise.

Langs en af hovedstierne stod en imponerende række *Taxodium distichum*, sumpcypres, der til vores overraskelse bar duske af spansk mos, *Tillandsia usneoides*, der naturligt vokser i Mellemamerikas tågeskove. Planten kan kun klare sig i væksthuse i København. Forklaringen er, at der her hænges friske planter ud hvert forår! På den anden side af stien stod en

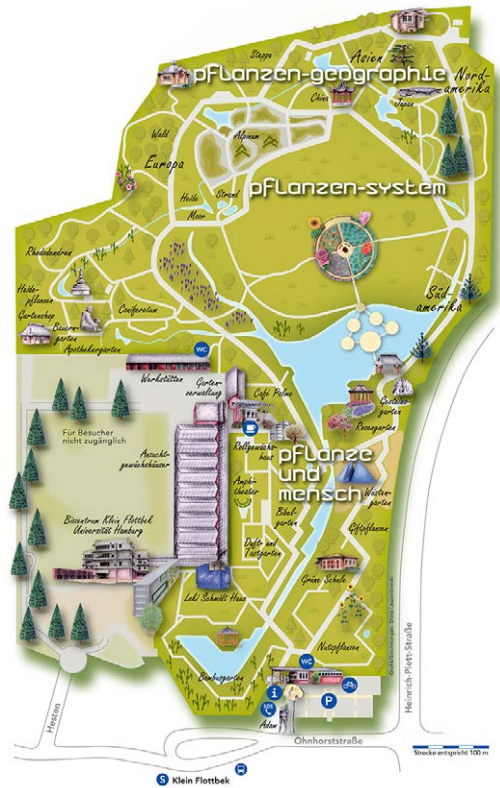

Fig. 1. Kort over Botanischer Garten, Klein-Flottbek. Efter 2012 kaldes haven Loki-Schmidt-Garten. Pilen peger på 'fylogenetiske ur', hvor planterne er grupperet efter deres systematik.

Fig. 3. *Taxodium distichum*, sumpcypres med duske af spansk mos.

ikke mindre imponerende række af abernes skræk, *Araucaria araucana*, med hunkogler. Desværre vælter træerne let pga stort vandindhold i jorden.

En dal tilplantet med sumpcypres henførte os til en anden tidsperiode og et klimaområde præget af nåletræer og bregner. Her voksede sumpcypres med store lufttrødder med bundvegetation af bregner – især almindelig mangeløv. Det var et helt specielt, frodigt og fugtigt miljø. Her stod også kanelbusk, *Calycanthus floridus*, i fuldt flor.

Vi bevægede os hen til det spændende, systematiske kvarter, som blev anlagt for to år siden. Det var meget pædagogisk opbygget, med et 'fylogenetisk ur' som illustrerer planternes udvikling fra de mest primitive (oprindelige) til de mest specialiserede. Her voksede nøgenfrøede planter (Cycadales og naturligvis nåletræer), samt Gnetales. De tidligste dækfrøede planter, Magnoliales, var illustreret med flere magnoliearter, fx *Magnolia sieboldii*. Også

Fig. 4. Det fylogenetiske ur, et både lærerigt og dekorativt element i haven.

Fig. 5. *Magnolia sieboldii* fra sektor I i det fylogenetiske ur.

Fig. 6. *Fagus orientalis* fra 1870-erne med langstilkede frugter og nedadrettede hår på bladstilken.

Fig. 8. Blomstrende *Magnolia tripetala*, paraplymagnolie i blomst.

Fig. 7. *Taxodium ascendens* – et højt og slankt eksemplar *Magnolia tripetala*, paraplymagnolie i blomst.

Fig. 9. *Decaisnea fargesii*

eksempler på de enkimbladede planter var vist her: Asparagales og Liliales.

Hele dette anlæg havde kostet 200.000 euro.

Tæt på det systematiske kvarter var der et usædvanligt anlæg: Et baum 'horoskop'. Foldere forklarede anlægget og hjalp alle til at finde 'deres eget træ'.

I samme område så vi *Fagus engleriana*, *Quercus robur* og *Fagus orientalis* fra 1870-erne med langstilkede frugter og nedadrettede hår på bladstilken. Et stort eksemplar af *Ulmus minor* med den specielle kork, træet stammede fra Freiburg, endvidere *Taxodium ascendens* – et højt og slankt eksemplar, blomstrende *Nyssa sylvatica*, tupelotræ, og *Larix kaempferi* 'Diana' samt *Magnolia tripetala*, paraplymagnolie, i blomst.

Der var ialt 60 ansatte til at passe hele haven, som var meget velholdt med høje træer og velpassede bede. Frivillige hjælper også til med at passe haven. Et stort problem i forbindelse med pasningen er padderokker, som var blevet spredt med jord, der kom fra udgravningen af Elbtunnelen. Den er 34 m dyb og 2 km lang, så volumen af fyldmateriale har været enormt.

Derefter gik turen til **Jenisch Park**, den sydlige rest af Baron Caspar Voghts park, som blev anlagt for over 200 år siden. I 1828 blev området solgt til forretningsmand og senator Martin Jenisch, det forklarer parkens navn.

Parken er præget af høje, gamle træer: *Ginkgo biloba*, *Cedrus atlantica* 'Glauca' og *Metasequoia glyptostroboides*. Bestemmelsen af *Decaisnea fargesii* voldte problemer, men ved fælles hjælp fik den navn. Endvidere voksede en stor, flot guldlærk, *Pseudolarix amabilis* samt *Ailanthus altissima*, skyrækker, *Aesculus parviflora* og endelig en meget omfangsrig *Sophora japonica* (nu *Styphnolobium japonicum*) 'Pendula'.

Næste destination var **Hirschpark**, hvor den mest overvældende seværdighed var en ahorn, der i 2013 blev målt til 25,5

Fig. 10. Hirschpark med en overvældende stor ahorn, der i 2013 blev målt til 25,5 m i højden, 616 m² i kroprojektion og med en stammeomkreds på 5,45 m.

Fig. 11. En meget smuk lindealle i Hirschpark.

Fig. 12. *Sorbus torminalis* voksende på et højt dige

m i højden, 616 m² i kroneprojektion og med en stammeomkreds på 5,45 m. Desuden var også en meget smuk lindealle seværdig.

Derefter indledtes jagten på *Sorbus torminalis*, der angiveligt skulle stå på et af de store diger ud for Hohenwischer Str. 161. Vi fandt den et sted i nærheden.

Dagen sluttede ved Hotel Panorama Hamburg-Harburg, der var vores overnatningssted. Det var et velplaceret hotel

Fig. 13. *Crataegus x lavallei*

midt mellem mange restauranter og barer. Udenfor hotellet gav et usædvanlig smukt træ anledning til lidenskabelig diskussion, var det en *Crataegus* eller en *Sorbus*? Bladene var læderagtige og blanke, først efter hjemkomsten og konsultation af diverse bøger, vovede jeg at give den navnet *Crataegus x lavallei*. Denne krydsning ses hyppigt plantet i byer.

4. juni. Næste morgen startede med et besøg i **Planten un Blomen**, som også hedder **Alter Botanischer Garten**. Her blev vi modtaget af vores guide Harald Vieth, som har skrevet flere bøger om Hamburgs træer. Haven blev oprettet i 1821 ved Damm Tor. Her havde byen Hamburg stillet et areal på 2,5 ha til rådighed for en privat botanisk have. Den blev efterhånden en af Europas førende og blev i 1857 et institut. Tidlig 1900-tallet opførtes en institutbygning og et museum, og haven var da på 10 ha. Haven blev stærkt skadet under 2. Verdenskrig, men blev genopbygget 1953-73. I 1963

Fig. 14. Vores guide Harald Vieth, ved en imponerende vedbend, der vokser op ad en stor ungarsk eg.

Fig. 15. Pæretreets bark er opdelt i kvadrater!

kom et nyt tropevæksthus på 2.500 m² til, og i 1979 blev den ny botaniske have på 25 ha frilandsområde, som vi havde besøgt dagen før, åbnet.

Første stop var broen over jernbanen hen til haven. Vi så her en 120 år gammel *Sophora japonica* (*Styphnolobium japonicum*). På den anden side af broen stod en skyrækker, *Ailanthus altissima* med store, uligefinnede blade, endvidere en busk, *Viburnum rhytidophyllum* med 20 cm lange, smalle blade.

Indgangen til haven udgøres af et meget smukt japansk haveanlæg, det største i Europa. Her voksede som forventet mange kultivarer af *Acer*. *Morus alba* imponerede os ved sin størrelse, og op ad en stor ungarsk eg, *Quercus frainetto*, voksede en lige så imponerende vedbend.

Kun et lille udvalg af de træer, som blev noteret og fotograferet bliver nævnt her. Der var *Fagus sylvatica* 'Laciniata', bregnebladet bøg, 100 år gamle hestekastanjer

– naturligvis med angreb af minernøl, *Ostrya carpinifolia* med frugter, der ligner humlekopper, en stor *Sequoiadendron giganteum*, mammuttræ. Tit overser man træernes bark, men ikke pærens bark, der er opdelt i kvadrater. *Davidia involucrata*, duettræ, havde haft rigtig mange højblade, den er rødlistet i Kina, hvor David fandt den i 1820. To eksemplarer af *Ulmus glabra* 'Exoniensis', var ikke angrebet af elmesyge, måske fordi de står alene. En gruppe sumpcypres, *Taxodium distichum* fra 1850, havde udviklet ånderødder på stien, træerne var ca. 26 m høje. *Gleditsia triacanthos* stammede fra havens anlæggelse i 1821, endvidere *Phellodendron amurense*, amur korktræ.

Videre til en Middelhavsterrasse, som er anlagt på et parti af voldene fra 1400-tallet. Her voksede bla *Cercis siliquastrum* med blomster udviklet på stammen (kauliflori), endvidere *Broussonetia papyrifera*, papirmorbær, det meget sjældne

Fig. 16. Det meget sjældne nåletræ *Keteleeria davidiana*.

nåletræ *Keteleeria davidiana* fra Taiwan og SØ Kina, det kan blive op til 50 m, men træet her stod i potte og var let at se hen over! *Fremontodendron mexicanum* med smukke, gule blomster lyste op, det er en truet art fra Californien, endvidere en meget stor *Poncirus (Citrus) trifoliata*.

På volden bemærkedes også skarlaggen eg, *Quercus coccinea*, den bliver helt rød om efteråret, og stammer fra Ø.

Fig. 17. *Taxodium distichum*, sumpcypres med kunstfærdige ånderødder.

Nordamerika. Endnu en sjælden art var *Acer cissifolium*, vinbladet løn fra Japan, den har lange frugtstande. *Magnolia acuminata*, *Zelkova serrata*, *Syringa reticulata*, japansyren, *Koelreuteria paniculata*, kinesertræ, *Quercus pontica* med ret store blade, et stort eksemplar af *Toona sinensis*, kinesisk mahogni med store, sammensatte blade, *Corylus colurna*, tyrkisk hassel, *Quercus castaneifolia*, kastanjebladet eg, som er et smukt træ, der oprindeligt kommer fra Kaukasus. På volden stod også et stort eksemplar af *Fagus orientalis*, *Liquidambar styraciflua*, *Taxodium distichum*, sumpcypres med kunstfærdige ånderødder, den stod på en lille ø i et af de smukt anlagte vandanlæg. Et af havens ældste træer er en imponerende stor *Corylus chinensis*, en hassel, som stammer fra Kina, endvidere *Juglans mandschurica*, der bliver et stort træ, *Paulownia tomentosa*, *Juglans nigra*, *Celtis australis*, *Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii', en meget stor kinesisk art af *Euonymus*, og en ca. 36 m høj hestekastanje.

Vi fik et meget positivt indtryk af en velpasset have med imponerende træer, der havde fået lov til at udvikle sig uden påfaldende beskæring og opstamning.

Dagens næste mål var **Ohlsdorfer Parkfriedhof**, som er et meget imponerende område med gravsteder, der ligger med så stor afstand, at man ikke får fornemmelse af at det er en kirkegård, men snarere en meget smuk park, som også inkluderer et arboret. Her havde vi igen fornøjelsen af Angela Niebel-Lohmann som guide.

Parkkirkegården blev indviet i 1877, og er med sine 389 ha verdens største parkkirkegård. Der er 235.000 gravsteder fordelt over hele arealet. Det er et utrolig smukt anlæg med fine træer, dertil kommer bygningerne i form af 13 kapper opført i forskellige stilarter og 25

Fig. 18. Blomstrende *Cornus kousa* plantet i række i Ohlsdorfer Parkfriedhof.

mausolæer også i forskellig stil. Et besøg på hjemmesiden kan anbefales for alle, der interesserer sig for natur, dendrologi (450 arter af løv- og nåletræ), arkitektur, kunst og kultur: mange kendisser er begravet her. Den meget bastante administrationsbygning kom til i 1911.

Den generøse beplantning skyldes at mange af planterne blev erhvervet til en billig pris i forbindelse med en planteskoles fallit! Her er træer overalt, som alleer – kirsebæralleen er overvældende, i anlæggene og på gravstederne. Blandt de mange træer kan nævnes papirbirk, *Betula papyrifera*, *Cupressocyparis leylandii* og store områder med *Rhododendron catawbiense*, som må være betagende i blomstrings-tiden.

Blomstrende *Cornus kousa* var plantet i række og overalt er der plads til at træerne kan udvikles frit som fx den buskformede *Aesculus parviflora*, hvor et enkelt individ dækker et stort område, og her stod *Cercidiphyllum japonicum*, hvis blade, når de nedbrydes om efteråret, dufter af

Fig. 19. Margarethenbrunnen fra 1953 med fugl Fønix på toppen.

Fig. 20. Et nyere gravsted fra 2011.

småkager. Eksempler på smukke arkitektoniske indslag er Margarethenbrunnen fra 1953 med fugl Fønix på toppen samt et nyere gravsted fra 2011.

Op til den gennemgående Cordes allé voksede bla *Tilia euchlora*, Krimlind og *Pinus leucodermis* 'Aurea' med gule nålespidser, og mange af de arter, som vi tidligere havde set: *Abies cephalonica*, græsk ædelgran, *Abies homolepis*, *Cryptomeria japonica*, *Fagus sylvatica*, 'Asplenifolia',

Fig. 21. Ohlsdorfer Parkfriedhof

Fig. 22. Tre smukke bøge-arter: *Fagus grandifolia* med takkede blade, *F. crenata* med læderagtige blade *F. engleriana* med mere bløde blade.

Magnolia tripetala og *Pinus cembra* fra Schweiz.

I arboretafdelingen bemærkedes en klatrehortensie på 20 m med en eg som stativ, en klatrende *Euonymus alatus*, derpå 3 smukke bøge-arter: *Fagus grandifolia* med takkede blade, *F. crenata* med læderagtige blade samt *F. engleriana* med mere bløde blade. I arboretet fandt vi endvidere *Acer tataricum* og *A. cappadocicum* 'Aurea', *Kalopanax septemlobus* med store, spidse barktorne, en blomstrende *Phellodendron amurense*, *Photinia villosa*, der stammer fra Japan, Korea og Kina, *Quercus dentata*,

med store, smukke blade, en imponerende høj *Sciadopitys verticillata*, *Magnolia sieboldii*, en halvstedsegren og *Quercus* × *turneri* 'Pseudoturneri', *Hamamelis mollis* og *Corylopsis platypetala*.

Alle disse herligheder bliver passet af 60-80 gartnere, som også tager sig af de mange gravsteder.

Søndag d. 5. juni. Første mål var **Arboretum Lohbrügge**, som er på 10 ha. Arboretet blev oprettet i 1965 og omfatter 1570 taxa. Træerne er ordnet geografisk. Her findes også drivhuse, der indeholder de mest anvendte tropiske tømmertræer, en enestående samling, som man ikke finder andre steder. Arboretet omfatter endvidere et herbarium (3.200 arter) og endnu mere usædvanligt en vedsamling på 24.000 prøver, som anvendes i forbindelse med vedanatomiske bestemmelser til bla. kontrol af handel med truede tømmerarter under Cites (konvention fra 1975). Men nedskæringer truer også her, det gælder bl.a. de tropiske træer i drivhusene og forskningen i ved, og det er også usikkert om arboretet vil fortsætte.

Vores guide i arboretet var dr. Ralf Franz Tegeler, næstformand i Deutsche Dendrologische Gesellschaft, han har kun ansvar for området et år endnu. Træerne stammer fra naturindsamlede frø, og det gør samlingen ekstra værdifuld, men trælisten var ikke komplet, den var mere end 20 år gammel, og det var et problem, især fordi der vokser mange, sjældne træer, som vi ikke altid kunne identificere.

1. afdeling rummede en del almindelige træer, som vi allerede tidligere havde mødt på turen. Endvidere amerikansk avnbøg, *Carpinus caroliniana* og en flot, blomstrende *Magnolia tripetala*. Desværre er jorden i dette område stærkt sammenpresset.

Nedbørmængden i området er 750 mm, der er saltbelastning og megen blæst. Her kan dyrkes sitkagran men ikke rødgran. Bøg er den løvtræart, der trives bedst her, og den er dominerende i området. Elm, ask og ahorn bliver angrebet af sygdom. Som skovtræer kan anvendes *Carya*, *Fraxinus latifolia* og *Fraxinus pennsylvanica*, der muligvis er resistent mod toptørre og dyrkes i skoven, der hører til regionen.

Skovpolitik blev drøftet længe, et af principperne i delstaten er, at man ikke må dyrke 'fremmede' arter. Man har udført værdifulde proveniensforsøg og fået god fondsstøtte til arbejdet.

I arboretet sås bl.a. *Abies grandis*, et højt træ på ca. 40 år i en størrelse, der kan fældes, *Nothofagus alpina* (nu *Lophozonia alpina*), en gruppe små *Sequoia sempervirens* med helt rette stammer, *Tsuga heterophylla*, *Cornus florida* fra Ø. Nordamerika, en lille sund gruppe af *Taxodium distichum*, med

meget få ånderødder, måske genetisk bestemt? *Magnolia fraseri* fra SØ USA, *Pinus ponderosa* eller *P. jeffreyi*? *Abies concolor*, som ikke trives her, endvidere *Quercus rubra*, som vokser i sin naturlige form.

To planter vakte særlig interesse. Den ene, en blomstrende *Kalmia latifolia*, den anden var vanskelig at finde et navn til, idet vi først kun fandt få, spredte blade fra sidste år på jorden. Senere lykkedes det at finde et levende eksemplar tilmed med skilt. Det var *Quercus marilandica* med læderagtige blade af en usædvanlig form, den stammer fra det sydlige USA og kaldes maryland eg. *Sequoiadendron giganteum* var repræsenteret af store eksemplarer, og blandt de mere ukendte arter var *Pinus washoensis* 3-nålet og med piggede kogler, den er måske synonym med *Pinus ponderosa* var. *washoensis*. *Pinus rigida*, som også har piggede kogler, var genstand for intens diskussion. En usædvanlig bark viste sig at tilhøre *Abies lasiocarpa*.

Fig. 23. *Quercus marilandica* med læderagtige blade af en usædvanlig form.

Fig. 24. En usædvanlig bark, *Abies lasiocarpa*.

I Arboretet bemærkede vi endvidere *Oxydendrum arboreum* fra Østlige USA, *Abies amabilis*, blomstrende *Magnolia tripetala*, *Ostrya carpinifolia* og *O. virginiana*.

Blandt nåletræer så vi *Pinus pseudostrobus* var. *oaxacana* (eller rettere *Pinus apulcensis*) fra Mexico, som bla anvendes til brændeproduktion i S. Afrika, tre arter af *Cedrus*: *C. atlantica*, *C. deodara* og *C. libani*, *Abies pinsapo* med kogler og en 20 m høj *Sequoia sempervirens*.

Blandt løvtræer bemærkedes *Fraxinus chinensis*, *Quercus frainetto*, ungarsk eg, en meget høj *Nothofagus* (eller rettere med det 'nye' navn *Lophozonia obliqua* og *N. procera* (nu *Lophozonia alpina*). Det blev bemærket, at *Nothofagus* ikke normalt vokser i Tyskland. *Platycarya strobilacea*, der stammer fra Kina, voksede på friland, den hører til valnøddefamilien og omfatter kun en enkelt art.

Arboretets drivhus er opdelt i sektioner med hver sit klima, tropisk, subtropisk og middelhavsklima. Drivhusene er 14 m høje og rummer 500 arter af eksotisk

Fig. 25. *Pinus pseudostrobus* var. *oaxacana* (eller rettere *Pinus apulcensis*) fra Mexico.

nyttetræ. Her voksede bl.a. *Cedrela fissilis* (en rødliste art), *Chlorophora excelsa*, iroko, *Adansonia digitata*, baobab, *Tabebuia barbata*, *Bauhinia acuminata*, orkidetræ, et stort kapoktræ, *Ceiba pentandra*, *Terminalia superba*, limba, som er et vigtigt tømmertræ, *Entandrophragma cylindricum*, sapele, også et vigtigt tømmertræ.

Regioner med middelhavsklima var også repræsenteret: *Quercus suber*, korkeg, *Pinus radiata*, montereyfyr, *Melia azedarach*, paternostertræ, *Juniperus procera*, afrikansk enebær, *Pinus canariensis*, kanarie fyr.

Alt i alt var arboretet en stor, positiv overraskelse, desværre var skiltene væsentlig færre end træerne, men det gav til gengæld anledning til mange faglige diskussioner.

Turens sidste stop var parken ved **Schloss Reinbek**, der ligger i det sydlige Holsten. I parken voksede flere meget store træer, som havde fået lov til at udfolde sig frit. Vi så bl.a. et meget stort eksemplar af *Betula nigra*, flodbirk, der hurtigt blev samlingspunktet. Arten stammer fra østlige USA, og er meget sjælden i Danmark. Der blev dog også tid til at beundre en 25 m høj *Abies pinsapo*, spansk ædelgran, der bar usædvanlig mange kogler i toppen.

Det var sidste punkt på en meget vellykket tur. Alle deltagerne var meget taknemmelige for det store arbejde Carl havde lagt i de faglige forberedelser og sammen med hustru Lise sørgede for at turen blev både hyggelig og lærerig. Selvom vi efterhånden har haft flere ture rundt i Nordtyskland, ser det ud til, at der stadig er dendrologisk interessante udflugtsmål her!

Tekst: Jette Dahl Møller

Foto: Peter Günther

Fig. 26. *Platanus orientalis*

EKSKURSION TIL SYDSVERIGE

13. og 14. august 2016

Den 13. august tog 27 medlemmer af Dansk Dendrologisk Forening i bus fra Københavns Hovedbanegård til Halland og Skåne for at besøge nogle arboreter, planteskoler og botaniske haver.

Første stop var **Vargaslätten**, som ligger i et kuperet terræn ved Simlångsdalen 18 km nordøst for Halmstad. Stedet blev anlagt omkring 1917-18 af arkitekten Sigfrid Ericson i samarbejde med Göteborgs botaniske have som et sted primært til sommerbrug. Parken har i tidens løb været gennem flere ejerskifter, og den var ved at gro helt sammen, da den for nogle år siden blev overtaget af den nuværende ejer Göran Johansson. Han havde kørt 150 km fra Göteborg for at kunne vise os parken, som ikke er offentlig tilgængelig.

Vargaslätten er anlagt i en umådelig vellykket balance mellem natur og park, der er fine søer og vandløb, som danner en smuk baggrund for parkens beplantning og dens stier, broer og bygninger (fig. 1). Ved indgangen står en stor rødgran med en omkreds (målt i brysthøjde) på 3,56 m, men derudover er der i parken mange dendrologisk interessante arter, om end vi måske ikke fik øje på de helt store sjældenheder. Men her skal man huske, at parken er anlagt snarere med et æstetisk formål end som en plantesamling. Foreningen har fået en kopi af den plantefortegnelse, som Göran Johansson arbejder på at få revideret i takt med at den nænsomme restaurering af parken skrider frem.

Efter den noget regntunge omvisning i parken fik vi serveret kaffe i det gamle og

Fig. 1. Der var vådt overalt på Vargaslätten: En lille sø med røde nøkkeroser.

Fig. 2. *Sorbus ulleungensis* 'Dodong'.

hyggelige bjælkehus, hvorefter vi havde en kortere køretur videre i regnvejret, nu delvist tilbage, nemlig til **Minnanes Trädgård**, som ligger i Fladalt mellem Våxtorp og Örkelljunga. Her findes en samling af træer og buske, stammende fra indsamlinger gennem en menneskealder foretaget af dendrolog og kurator ved Göteborgs botaniske have Tor Nitzelius (1914-1999) på hans mange rejser i Asien og Middelhavsområdet. Plantningerne blev påbegyndt i 1966 på ejendommen, den blev arvet af sønnen, som bærer samme navn, og han tilstræber nu at holde samlingen nogenlunde intakt i veneration for faderen. Dette betyder desværre, at træerne nu står endog meget tæt.

Vi blev modtaget og vist rundt af sønnen. Hovedattraktionen var nok rønnearten *Sorbus ulleungensis* 'Dodong', som blev fundet af Tor Nitzelius på Ulleungdo, en ø ca. 120 km øst for den koreanske halvø. Den er åbenbart endemisk for øen, for i 2014, hundredeåret for Tor Nitzelius' fødsel, blev den af koreanske botanikere ophøjet til en særlig art, hidtil var den betegnet *S. commixta* 'Dodong'. Den er faktisk set på flere af foreningens tidligere ekskursioner, idet den efterhånden er ret udbredt i haver og parker i

Fig. 3. Værtsgaven, en *Liriodendron chinense* (kinesisk tulipantræ), viste sig at være meget kærkommen, da havens højt skattede (amerikanske) tulipantræ for nogle år siden blev ødelagt i stormen 'Gudrun'.

Sydskandinavien, hvilket artens kraftige helhedspræg med ret store blade og frugter fuldt ud berettiger (fig. 2).

En anden særlig attraktion i haven var den kinesiske blærenød, *Staphylea holocarpa*, som stod som et smukt mellemhøjt træ med svagt rosa blomsterklaser. Flere steder sås *Oplopanax horridus* × *japonicus*, denne krydsning mellem den amerikanske og japanske art kaldtes 'Tors klubba'.

Efter afsked med Tor Nitzelius jr. (fig. 3) kørte vi videre mod sydøst til Tyringe Kurhotell, hvor vi spiste aftensmad og overnattede.

Morgendagens første besøgslokaltet er så lille en prik på landkortet, at chaufførens GPS insisterede på, at vi skulle i en helt anden retning. Kombineret med en lav jernbanebro bevirkede det, at vi endte

Fig. 4. Peter Linder og et par unge vrang ege.

med at få en smuk tur ad små grusveje og over færister i området omkring Hovdala syd for Finjasjön. Men vi nåede da frem til **Peter Linders planteskole** i Köinge ved Hörby. Denne er etableret i 2006 på en tidligere landbrugsejendom, og man kan forestille sig, at gårsdagens besøgs mål Minnanes Trädgård måske så nogenlunde lige sådan ud i de første år efter den var anlagt.

Peter Linder har en forkærlighed for opformering af vrang ege ('vresæk'), hans materiale stammer fra Alnarp-hængeegen ved Bjurlöv. Mange bliver meget forkrøblede med 90°'s knæk, men selv unge træer havde styrke nok til at bære Peter Linders vægt (fig. 4).

Eksempler på træer i planteskolen og i det tilstødende arboretområde er: *Populus trichocarpa* (balsampoppel), *Salix fragilis* 'Bullata' (skørpil), *Cladrastis kentukea* (førhen *C. lutea*, gulved), *Acer tataricum* (russisk løn), *Aesculus parviflora* (busk-hestekastanje) og *Cornus controversa* (etagekornel).

I et stort drivhus, hvor vi fik serveret kaffe, var et fint udvalg af pletter med en del ret usædvanlige træer og buske til salg, og mange af deltagerne blev selvfølgelig fristet, og de støttede således ved deres køb Peter Linders arbejde (fig. 5).

Fig. 5. Peter Linders drivhus med plantesalg.

Fig. 6. Bo Hultén, ejeren af Kiviks Esperöd arboret.

Vi kørte videre til Kivik, et fiskerleje ved Skånes østkyst. Efter frokost på Kiviks musteri (området er præget af dyrkning af æbler) kørte vi til det nærtliggende **Kiviks Esperöd arboret**. Esperöd er en tidligere herregård med et arboret med mange fremmedartede og store træer, anlagt i 1922. Arealet er næsten 40.000 m², hvor en del er søer og resten nærmest må karakteriseres som skov.

Ejendommen var meget forfalden, da den ubeset blev købt i 1986 af den nuværende ejer Bo Hultén (fig. 6), som slet ikke var klar over, at han var blevet ejer af et arboret, hvor f.eks. Tor Nitzelius også har foretaget indplantninger. Der er oprettet en venneforening, som bidrager til vedligeholdelsen, og alle træer har gode skilte.

Blandt de mange spændende træarter kan nævnes: *Quercus × turneri* 'Pseudoturneri' (Turners eg, det rette hybridnavn er vist nu *Q. × hispanica*), *Q. macrocarpa* (burreeg), *Q. rubra* (rødeg, stammeomkreds 3,7 m), *Q. velutina* (farveeg), *Photinia*

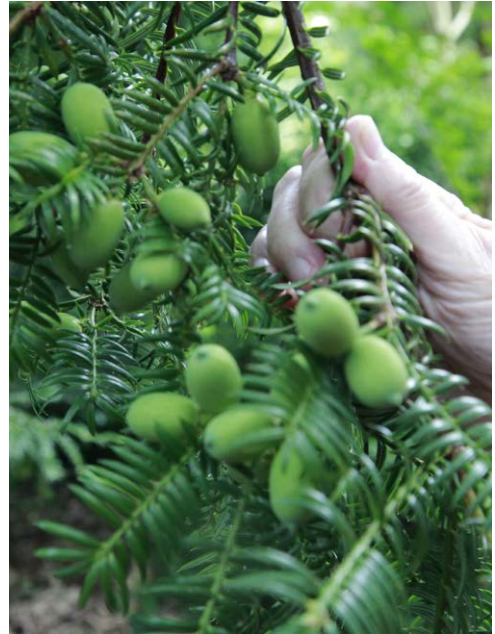

Fig. 7. *Torreya nucifera* (japansk nøddetaks).

davidiana (syn. *Stranvaesia davidiana*, vinterlue), *Ulmus pumila* (dværgelm), *Ilex pernyi*, *Torreya nucifera* (japansk nøddetaks, fig. 7), *Cryptomeria japonica*, *Pinus parviflora* (penselfyr), *P. jeffreyi*, *Cunninghamia lanceolata* (som undertiden kaldes 'kinesisk ligkistetær'), *Calocedrus decurrens* (californisk flodceder) og *Abies cilicica* (kilikisk ædelgran). Der er rigtig mange arter og sorter af *Magnolia* (også en del relativt nyplantede), men i august måned savnede vi jo blomstringen. Arboretets 'kendingstræ' er vel *Magnolia obovata* (syn. *M. hypoleuca*, kurilermagnolia, svenskerne kalder den junimagnolia efter tidspunktet for de overdådige og meget velduftende blomster).

Lidt uden for heget i nordsiden står Sveriges nu tykkeste eg, med en omkreds på lidt over 9 m, den er jo så gammel, at den engang har været dansk (fig. 9). Den hidtidige svenske rekordholder i det nordøstlige Småland er nu i så dårlig forfatning, at den er frataget rekorden.

Fig. 8. *Magnolia grandiflora* 'Exmouth' på friland på Ulriksdals planteskole.

Lige i nærheden lå **Ulriksdal**, som er en rigtig idyllisk lille planteskole med plantesalg ejet af Carina og Thord Ohlsson, med et pænt udvalg af ikke helt almindelige træer og buske, men specialiseret i arter og sorter af *Acer* og *Magnolia*. Den private have har tidligere været åben for kunderne, men er nu i almindelighed lukket. Men vi fik den glædelige overraskelse at få tilbudt en omvisning, hvor vi blandt andet så en blomstrende *Magnolia grandiflora* 'Exmouth' (fig. 8), som altså her klarer sig på friland, og et nydeligt eksemplar af *Sassafras albidum*, som sjældent ses i kultur i det nordlige Europa.

Bussen blev fyldt med flere planteindkøb, hvorefter det gik tilbage til København.

Tekst: Hans Erik Lund og Peter Hoffmann

Foto: Hans Erik Lund

Litteratur og oplysninger

VARGASLÄTTEN

<http://www.hd.se/2003-06-29/vargaslatten-ett-slutet-paradis>

MINNENAS TRÄDGAARD

<http://torsgarden.zenfolio.com/>

<http://tradguide.blogspotk/2009/03/minnenas-tradgard-tor-g-nitzelius.html>

<http://www.dn.se/bostad/djungeln-gick-i-arv/>

PETER LINDER

<http://lindersplantskola.se/>

ESPERØD

<http://kiviksesperodarboretet.se/>

ULRIKSDAL

Ulriksdals Trädgård på Kivik

277 31 Kivik

Tel 0414-706 10

info@edafos.se

Fig. 9. Sveriges tykkeste eg.

FORMANDSBERETNING FOR 2015 aflagt på generalforsamlingen d. 31. marts 2016

Bestyrelsen har i 2015 beskæftiget sig med følgende hovedemner:

- Træregisteret
- Årsskriftet
- Hjemmesiden
- Årets og de kommende års ekskursioner
- Årets foredrag herunder julemødet
- Fremtiden for Fonden for Træer og Miljø
- Fremtiden for Gerlevparken og den konkrete restaurering af denne
- Håndtering af besøg fra udenlandske dendrologiske foreninger

Træregisteret

Der bliver, som de foregående år, arbejdet med udbygning af træregisteret i det omfang, som tiden tillader for Hans Erik Lund. Men i takt med at arbejdet for Hans Erik i Gerlevparken fylder mere og mere, har vi besluttet, at forsøge at projektliggøre dette arbejde, således at vi kan få afprøvet, om det kan lykkes at skaffe en ekstern finansiering til projektet fra en fond, så vi kan komme så langt, at vi både kan få kvalitetssikret dataene i registeret og kan begynde at lave udtræk fra registeret til brug i forskellige sammenhænge, f.eks. i bogform.

Årsskriftet 2015 er som sidste år udarbejdet i samarbejde med Fonden for Træer og Miljø, som et fælles Årsskrift, idet Dendrologisk Forening efterhånden mangler lødigt fagligt stof, som en konsekvens af, at natur- og miljøområdet herunder dendrologien i mange institutioner og organisationer er blevet nedprioriteret. Tilsvarende gør sig gældende for Fonden for Træer og

Miljø, som heller ikke magter at frembringe et passende antal lødige artikler til selvstændigt at kunne udgive et årsskrift.

Hjemmesiden fungerer som hidtil fortrinligt med Leif Bolding som den altid sikre og hurtige ankermand. Hvis medlemmerne har ønsker til supplement af den eksisterende hjemmeside, er jeg sikker på, at både bestyrelsen og Leif er rede til at se positivt på dette.

Årets og de kommende års ekskursioner

Der har i løbet af 2015 været afholdt tre ekskursioner henholdsvis til Arboretet i Hørsholm i maj samt en weekend-ekskursion til Odense området i september og en endagsekskursion til Århus området i oktober.

Ekskursionen til ARBORETET I HØRSHOLM blev gennemført den 30. maj under ledelse af professor Erik Dahl Kjær og det blev som sædvanlig en fin oplevelse med en meget engageret Erik, og der var et fint deltagerantal til ekskursionen. Det er altid en oplevelse at være i Arboretet i træernes blomstringstid og under kyndig vejledning af Erik.

I weekenden den 12.-13. september blev der afholdt en meget vellykket ekskursion i ODENSE OMRÅDET under ledelse af Peter Günther.

Ekskursionen om lørdagen omfattede besøg i Kulturbotanisk Have, Hollufgård og Bramstrupparken, som er kommunale anlæg i Odense, samt et besøg i en privat have ligeledes i Odense.

Om søndagen fortsatte ekskursionen med besøg i en gammel planteskole i Holmstrup, som i dag ejes af et bofællesskab. Derefter gik turen videre til Sanderumgårds park, som er blevet restaureret og indrettet som besøgsark. Ejeren Erik Vind viste selv rundt i parken og holdt et længere foredrag om stedets historie.

Dagen afsluttedes med et besøg i Lars Westergårds planteskole i Rynkeby Hestehave, hvor vi blev ført igennem det ”det Spiselige landskab” og hvor der var mulighed for at købe særligt udvalgte træer.

Der er udarbejdet et fyldigt referat fra ekskursionen i Årsskrift 2015 af Peter Hoffmann.

Lørdag den 3. oktober 2015 havde Carl Jensen arrangeret tur til ÅRHUS OMRÅDET under lokal ledelse af skovfoged Leif Sodemann til fremvisning af Forstbotanisk Have og Moesgårds have, hvor vi blandt andet så den kæmpestore tarmvridrøn, samt fik en generel indføring i stedets historie. For 2016 er der planlagt to ekskursioner til det nære udland henholdsvis Nordtyskland (Hamborg-området) i starten af juni og til Halland og Skåne i august samt en indenlandsk ekskursion til Lolland-Falster området.

Ud over de gennemførte kortere indenlandske og udenlandske ekskursioner har bestyrelsen arbejdet med at gennemføre en større udenlandsekskursion til Italien, men denne ekskursion har måttet opgives, idet det ikke har været muligt at skabe en faglig kontakt, som kunne eller ville arbejde sammen om et arrangement for os. Efter gentagne resultatløse rykkere for at få noget til at ske, har vi valgt at opgive turen til Italien og i stedet fokusere på en tur

til Sydengland, som Peter Hoffmann arbejder på at få på plads til gennemførelse i 2017.

Årets foredrag herunder julemødet

I forbindelse med generalforsamlingen holdt Hans Jørgen Anhøj et interessant foredrag om Geografisk Have i Kolding.

Ved julemødet viste Hans Erik Lund billeder fra og fortalte om ekskursionen til Odense området, så vi fik lejlighed til at genopleve den gode tur.

Desuden holdt professor Erik Dahl Kjær et forrygende flot foredrag om ”De eksotiske træarters rolle i de danske skove – uønskede fremmede eller værdifulde immigranter.”

Fremtiden for Fonden for Træer og Miljø

Flere medlemmer af bestyrelsen arbejder også med at få bragt Fonden for Træer og Miljø på fode igen, så den både kan overleve som fond, men forhåbentlig også bidrage til udbredelse af det dendrologiske budskab til befolkningen, idet Fonden for Træer og Miljø oprindeligt udsprang fra Dendrologisk Forening. Fondens økonomi har ikke været tilfredsstillende, men det er ved at ændre sig efter at vi har solgt bygninger fra og indstillet udlodningerne fra Fonden indtil fondens kapital igen er på fode. Dette er ved at være på plads. Gerlevparken udgør en særlig udfordring, som der i øjeblikket arbejdes intensivt med at løse.

Fremtiden for Gerlevparken og den konkrete restaurering af denne

Gerlevparken har længe trængt til en ansigtsløftning, men vedligeholdelsen af parken og den rosenhave, som er

placeret i parken, har længe været forsomt med pasning og parkens træbevoksninger er ikke blevet tyndet i tide. Begge dele bliver der nu taget hånd om. Rosenhaven er under restaurering med flot medspil af en gruppe frivillige kaldet Gerlevparkens Venner, som under tæt ledelse af Hans Erik og andre fra bestyrelsen udfører et fint stykke arbejde. Dette arbejde skal nok lykkes, således, at Rosenhaven kan bidrage i internationalt sammenhæng til bevaring og udbredelse af interessen for roser.

Hertil kommer, at det er lykkedes at få engageret Skovskolen/universitetet i tynding og restaurering af de oprindelige træbestande i parken, så disse igen kan udvikle sig fornuftigt, og tjene som rammen om videnskabelige forsøg inden for træer og blive et udstillingsvindue for dendrologien i bredere forstand, samt at parken igen kan blive et dejligt besøgsområde både for de lokale beboere og turister med interesse for træer og roser. Det kunne være blevet en meget dyr restaurering, men med samarbejdet med Skovskolen kan opgaven nok løses, som en del af de opgaver, som Skovskolen alligevel skulle lære sine elever under skolepraktikken på skovskolen, således at Gerlevparken kan bruges som øvelsesområde for skovskolens elever. Vi tror på, at vi har fat i en god opgave med synergier både til Skovskolen, Fonden for Træer og Miljø og for Dendrologisk Forening.

Håndtering af besøg fra udenlandske dendrologiske foreninger

Når vi har haft besøg fra udenlandske dendrologiske foreninger, så har vore sjællandske bestyrelsesmedlemmer taget hånd om dem på bedste vis. Tak for det. Det er lidt besværligt at sidde i Jylland

og skulle tage del i den slags aktiviteter, så jeg er glad for jeres store engagement i den slags opgaver.

Generelt

Medlemstallet i foreningen er stabilt og der gøres en indsats for at tiltrække yngre studerende til foreningen gennem deres studier på universitet. Om det lykkes må tiden vise, men umiddelbart viser den unge generation interesse for det dendrologiske tema. Den nye hvervefolder er udarbejdet og uddeles målrettet til de målgrupper, som vi tror vil have interesse for at blive medlem af Dendrologisk Forening. Også i 2015 har tilslutningen til foreningens arrangementer været tilfredsstillende med et deltagerantal på 20-30 pr. arrangement. Tilslutningen til vore arrangementer med foredrag i København i tilknytning til generalforsamlingen og julemødet, må også betegnes som meget tilfredsstillende.

Bestyrelsen

Bestyrelsen har i 2015 bestået af Niels Juhl Bundgaard Jensen (formand), Peter Günther (næstformand), Carl Jensen (kasserer), Jette Dahl Møller (redaktør), Peter Hoffmann (sekretær) samt Anders Korsgaard Christensen, Erik Kjær, Hans Erik Lund, Gunner Thalberg og Jørgen Olsen.

Tak

Sædvanen tro skal der lyde en stor tak til alle jer, som på forskellig vis hjælper foreningen med at stille rammer og faciliteter til rådighed for os. Det gælder i særlig grad IGN (Skov- og Landskab), som vi er megen tak skyldig både i forhold til den service, vi modtager i forbindelse med bestyrelsesmøder og for

at stille lokaler til rådighed for vores møder og foredrag.

Tak til vore revisorer og tak til bestyrelsen for det store arbejde, som I yder i løbet af året med at tilrettelægge aktiviteterne for foreningens medlemmer. I trækker alle et stort læs, hver på jeres måde og danner dermed grundlaget for det vi kan tilbyde vore medlemmer.

Tak til medlemmerne for god opbakning og fin fysisk fremmøde til foreningens arrangementer samt den hjælp og støtte som flere af jer yder i forbindelse med planlægning og gennemførelse af foreningens aktiviteter. Det er af stor betydning for os og det er vi taknemlige for.

Niels Juhl Bundgaard Jensen

Formand